

255
За Українську Самостійну Соборну Державу!

Воля народам!

Воля людині!

ВИШКІЛЬНІ МАТЕРІЯЛИ

З КУРСУ ВЛАШТОВАНОГО ПРОВОДОМ ЗЧ СУН

Книжка ч. 2

ВІДАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-КАДРОВОЇ РЕФЕРЕНТУРИ

1958

255

УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ У БОРОТЬБІ З НКВД-КГБ

(Вишкільні матеріали з курсу влаштованого Проводом
ЗЧ ОУН)

Книжка II

UKRAINIAN INFORMATION SERVICE

Видання Організаційно-Кадрової Референтури

1958

**(МАТЕРІЯЛ ТІЛЬКИ ДЛЯ ВНУТРІШНЬО-
ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОРИСТУВАННЯ)**

РОЗВІДКА І ПРОТИРОЗВІДКА

(Короткий нарис опрацьований Службою Безпеки)

ЗМІСТ

1. РОЗВІДКА, ЇЇ СУТЬ І ГОЛОВНІ ЕЛЕМЕНТИ	6
2. УРЯД РОЗВІДКИ ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ ОСЕРЕДОК ДЛЯ ВЕДЕННЯ РОЗВІДКИ В НОВОЧАСНІЙ ДЕР- ЖАВІ	9
3. «АНОНІМНЕ ЗВЕНО» ЯК ЛУЧНИК МІЖ УРЯДОМ РОЗВІДКИ І ТЕРЕНОМ; ПРАЦІВНИКИ РОЗВІД- КИ	14
4. ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРЕНОВИХ СПІВРОБІТНИ- КІВ УРЯДУ РОЗВІДКИ	16
5. ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВЕДЕННЯ РОЗВІ- ДУВАЛЬНОЇ ПРАЦІ	21
6. ЗВ'ЯЗОК У РОЗВІДУВАЛЬНІЙ ПРАЦІ	32
7. УРЯД ПРОТИРОЗВІДКИ ТА ЙОГО ГОЛОВНІ ЗАВ- ДАННЯ	40
8. ГОЛОВНІШІ ОХОРОННІ ЗАСОБИ ПРОТИРОЗ- ВІДКИ	43
9. ВІЙСЬКОВА ПРОТИРОЗВІДКА, ЇЇ РОЛЯ І ЗАВ- ДАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ	50
10. МЕТОДИ ПРАЦІ В РОЗВІДЦІ І ПРОТИРОЗВІД- ЦІ	54

ВСТУП

Розвідка і протирозвідка відіграють дуже важливу роль під час будови і охорони держави. Їхнім завданням є звернути державним мужам увагу на ті утаєні небезпеки, які можуть кожної хвилини загрожити існуванню держави.

Розвідка і протирозвідка відіграють зокрема велику роль в час будування власної держави, або тоді, коли держава втратила свою самостійність. В першому випадку, через конспіративне діяння вони непомітно наближають реалізацію наміченої відбудови своєї держави, а в другому — вони є першими, що покликані наново підняти боротьбу за визволення, а їхня попередня конспіративність і зв'язки по цілому світі дають до того найкращі можливості.

У нашій праці подаємо декілька найважливіших сугестій, що стосуються до організації і діяльності розвідки і протирозвідки. Матеріал цей призначений насамперед для людей, що мають у цій справі деякий практичний досвід, щоб на основі порушених тут проблем вони могли поглибити своє знання.

Справа розвідки і протирозвідки так тісно з собою пов'язані, головню в методах і техніці праці, що майже неможливо їх трактувати окремо одну від одної. І хоч у цій праці призначено децю більше місця проблемам розвідки, то все ж таки дуже велика частина цього матеріалу стосується теж і до протирозвідки.

В опрацьованому матеріалі, узглядно й технічні справи, якими користується розвідка і протирозвідка, головню в ділянці зв'язку, а поданий матеріал ілюстровано конкретними прикладами.

1. Розвідка, її суть і головні елементи

Поняття «розвідка» зустрічаємо в щоденному житті досить часто, в різному значенні й розумінні. Напр., під час воєнних дій військові штаби послуговуються «розвідкою», щоб прослідити численність ворога, силу його вогню, розміщення та плани ворожих військ; державні мужі і політики стежать за політичними проявами у власній державі, а теж на теренах держав чужих, та намагаються передбачити, які користі можуть бути з поодиноких проявів політичного життя для власної держави, або які грозять їй небезпеки. Вчені, що працюють головно у промисловості власної держави, намагаються розвідати про новіші досягнення у заприязнених чи ворожих державах; кримінальна поліція послуговується «розвідкою», щоб викрити кримінальних проступників, а кримінальні проступники послуговуються «розвідкою» перед виконанням влomu. Знання є всім факт, що японські купці, подорожуючи по цілому світі, наймалися часто на працю в різних державах до найрізномордніших ділянок промисловости з метою вислідити новіші досягнення техніки і пристосувати їх у власній країні.

Наведені приклади подають нам різні роди «розвідок», з різним пристосуванням і використанням. Але спільними в них є елементи стеження, зацікавлення, розвідування, намагання використати зібрані відомості, і, вкінці, протидія.

Коротко, основним елементом розвідки є інтересування та стеження за певними окресленими проявами життя і **використовування** зібраного матеріалу для власних цілей.

В нашій праці займаємося тільки тим родом «розвідки», який має безпосереднє відношення до проявів державного життя.

Вичислені вгорі основні елементи розвідки не вияснюють нам справи вповні, якщо розглядати її в площині державно-правній. Для її вияснення вийдемо з деяких допоміжних понять, а в першу чергу з поняття «**речі державного значення**» або «**речі державного ужиткування**».

«Річ державного значення», по-німецьки райсзахк, значить річ, якої вага є в державній площині.

Речі «державного значення» можуть бути дуже різно-
родні, і в різних державах різні. В загальному, це
можуть бути певні відомості, політичні акти, особи,
угруповання, предмети, виробництво, роди зброї, мо-
білізаційні плани, тайний договір між двома або біль-
ше державами, воєнна промисловість і її спромож-
ність, хлібозаготівельна статистика, статистика наро-
джень, дипломатична або військова особа, перегрупу-
вання військ тощо.

Певна річ у деяких умовах може стати річю дер-
жавної ваги, і навпаки — річ державної ваги у змєне-
них умовах може втратити свою важливість.

Речі державної ваги можуть бути секретні, доступні
тільки відповідальним людям; але можуть бути теж
і явні. Явна річ державного ужиткування в певних
умовах може стати секретною, і навпаки — секрет-
на річ державного ужиткування може стати в інших
умовах явною.

Як бачимо, характер речей державного ужиткуван-
ня є дуже різнородний і пливкий та вимагає постійної
**класифікації, контролю важливості, явності або таєм-
ності.**

Зокрема на спеціальну увагу заслуговують речі дер-
жавної ваги, що є секретними, або з якихось причин
у певних умовах можуть такими стати.

Всі речі державної ваги мають те спільне, що, крім
їхньої важливості, вони є **власністю** даної держави і
служать її внутрішньому ростові, внутрішній або зов-
нішній безпеці. Через те їхнє посереднє або безпосе-
реднє посідання, переносування на терен другої дер-
жави, передавання про них вісток іншій державі і т.
п. кваліфікуються, як **державний злочин.**

В загальному, речі державної ваги — це сукупність
справ, предметів та осіб, що творять **воєнний потен-
ціал** даної держави.

В сукупності прикмет, що цікують взаємне відно-
шення між поодинокими державами, заслуговує на
окрему увагу те, що поодинокі держави (незалежно

від того, чи вони в приязних, чи, може, у ворожих стосунках) намагаються одна в одної **розвідати про военний потенціал, узалежнити його** якимсь способом від себе та в міру потреби **підсилювати або послаблювати**.

І саме таку чуйність держави — **розвідувати про военний потенціал держави іншої і намагатися впливати на нього**, — називаємо **розвідкою**.

Тепер з'ясуємо, в яких випадках маємо діло з актом **розвідки в державно-правнім аспекті**. Щоб наступив акт розвідки, до цього треба:

а) щонайменше дві держави, і

б) щонайменше одна з них намагається обслідувати або контролювати хоч один із предметів державної ваги, який входить у склад воєнного потенціалу іншої держави.

З наведених вимог впливає третя, а саме — до акту розвідки є необхідний безпосередній або посередній зв'язок з закордоном. Ця третя вимога є найважливішим критерієм для доказу, що хтось займається розвідувальною роботою.

Зокрема точка «а» вияснює, що поняття про розвідку має характер **міждержавного** діяння, а через те розвідка є, з одного боку, одною з державних функцій, а з другого — правом і обов'язком держави є боронитися від чужих розвідок.

У точці «г» вимагають додаткового пояснення поняття «розвідати», «мати вплив» і «контролювати». Ці три поняття в розвідці мають характер наскрізь суб'єктивний. Це значить, що вони є «заспокоєні» щойно тоді, коли зібраний матеріал, добутий вплив або ступінь контрольності вистачають для практичного досягнення тих цілей, що їх ставить собі держава, яка веде розвідку. Суб'єктивність є ще в тому, що завданням розвідки є не тільки збирати матеріал, але теж використовувати його у відповідний спосіб. Є очевидним, що на основі тих самих вісток можна зробити зовсім інші, а то й протилежні висновки. І саме в тому використуванні зібраних і упорядкованих вісток лежить велика трудність розвідувальної праці.

Ми вже звертали увагу на велику різноманітність предметів державного ужиткування. Ми бачили, що ними можуть бути відомості, предмети або особи. Коли поняття «розвідати» стосується переважно до всіх речей державного значення, то поняття «мати вплив» або «мати «під контролею» стосується особливо до предметів і осіб.

«Розвідати» значить не тільки роздобути якусь вістку, але й передати її через кордон. Відомості не зібрані з метою передати їх за кордон, себто для вжитку іншої держави, не мусять бути актом розвідки.

Напр., коли хтось прийшов додому і оповідає про озброєння або кількість війська, що його зустріли, переходячи вулицею, то він ще не виконав акту розвідки, але коли хтось із слухачів перешле або буде намагатися переслати цю вістку за кордон до іншої держави, тоді він стає свідомим співробітником розвідки. Тут треба ще вияснити поняття «кордону» або зв'язку з закордоном. У розвідці воно не означає так, як у звичайному житті— властивий перехід через кордон. Його значення є дещо ширше, а саме, крім безпосереднього переходу, є ще посередній. Тут не йде тільки про фізичний перехід кордону, а теж про зв'язок з закордоном, напр., — листовно, зв'язок радіом, кур'єром тощо. Цей посередній або безпосередній зв'язок є третім елементом, що на нього спирається акт діяння розвідки.

2. Уряд розвідки як центральний осередок для ведення розвідки у тогочасній державі

В історичному аспекті розвідувальна праця стосувалася до різних речей державної ваги і оформляла себе організаційно в різний спосіб. У часах, коли основу воєнного потенціалу держави становила тільки її формальна військова сила, себто військо під зброєю, його озброєння, вишкіл, засоби, харчування та воєнні пляни і здібності полководців, тоді розвідка займалася тільки тою формальною мілітарною силою. В часах, коли воєнний потенціал держави узалежнився не тільки від формальної мілітарної сили даної дер-

жави, але і від запілля, а радше від устрою і праці цілого державного організму, себто коли війна набрала характеру **тотального**, розвідка не обмежилася тільки на мілітарній силі, але поширилася теж на цілість державного життя, себто — стала **рівнож тотальною**.

У зв'язку з тим, спочатку у розвідці працювали переважно тільки деякі люди з військових кіл. Вони цікавилися і збирали відомості лиш про матеріальну і військову силу ворожих держав. У пізніших часах постають окремі клітини для проводжування розвідувальної праці, але вони не користувалися повною самостійністю і були радше органами поліційних урядів. З бігом часу ці клітини набрали такої важливості, що треба було розбудувати їх на самостійні, незвичайно скomпліковані у своїй організаційній побудові, **уряди розвідки**. Вони вийшли з вузьких рамок поліційних урядів для публічного спокою та безпеки, а в багатьох державах навіть підпорядковували їх собі.

Уряди розвідки в різних державах мають різні назви, але ж рідко коли у тих назвах є виявлений їхній розвідувальний характер, про що буде мова пізніше.

Самостійні уряди розвідки, завданням яких є займатися воєнним потенціалом інших держав у найширшому розумінні, належать до групи т. зв. цивільних урядів. Крім них існують дуже часто інші самостійні осередки для розвідувальної праці, здебільша при генеральнім штабі збройних сил даної держави. Військові уряди розвідки займаються виключно мілітарною розвідкою, вони спеціально активізуються на випадок війни; цивільні і військові розвідувальні уряди, хоч у своїй організаційній побудові відокремлені, належать у своїй діяльності від одного керуючого центру. Співпраця між цивільним урядом розвідки, що є секретаріатом державної безпеки або його частиною, і військовим урядом розвідки, що через генеральний штаб підлягає секретаріатові оборони, налаштована в різний спосіб: вона може підлягати постійним змінам у залежності від політичних та воєнних умовин, у яких дана держава знаходиться.

Тут не обговорюємо організаційних схем урядів розвідки, відмітимо однак, що ієрархічна залежність у такому уряді є побудована на військовому принципі, члени таких урядів є державними урядниками в повному розумінні, а їхня співпраця з урядом розвідки мусить бути в кожному окремому випадку окреслена відповідно до обопільної умови.

З часом коли війни між поодинокими державами почали набувати тотального характеру, таким мусів стати теж і воєнний потенціал поодиноких держав. Воєнний потенціал даної держави становить не тільки вартість її війська, його озброєння та якість перевишколу, але і багато інших чинників. Головніші із них: бойова мораль населення, державний устрій і порядок у державі, воєнна промисловість, засоби сирівців для ведення війни, приріст населення, транспортні засоби і комунікаційні шляхи, наукові досягнення, що могли б стати підставою для покращання зброї тощо. Щоб докладно з'ясувати воєнний потенціал даної держави, треба було обслідувати ці різнорідні ділянки і поробити відповідні висновки. Але модерні розвідки виходять у багато чому поза рамки чистого розвідування та використання здобутих відомостей.

Ми вже згадували про те, що розвідки хочуть мати вплив на деякі предмети державної ваги інших держав та контролювати їх. Це намагання є скероване майже все в напрямі негативному, щоб через набутий вплив і контролю діяти **деструктивно** на воєнний потенціал інших держав.

З уваги на властиві завдання розвідки та її **деструктивні** тенденції, уряд розвідки поділяється в головному на такі чотири відділи:

- 1) відділ властивої розвідки;
- 2) відділ саботажної акції;
- 3) відділ корупційної акції;
- 4) відділ політичної диверсії.

Відділ властивої розвідки поділяється на наступні підвідділи:

- а) військова розвідка;

- б) політична розвідка;
- в) розвідка воєнної промисловости;
- г) розвідка промислової та економічної вистачальности;
- г) розвідка транспорту і шляхів;
- д) розвідка наукових досягнень.

Назви цих відділів достатньо вияснюють їхні завдання.

Три інші відділи уряду розвідки мають очевидний деструктивний характер і активізують себе спеціально на випадок війни у відношенні до ворожих держав.

Відділ саботажних акцій має особливі завдання зокрема під час воєнних дій у запіллі противника. Ця метода воювання в останній війні найшла загальне зрозуміння та принесла не одну перемогу на різних фронтах. У деяких держав (напр., в СРСР), цей відділ так сильно поширився, що усамотійнився у вигляді окремого уряду партизанської війни.

Відділ корупційної акції діє переважно перед вибухом війни. Його завданням є деморалізувати різних визначних людей, що відіграють поважну роль для воєнного потенціалу, і в той спосіб підривати довір'я населення до них під час миру і війни. Дуже часто цей відділ бере на себе завдання здеморалізувати навіть цілі суспільні групи (напр., кинувши між населення більшу кількість алкогольних напитків, або пропагуючи деморалізаційні кличі).

Відділ політичної диверсії має за завдання розбити політичну суспільність у рамках даної держави. Його діяння може бути перед війною або під час війни. В основі його дії є намагання розбивати сильніші політичні угруповання, піддержувати угруповання слабші, творити фіктивні легальні, а то і нелегальні політичні організації і т. п. Працює при допомозі спеціально вишколених агітаторів.

Поділ уряду розвідки на різні відділи і підвідділи має своє віддзеркалення у організаційній побудові та в розчленуванні розвідувального апарату.

В різних державах організаційні справи розв'язано по-різному, але в загальному так, що найбільше роз-

членування в праці та в організаційних залежностях є внизу, а найбільша централізація — вгорі.

Розвідка може бути дрібна (плитка), глибока або агентурно-оперативна. Цей поділ не має виразного означення в організаційній схемі.

Плиткість чи глибокість розвідки залежить від значення часу, терену діяння або вартости добутого матеріалу, впливу чи контрольности. Розвідка дрібна з уваги на час значить, що її розплановано на короткий період, після якого розвідувальний апарат перестає діяти. Важливе тут те, щоб у намічений час розвідка дала якнайбільше потрібного матеріалу. Сам розвідувальний апарат дрібної розвідки розбудовується в за-сязгу короткотривалої розвідувальної праці.

Розвідка глибока розплановується великим розміром на довший час, може бути й на кілька літ, і щойно згодом дає певні звідомлення. Вона розплановується з метою провести велику розвідувальну роботу.

Розвідка дрібна з уваги на терен значить, що побудований розвідувальний апарат не має можливости проникнути глибше у ворожу територію.

Розвідка глибока з уваги на терен значить, що розвідувальний апарат має можливість свобідно рухатися в терені противника.

Практично під розвідкою дрібною або глибокою розуміється те, яку вартість мають відомості, вплив чи контрольність, що їх осягнув даний розвідувальний апарат. Поділ розвідки на глибоку і дрібну має наскрізь суб'єктивний характер, без спрецизованого критерія оцінки.

Розвідка агентурна стосується у більшості до праць «цивільних» урядів розвідки, в протилежність до військових урядів розвідки, що в час безпосередніх військових дій, або коротко перед ними, послитовуються оперативною розвідкою.

Часто можна зустрічатися з іншим окресленням оперативности цивільних урядів розвідки, якщо вони займаються, крім чисто розвідувальної роботи, теж акціями деструктивними (саботаж, корупція, політична диверсія).

3. «Анонімне звено» як лучник між урядом розвідки і тереном; працівники розвідки

Ми вже згадували, що для ведення розвідувальної роботи в поодиноких державах існують уряди розвідки. Вони оформлені в різний спосіб та мають різні офіційні назви. Однак ці уряди ніколи не проводять розвідувальної роботи в терені **безпосередньо** та рідко коли їх урядники стикаються самі із противною стороною. Ніколи, принаймні, у своєму офіційному характері. Між урядом розвідки і безпосередньою працею в терені є т. зв. «анонімне звено».

«Анонімне звено» — одна або більше осіб з-поза кіл урядників уряду розвідки, — являється одним із **найважливіших** елементів організаційної побудови і праці розвідувального апарату.

Найважливіше завдання розвідки — збирати відомості про предмети державної ваги, впливати на них або взяти їх під свою контролю, — відбувається з правилами **не безпосередньо**, а через лучникове «анонімне звено». Тільки війнятково, і то в процесі воєнних діянь, уряд розвідки має можливість, без шкоди для себе, увійти в безпосередній контакт із предметами державної ваги в офіційному характері.

Правильній побудові і діянню «анонімних звен» присвячується якнайбільше уваги. Це зрозуміле, якщо розглянемо властивість розвідувальної роботи: щоб мати успіх, вона мусить відбуватися конспіративно, себто — утаєно від інших держав.

З певних причин, що про них буде мова пізніше, ціла розвідувальна праця та розвідувальний апарат мусять бути якнайкраще законспіровані не тільки на ворожому, чи неутральному терені, а теж і на власному.

«Анонімні звена», центральні допоміжні органи уряду розвідки, постають з ініціативи уряду та працюють під його постійним керівництвом і контролею. Один або більше старшин уряду розвідки, що безпо-

середньо займаються розвідувальною роботою, організують «анонімні звена» в таких місцевостях і в такій кількості, як цього вимагає виконання доручень централі.

«Анонімним звеном» може бути тільки одна особа, але є теж випадки, що «анонімні звена» розбудовані до великих бюр із кількома десятками співробітників. «Анонімне звено» є нічим іншим, як тільки середником і місцем для відбування зустрічей між офіційними і неофіційними (тереновими) робітниками розвідки, для обговорювання поодиноких акцій, звітування та опрацювання розвідувального матеріалу, перевишколу співробітників тощо. Технічно і організаційно «анонімне звено» може бути побудоване в залежності від кількості співробітників та місцевих умовин у різний спосіб. Напр., як інженерське бюро, дентистична або лікарська порада, випожичальня книжок, торговельне підприємство тощо. Очевидно, що технічна справа мусить бути так налагоджена, щоб рух «клієнтелі» міг бути під постійною контролею організаторів.

«Анонімні звена», навіть тоді, коли мають однакові завдання, працюють у суворому відокремленні від себе. В засаді не співпрацюють із собою безпосередньо.

Від «анонімних звен» слід відрізнити т. зв. «конспіративні місця зустрічей». Тут відбуваються тільки зустрічі між офіційними представниками розвідки і розвідником.

Загал працівників розвідки поділяємо на три групи:

а) Офіційальні представники розвідки, або урядники уряду розвідки;

б) Технічний персонал уряду розвідки;

в) Неофіційальні представники розвідки, або співробітники урядників уряду розвідки, працівники в терені.

Групу «а» становлять люди, що в характері державних урядників є тривало зв'язані з урядом розвідки. Вони підлягають докладній селекції та спеціальному перевишколові в розвідувальній праці. В засаді працюють по своїй спеціальності. У цій групі є внутріш-

ний поділ на відділи (спеціальність) і компетенції (старшинство).

Групу «б» становить технічний та канцелярійний персонал: секретарі, секретарки, послугачі, послугачки, вартові відділи тощо. Вони хоч не беруть безпосередньої участі в розвідувальній роботі, але не раз мають діло з розвідувальним матеріалом та з урядниками розвідки.

Ця група робітників закваліфіковується до групи «мужів довір'я» і мусить відповідати певним вимогам.

Третю групу становлять особи, що свідомо або не свідомо співпрацюють з урядами розвідки в терені. Їхне відношення до уряду розвідки мусить бути у відповідний спосіб вирішене і обопільно узгоджене. Звичайно буває так, що такі співробітники свідомо і **добровільно** зголошуються до співпраці; бувають однак випадки, що їх співпраця з розвідкою є несвідома, або вимушена моральним чи теж фізичним примусом.

Поділ у цій групі відбувається за ступнем довір'я та на основі можливостей доставляти розвідувальний матеріал.

Працівники цієї групи мають різні назви: «розвідник», «шпигун», «муж довір'я», «таємний співробітник» тощо.

В залежності від обставин, такі співробітники можуть бути агентами дрібної чи глибокої розвідки.

4. Характеристика теренових співробітників уряду розвідки

Теренові співробітники розвідки працюють у терені в дуже різномірний спосіб.

Особливо загальниковою є несвідома співпраця агента дрібної розвідки. Завдання такого розвідника є звичайно прості, тільки після докладної аналізи можна набрати переконання, що вони служать цілям розвідки. Розвідник, що працює несвідомо, нічого не знає про уряд розвідки, якому служить, та що він займається розвідувальною роботою. Доручення, що він їх має виконати, є такі загальникові, а самі відомості, чи теж

предмети державної ваги, такі загально доступні, що їхнє посідання не викликає майже жадних підозрінь. На таких несвідомих співробітників підбирають переважно людей, що вже мають зв'язки з закордоном.

Приклад, урядник розвідки, чи його свідомий співробітник, зумів нав'язати під якимсь дійсним, чи теж фіктивним, претекстом контакт із спекулянтом, що має зв'язки з закордоном. Затіснюючи цей зв'язок у площині особистого знайомства, приятелювання чи теж грошової винагороди, може упросити його поладнати йому «особисту» справу. Ця справа може бути дуже різнорідна, але без виразного розвідувального характеру. В працях розвідки таких справ є дуже багато, напр., добути розклад їзди, заграничний одяг, чужу валюту, перевірити адресу якогось уряду тощо. Є дуже багато справ, що їх можна поладнати при допомозі дрібної розвідки, не виявляючи дійсних цілей. Подібно представляється справа із свідомим співробітником дрібної розвідки, з тою різницею, що тут може затратитися деякою мірою **анонімність** розвідувальної праці.

Свідомий співробітник **знає**, що він працює для розвідки, тому може подати певні відомості не тільки відносно свого зверхника, а теж виявити одержані доручення.

Дрібна розвідка в засаді має приготувати терен для глибокої розвідки.

Для глибокої розвідки слід, з одного боку, підібрати та вишколити відповідних людей, а з другого — слід приготувати відповідний терен. Приготування терену належить саме до завдань дрібної розвідки.

Глибоку розвідку проводять розвідники, зорганізовані у розвідувальні сітки, або індивідуально.

Із розвідників глибокої розвідки на спеціальну увагу заслуговують т. зв. **«сталі резиденти»**.

Резиденти це розвідники глибокої розвідки, що перебувають на терені противника від ряду літ, мають на це відповідне зайняття і причину. Найкраще, коли резидентом є громадянин держави проти якої провадиться розвідку. Дуже важливе є те, щоб такий резидент міг виконувати свою розвідувальну роботу теж

під час воєнних дій, себто — щоб його вік, знання або хибі організму звільнили його від військової служби. Дуже часто на такого резидента підшукується громадянина одної з неутральних держав. Резидент, перебуваючи довгий час на терені противника, має змогу нав'язати відповідні знайомства, потрібні для його розвідувальної праці; він зорієнтований в житті даного краю. Резиденти працюють із правила індивідуально або при помочі власної сітки. Одною із найтрудніших справ, на які натрапляє резидент у своїй праці, це знайти спосіб, як передавати зібрані матеріали, як одержувати нові доручення та матеріальні засоби. Спеціальні комплікації виникають у випадку воєнних дій між ворожими державами. Тоді використовуються різні можливості кореспонденції через неутральні краї, кур'єрів та радіозв'язок.

Окрему групу свідомих розвідників для глибокої розвідки становлять т. зв. «мандрівні резиденти». Це розвідники, які не мають постійного місця перебування на терені ворожої держави, вони не раз не мають зв'язку з своєю централею. Вони не пересилають до неї жадних звідомлень, тільки по довшій мандрівці намагаються продістатись до власного краю і там в однім елябораті-звіті, описують набуті відомості. На випадок війни стають знаменитими інформаторами про місцеві відносини, коли зустрінуться з власними військами.

Вичислені розвідники глибокої розвідки працюють за своїми розвідувальними спеціальностями.

Розвідка не признає ніяких обмежень у підшукуванні й прийманні співробітників. Коли намічену людину не можна з певних причин приєднати на свідомого робітника розвідки, тоді йдуть заходи, щоб вона стала несвідомим співробітником. Через те розвідка має своїх свідомих і несвідомих співробітників між всіма суспільними верствами і між найбільш різнорідними категоріями людей.

Співробітником розвідки може стати старшина, інженер, лікар, урядник, священик, робітник фабрики, селянин, учитель тощо. Все ж таки, чим вищий суспіль-

ний стан людини, тим кориснішою стає вона для розвідки. Чим більші впливи та знання розвідника, тим глибшою є розвідка. Розвідниками нарівні з чоловіками можуть бути теж жінки. Але з уваги на те, що жінки керуються вбільшості почуваннями, розвідка при виборі чоловік чи жінка вибирає чоловіка.

В деяких державах до розвідувальної праці жінок, з уваги на їхню чутливу побудливість, ставляться з великим застереженням та засадничо виключають їх із розвідувальної праці. Вік людини не відіграє засадничої ролі в добиранні співробітників розвідки (свідомих чи несвідомих). Десятилітній хлопець може бути так само добрим співробітником розвідки, як вісімдесятилітній старець. Все ж таки люди в середньому віці та старші, маючи більше життєвого досвіду, сталості характеру, знання і впливів, аніж мають особи молодші, приносять, звичайно, повніші та кращі відомості.

Окреме питання: чому люди стають співробітниками розвідки? Причини дуже різноманітні, а вартість тих причин є теж різною. В загальному співробітниками розвідки стають із таких причин (зауваження: якщо говоримо про співробітників розвідки, то маємо на увазі передусім людей з ворожого, чи теж з «не нашого» середовища, у протилежність до урядників розвідки, що можуть походити з власного середовища):

- а) Бажання грошей, легкого заробітку;
- б) Незаспокоєний наліг (пиянство, гра в карти, або інший газард, вживання наркотиків тощо);
- в) Вражена особиста амбіція, бажання пімсти, жадо-ба пригод;
- г) Моральний або фізичний натиск уряду розвідки (у відношенні до спекулянтів або інших проступників);
- д) Ідейні мотиви.

Ці останні, ідейні мотиви, виступають у відношенні до осіб, що походять з «нашого середовища», або середовища ближчого, чи то прихильного для нашої розвідки.

Подані тут головніші мотиви, що мають одне і те саме емоційне підложжя, в дійсності є різної рушійної вартости. Ні одна з тих вартостей не є абсолютно найвищою, коли іде про успіх у праці (добуття певних, вірних та важливих відомостей).

Розвідник, що працює за гроші, може показатися так само пожиточним, як той, хто працює з інших мотивів.

Напр., хтось із бажання пригод та авантюричності може принести теж дуже важливі й корисні відомості для розвідки.

Натомість ці мотиви можна, приблизно, укласти за їхніми вартостями від найбільшої до найменшої, якщо їх розглядати в аспекті **довір'я** до праці співробітника, чи то правдивості його інформацій, у наступний спосіб:

- а) ідейні мотиви,
- б) особиста амбіція,
- в) бажання пімсти,
- г) жадоба пригод,
- г) бажання грошей,
- д) моральний або фізичний примус,
- е) незаспокоєний наліг.

Ствердити правдиві мотиви, чому хтось дає свою згоду бути співробітником розвідки, є для розвідувальної праці річчю першої ваги. Таке ствердження є міркою довір'я до співробітника і підставою для певности в його розвідувальній праці. Працюючи з різними співробітниками, обдаровуємо їх теж різними ступнями довір'я. Це нормує зміст доручень, що їх даємо розвідникам до виконання, ступінь контролю доставлених відомостей та самих співробітників.

Тому у випадку, коли немає можливости на стислу контролю, або де доручення є дуже важливі, слід шукати за співробітниками з власного середовища, або із середовища нейтрального.

З повищої причини найкращим (теоретично) матеріалом на співробітників для розвідки є люди з власного середовища. Однак у практиці це натрапляє на такі великі труднощі, головню у проведенні глибокої розвідки, яка вимагає праці розвідника-резидента, що треба з цієї омральної певности реґінувати в користь

непевного співробітника з середовища ворожого, або неутрального, де «акліматизація» співробітника не натрапляє на труднощі. Більш просто представляється справа з т. зв. несвідомими співробітниками, що доставляють відомості несвідомо. В цьому випадку вистачить розслідувати психологічне послаблення у співробітника і зручно використовувати його для власних цілей.

5. Принципи організації та ведення розвідувальної праці

У попередніх розділах ми вказали на головні елементи розвідки. Може виникнути думка, що організація і ведення розвідувальної праці є не так у площині організації, як радше у площині імпровізації. Але в дійсності так не є. В детальному розробленні поодиноких питань розвідки, головне в її практичних завданнях, вимагається дуже великої різномірності, змінності та постійного шукання за чимось новим. Однак у цілому розвідувальна праця має свої основні принципи, що їх необхідно зберігати, якщо розглядаємо розвідувальну працю в державному аспекті та коли вона має принести користь.

Головні принципи:

- а) анонімність,
- б) конспіративність,
- в) добір ідейних людей до праці,
- г) фаховість,
- ґ) наукові підстави розвідувальної праці,
- д) організація, а не імпровізація розвідувального апарату та розвідувальної роботи,
- е) перспективи часу,
- є) одність проводу,
- ж) розгалуження розвідувальної сітки в терені,
- з) шукання за противником і бажання зустрічі з ним,
- и) почуття постійної готовності,
- і) база розвідувальної праці.

Анонімність у розвідці стосується переважно до уряду розвідки і до способу праці урядників розвідки. Ми вже згадували, що розвідка працює без уваги на те,

чи дані держави з собою заприязнені чи ні. Завдання розвідки в загальному мають характер зачіпний, інколи тільки запобіжний, а тому відкрите ведення розвідки і підкреслення існування уряду розвідки викликали б між заприязненими державами деяке напняття у взаємовідношенні. Отже уряд розвідки та його урядники назовні мусять мати інший характер. Напр., не можна навіть між заприязненими державами порушувати справ організації, чи теж діяльності, а то й існування уряду розвідки. У взаємовідносинах між поодинокими державами урядники розвідки тільки у дійсно виняткових випадках виступають у своєму правдивому характері, а звичайно намагається прикривати себе різними фіктивними урядами, чи теж зайняттями і зацікавленнями. Окрему тасмність зберігають розвідки та їх урядники у відношенні до ворожих держав ще з інших причин, але про це — пізніше. А тому, що приязні взаємовідносини між поодинокими державами змінюються деколи на ворожі, то у випадку незберігання анонімності уряди розвідки могли б себе легко виявити, натомість виміна, чи теж заміна урядників розвідки з організаційних причин, є незвичайно складними, тим більше, що досвід у розвідувальній праці набувається по значно довшому часі, аніж це звичайно є, напр., у різного роду військових штабах.

Анонімність зберігається у відношенні до назви уряду розвідки, його розміщень, прізвищ урядників, співробітників тощо. Часто, навіть у відношенні до близьких співробітників, ведення розвідувальної праці трактується радше в площині приватній, ніж в урядовій. Ця тасмність, викликана обережністю, щоб не попускати міждержавних взаємовідносин, виявляється часто у сповидній пасивності й незацікавленості. У незорієнтованого обсерватора, це може викликати враження недолугості даного уряду розвідки. Щойно після впевнення відносно лояльності, речовості та вартості співробітника — сповидна пасивність переходить в оживлену діяльність. Це є період, коли предметом зацікавлення стає співробітник, а не те, що він приносить.

Конспіративність стосується до метод праці урядників розвідки, до її співробітників та їхньої праці. Навіть при зберіганні таємності уряду розвідки важко є вдержати конспіративність урядників розвідки, себто — їхні прізвища, ранги, компетенції, ділянки праці тощо. Конспіративність відносно урядників розвідки в нормальних обставинах на довшу мету неможлива. Причиною є те, що вони мусять виступати офіційно, чи то у відношенні до канцелярського персоналу, чи то до теренових співробітників, чи теж інших державних урядів — військо, погранична сторожа, поліція тощо.

Офіційльні зв'язки є причиною, що скорше чи пізніше прізвища урядників розвідки, їхні ступні, компетенції та ресорти діяльності виходять поза межі уряду розвідки і в цей спосіб вони себе **персонально** деконспірують. Те, що вони можуть вдержати в конспірації, це пляни діяльності, доручення та зв'язки із тереновими співробітниками. Деконспірація урядників розвідки може бути для них самих шкідливою тільки у дуже виняткових випадках. Важливість вдержати себе і свою діяльність у конспірації є диктована безпекою особистою та безпекою праці теренових співробітників. Є безсумнівне, що для обсерватора кожна людина, що зустрічається з урядником розвідки стає предметом підозрінь щодо її участі в розвідувальній праці. Тому всякі зв'язки урядника розвідки із тереновими робітниками мусять бути вдержані в найбільшій конспірації. Хоч кожний зв'язок можна пояснювати приватними справами, то все ж таки не все можна викликати враження невинності зв'язків та затерти підозріння, які можуть бути поперті спостереженнями на інших теренах.

В можливо найвищій мірі принцип конспіративності мусить бути стосований у відношенні до теренових співробітників та їхньої розвідувальної праці. Вони зустрічаються безпосередньо з противником, працюють на його терені та через те наражені на всі небезпеки, які випливають з розвідувальної праці. Здеконспірований тереновий співробітник є з правила вже

непридатний та, звичайно, випадає в такий чи інший спосіб із праці. Менш шкідливою є деконспірація для працівників, які працюють самостійно, натомість у груповій праці, при допомозі розгалуженої сітки, деконспірація одної особи провадить з правила до ліквідації цілої сітки.

У випадку, коли здеконспірований співробітник буде щасливим збігом обставин перенесений на інший терен праці, теж уже немає певности про безпечність у його праці, що є великою перешкодою у виконуванні поодиноких завдань.

Ступінь зберігання принципу конспірації урядниками розвідки, є підставою довір'я та взаємовідносин між тереновим співробітником і урядником розвідки. Чим вищий ступінь, тим більше довір'я до нього, тим краще і солідніше він ставиться до своїх обов'язків. Добір ідейних людей до розвідувальної праці є незвичайно важливим у побудові розвідувального апарату і його діяльності. Це в першу чергу стосується до урядників розвідки. Розвідувальна діяльність є такою важливою, а її конспіративне ведення дає стільки різних нагод та можливостей до різного роду надужить, що керуючий розвідувальний апарат мусить складатися з людей дуже високої інтелігенції, моральної вартости та довір'я.

Зберігання цього принципу у відношенні до урядників розвідки не натрапляє на великі труднощі, тим більше, що на цьому щаблі можна досить легко застосувати систему контрольности. Натомість відносно співробітників теренових, цей принцип дуже важко вдержувати з двох причин.

Причина перша: До розвідувальної праці в характері теренового співробітника з ідейних мотивів може зголоситися тільки людина з власного середовища, але для добуття важливих відомостей слід включити таку людину в процес глибокої розвідки, що з черги натрапляє на дуже великі труднощі, як з уваги на час (натуралізація), так з уваги на кошти (включення в соціальне середовище та вироблення зв'язків). Деколи час включення може тривати навіть кілька-

надцять літ, а це вимагає надзвичайно великої терпеливості і є річчю дуже ризиковною з уваги на можливість змінності характеру працівника.

Причина друга: Для глибокої розвідки правдиві користі може принести громадянину держави, проти якої ведеться розвідку, бо саме він може мати найкращі зв'язки та відомості. Однак така людина не буде працювати для ворожої розвідки з ідейних мотивів, а через те є велика правдоподібність різного роду надуживань (неправдивість відомостей, гра на дві сторони тощо).

З повищого бачимо, що хоч принцип ідейного добору людей до розвідувальної праці є незвичайно важливий, то його зберігання у відношенні до теренових розвідників можна сповнити тільки частинно. У відношенні до урядників розвідки, цей принцип мусить бути безоглядно зберіганий.

Співробітники з неутральних середовищ творять посереднє звено. Хоч вони майже ніколи не працюють з ідейних мотивів, то все ж таки в них рідко коли виникає психічна реакція відносно невластивих метод поступування. Крім цього їх легше включити у вороже середовище. І саме це є причиною, що на розвідників глибокої розвідки підшукується переважно громадян держави, що займають неутральне становище. В таких випадках налагодження співпраці є виключно в матеріальній площині, і практично не натрапляє на більші труднощі, хоч криє в собі небезпеку надуживання і подвійної гри, все ж таки не так великою мірою, як у другому випадку.

Фаховість у розвідці відіграє дуже важливу роллю. Тут іде не тільки про те, що урядник розвідки і тереновий співробітник мусять бути дуже докладно вишколені у техніці, потрібній для ведення розвідувальної праці, але і про те, щоб розвідувальну працю трактувати як фах — професію. Це стосується головно до розвідників глибокої розвідки. Їхня розвідувальна праця вимагає від них стільки зусиль та посвяти, що вони мусять трактувати її, як свою професію, підпорядковуючи їй всі інші зайняття. Очевидно, що у ви-

падках одно- чи дворазових послуг для розвідки такого наставлення не треба, хіба що в тракті виконання даного завдання, але у випадках т. зв. резидентур воно необхідне. Резидент не тільки мусить працювати для розвідки, але мусить постійно присвячувати їй свою увагу, якщо хоче мати успіхи та вдержатися щасливо на своєму становищі. Він мусить постійно мати на увазі, що проти нього працює безперервно ворожа розвідка, і він, навіть без конкретного завдання, мусить охороняти себе від противника.

Постійна небезпека викликає таке психічне напняття, що, практично беручи, немає можливості зосередити себе на інших зайняттях, окремих від розвідувальної праці.

З другого боку, вишкіл розвідника, його включення в терен дії, зв'язки та впливи, добуття ним деяких відомостей про противника і розвідку створюють постійну залежність від розвідувального апарату. Розвідник-резидент силою факту стає частинкою розвідувального апарату; розвідка стає в дійсності його професією і змінити її річ незвичайно важка. Є теж і друга причина, чому розвідувальну працю, принайменше розвідника-резидента, слід розглядати зі становища розвідки-професії. А саме, розвідник, якщо має дати дійсно добрі інформації, мусить бути непересічним знавцем матеріялу, який входить у його розвідувальну діяльність. Чи це буде розвідка політична, мілітарна чи економічна, то в сучасних умовах тільки добрий спеціаліст зуміє з різномірного матеріялу вибрати те, що дійсно для його звершників є потрібне та корисне. А навіть тоді, коли розвідник працює тільки по лінії одержаних конкретних доручень, він мусить бути знавцем тих справ, щоб знати, де шукати за матеріялом, вміти відрізнити матеріял правдивий від фальшивого.

Вишкіл розвідника-резидента в техніці розвідувальної праці можна провести в досить короткому часі, натомість познайомлення його з матеріялом, необхідним у його розвідувальній спеціальності, вимагає вже глибших студій, а впарі з тим довшого часу та біль-

шого матеріального вкладу. Бувають теж випадки, що особливо здібних у розвідувальній праці висилають на окремі студії з ділянки його розвідувальної спеціальності і тоді фахове знання і розвідувальна праця сплітаються в дійсну професію розвідки.

Застосування наукових досягнень у практичній розвідувальній праці відіграє постійно велику роль. Елементи зв'язку між розвідником і його централею, шифри, симпатичні чорнила, радіо, мікрофотографія тощо — базуються на наукових досягненнях математики, фізики, хемії і т. д. Подібною є справа з виготовлюванням документів, провірюванням фальшивих документів та матеріалів. Все це можна виконати тільки при допомозі наукових досягнень та постійним слідуванням за появою чогось нового. Ця ділянка вимагає спеціалістів дуже високих кваліфікацій, які в багатьох випадках мусять уміти розв'язувати незвичайно складні проблеми. Але теж інші ділянки науки та знання мають велике значення у розвідувальній праці: психологія, географія, політичні науки, економія тощо. Через те розвідувальна праця вимагає людей із енциклопедичним знанням, що вміли б і були б спроможні асоціювати поодинокі випадки з різних ділянок, часто на перший погляд без ніякого зі собою зв'язку. Ця енциклопедичність знання відіграє головну роль в бюро шифрів та у відділі опрацювання зібраних матеріалів, на основі яких треба зробити відповідні висновки.

Уряд розвідки по своїй структурі це **організація**, бо тільки з такою структурою він спроможний сповнити покладені на нього завдання. Імпровізація у праці та у взаємовідношенні працівників розвідки може мати місце тільки у виняткових поодиноких акціях, розрахованих на дуже короткий час.

В розвідувальній праці дуже стислим є ієрархічний поділ на провід і підлеглих (шеф, що дає доручення, і виконавець). Так само стислим є поділ на членів уряду розвідки та теренових співробітників, і хоч часто їхні праці дуже мало між собою різняться, ніколи не доходять до помішання цих функцій. Дуже різко

відмежовані компетенції, обов'язки та права як членів уряду розвідки, так і теренових співробітників. Праця розплановується на довший час і немає там випадковості сторонніх впливів. Своєю суттю це організація замкнена в собі, консервативна. Кожну чужу думку і плян приймає з недовір'ям і неохотою. Власні випробувані методи праці змінює тільки з великим трудом, дуже обережно та ступнево. Однак кожна нова думка насправді є швидко схоплювана, хоч з удаваною байдужістю, і підлягає найдокладніший аналізу. Коли вона є вартісною, її консеквентно впроваджують у життя та вдосконалюють розвідувальну працю, не виявляючи цього назовні.

В поодиноких акціях зберігається дуже різкий поділ роль і визначається компетенції. Теж різко розмежовується сфери впливів поодиноких відділів розвідки. Кожний відділ розвідки працює стисло по лінії своїх заінтересувань, і то такою мірою, що часто навіть не збирає важливого та інтересного матеріалу, який міг би заінтересувати інший відділ, якщо він у цій справі не має окремого доручення. Можна сказати, що в розвідувальній праці є дуже вузька спеціалізація.

Дуже важливу роль в розвідувальній праці грає елемент часу. Розвідка, якщо має працювати правильно, мусить працювати багато років наперед. Актуальні в сучасному висновки з праці розвідки, це наслідки довголітньої розвідувальної праці та давно зібраного матеріалу. Матеріал зібраний тепер — це матеріал призначений для передбачення подій, що мають наступити далеко пізніше, часто навіть за кілька років. Розвідка, збираючи матеріал про якусь державу, повинна створити мініатюрний образ життя цієї держави і передбачити, в якому напрямі розвинуться там політичні чи військові дії. Образ «наперед» може виробити собі тільки така розвідка, яка працює безперервно довгий час. У цей спосіб витворюється свого роду традиція передбачень. Звідси теж і той прояв, що у випадку мілітарного розгромлення якоїсь держави, її розвідка не ліквідується, а переймає на себе

ролю революційної акції не тільки тому, що вона, діючи конспіративно, має в цьому найбільший досвід і, можна б сказати, вже готову організацію, але й тому, що має теж і найбільше досвіду та знання про інші держави, а головню про державу переможця.

Очевидно, що цієї галузі розвідки не слід зараховувати до праці розвідки під час воєнних дій на фронті чи в запіллі, коли її головним завданням є зібрати актуальний матеріал для безпосередніх військових операцій чи політичних потягнень.

В цім випадку йде про те, щоб вістки були зібрані в найкоротшому часі, хоча б і не вичерпували вповні відповідей на поставлені питання. Але й тут успіх є безпосереднім наслідком попередньої довголітньої підготовки та попередньо призначеного матеріалу.

На терені даної держави існує, з правила, тільки один уряд розвідки, а через те є тільки один керуючий центр розвідувальної праці. Всі відомості, не зважаючи на те, хто їх подає, мусять дійти до одного і того самого центру. Отже побудова уряду розвідки є з правила наскрізь централістична. В терені уряд розвідки розгалужується якнайбільше, але тільки при помочі співробітників теренових.

В побудові теренової розвідки практикуються найрізномірніші комбінації. Найбільш характеристичні з них — це метода дії при помочі резидентів, що працюють самостійно для проведення дійсно глибокої розвідки, яка вимагає незвичайного докладного опрацювання. Друга метода — це масова дрібна розвідка, коли на основі дуже великої кількості дрібного розвідувального матеріалу відтворюється приблизний стан противника, і з цього робиться відповідні висновки. Ця друга метода, що не вимагає надто докладного вишколу теренових співробітників, можлива тільки у деяких нечисленних випадках, на власних окупованих противником теренах, бо тільки тоді можна рахувати на масових співробітників. Посереднє звено між тими крайніми випадками творять резиденти, що працюють при помочі сітки свідомих та несвідомих співробітників.

Розгалуження сітки в терені мусить бути таке, щоб уможливило контролю зібраних вісток, тому над однією і тою самою вісткою працює деколи кілька незалежних від себе розвідників. Така взаємна контрольність унеможливорює збирання фальшивих вісток чи подвійну гру розвідників.

З уваги на те, що збирання розвідувального матеріалу відбувається конспіративним шляхом, немає такої проглядності в діяльності теренових співробітників, як це є, напр., в акціях військових частин, де кожна чинність має точно окреслену ціль і рух частин можна все контролювати. В діяльності розвідників дуже важко ствердити, чи вони виконують одержані доручення, чи шукають зустрічі з противником. З другого боку, мало є таких випадків, що хтось сам пропонує такі чи інші інформації. Через те розвідка все мусить мати характер **зачіпний**. Розвідник, який чекає на відомості, ніколи їх не буде мати. Через те, розвідувальний апарат мусить складатися з осіб вдачаю ініціативних і цікавих, бо тільки вони можуть виявити постійну активність у шуканні вісток. Люди пасивні, хоч і добрі працівники в інших ділянках, до розвідки засадничо не надаються. У підборі співробітників це відіграє головну роль, і тому в розвідці часто резигнується з праці людей ідейних, у користь елементу авантюрного та пригодницького. Люди, що працюють для розвідки під фізичним або моральним примусом, мусять викликати застереження, бо ж силою факту у них ініціативність та зацікавлення є ослаблені нехиттю до керуючого.

Ми вже згадували про те, що праця уряду розвідки відбувається безперервно і незалежно від того, чи дана держава є в стані війни чи миру. Але від такого чи іншого стану може бути залежна, якоюсь мірою, інтенсивність праці уряду розвідки. В цій постійній готовості мусять бути теж і співробітники розвідки не тільки тому, що мають доставляти інформації, але й тому, що їхня праця є під постійним натиском ворожих чинників, бо т. зв. **уряди протирозвідки** намага-

ються їх поборювати. В який спосіб це відбувається, про це буде мова далі.

В організації розвідки дуже важливу роль відіграє побудова основ або бази для ведення розвідувальної праці. Тут, у першу чергу, виникає питання: якими фінансами працюють розвідки? На фінанси розвідки насамперед складаються певні суми державного бюджету, відповідно укриті. Але ці суми звичайно не вистачають і тому уряди розвідки, чи їхні надбудови — уряди державної безпеки — намагаються придбати власні фонди з таких джерел:

- а) Фінансові спекуляції, проводжувані на основі вчасних вісток про різниці в цінах на різні товари, валюти чи акції;
- б) Фінанси добуті у випадку skonфіскованих сум при викритті чужих розвідок.

Велика частина прибутків походить із повищих джерел. Важливішим співробітникам дають різні концесії в господарському житті і в цей спосіб покривають велику частину видатків.

Власні фонди розвідки викликають однак застереження, головню якщо йде про джерела, подані під пунктами «а» і «б», з тої причини, щоб діяльність економічна і роздобуття фондів не відбувались коштом ведення властивої розвідувальної роботи. При цьому можуть бути теж усілякі надужиття, що їх для добра розвідки треба інколи покривати. В кожному разі, без відповідної контролі цих джерел слід уникати.

Але з другого боку, економічна діяльність співробітників розвідки є дуже побажана, бо в багатьох випадках вона є знаменитим конспіративним засобом для праці розвідника та уможливорює йому широкі зв'язки, налагодження яких звичайно є підставою успіху в розвідувальній праці.

Покривання видатків розвідки це незвичайно скомплікований процес, головню у випадках покривання фінансових ресурсів резидентів сталих і мандрівних. Трудність лежить у потребі непомітно забезпечити резидента в потрібну для його діяльності грошову суму. Це дуже трудне завдання в розвідувальній орга-

нізаційній праці, бо дуже часто наступає ліквідація розвідувальної сітки саме з причин браку фондів або з причин викриття їх джерела.

Зовсім окреме питання — це винагорода співробітників за працю. Важко укласти таблицю платень, бо діяльність розвідників не відбувається у тотожних, чи хоч би подібних умовах. Також важко об'єктивно ствердити, котрі вістки більш важливі, а котрі менше, бо вони в якийсь спосіб себе тільки доповнюють, не маючи абсолютної вартости. Тому винагорода звичайно розділяється на дві частини: покриття технічних видатків розвідника і премія. Ця остання повинна бути в такій висоті, щоб співробітник залишився співпрацювати далі, якщо він потрібний, або щоб відійшов удоволений, якщо його співпрацю уважаємо, покищо, за скінчену. Дуже зле, якщо співробітник залишається з почуттям покривдженого, себто з думкою, що його використано без належної винагороди.

6. Зв'язок (лучба) в розвідувальній праці

Правильне налагодження і вдержування зв'язку між відповідною централею, чи клітиною уряду розвідки, і її співробітниками становить одну із найважливіших та найбільш трудних проблем у розвідувальній праці.

При організації зв'язку слід брати під увагу дві можливості:

а) Зв'язок із співробітниками на власному терені, або на терені нейтральному;

б) Зв'язок із розвідником на терені ворожому.

В другому випадку слід узгляднити ще дві додаткові можливості: зв'язок у час миру і у час війни.

В загальному, завданням зв'язку є передавати доручення та забезпечувати співробітників у потрібні їм технічні і фінансові засоби, передавати зібрані вістки та інші розвідувальні матеріали до централі.

Добре налагоджений зв'язок мусить відповідати таким вимогам.

а) конспірація;

б) безпомилковість до заінтересованих осіб;

в) швидкість;

г) безпечність;

г) сталість.

Наладнання зв'язку із співробітниками розвідки на власному терені, чи то на терені нейтральному, не натрапляє на поважніші труднощі. Все ж таки для добра розвідувальної праці навіть на терені власному зв'язок із співробітниками мусить відповідати всім вимогам конспірації з уваги на можливість дії чужої протирозвідки.

Виповнення вимог, поданих у пунктах «б» «в» і «г», на власному терені не натрапляє на більші труднощі. На окрему увагу заслуговує вимога під пунктом «г». У кожному випадку зв'язок централі із співробітниками мусить мати характер сталий, його не можна переривати навіть тоді, коли даний співробітник не є в «акції». Перервання зв'язку із співробітником відчужує його та може довести до його співпраці з чужою розвідкою.

Тому, що зв'язок із співробітниками на власному терені може вживати таких самих засобів, як на терені ворожому, переглянемо тут головніші можливості зв'язку з уваги на терен ворожий.

Зв'язок із співробітником, що працює на ворожій терені мусить відповідати всім елементарним вимогам конспірації, себто — його наладнання мусить бути такого роду, щоб не дати найменшої причини до виявлення співробітника. Тут слід звернути увагу на фірму, під якою звертаємося до співробітника, на фіктивні чи то правдиві мотиви, що оправдують такий зв'язок, на устійнення адрес, способів зустрічі тощо. Дуже важливим є те, щоб при наладнуванні зв'язку не допускати помилок у розпізнаванні й контактуванні з відповідними людьми. Напр., через неправильний опис, помилкові адреси, подібність у вигляді, недобре підібрані місця зустрічі, що допускають більшу кількість подібних осіб до співробітника, тощо.

Зв'язок мусить бути такий, щоб пересилані вістки доходили скоро і на час, бо тільки тоді вони матимуть свою вартість.

Вістки спізнені мають другорядну вартість, а деколи зовсім безвартісні.

Далі, зв'язок мусить бути забезпечений, себто так zorganizований, щоб до нього не могли включитися ворожі розвідники. Особливо докладного перевірювання треба у випадках ланцюгового зв'язку, коли зв'язуємося з співробітником не безпосередньо, а через ряд посередніх осіб — кур'єрів, проводирів через границю, нічлігові пункти тощо. Дуже часто є випадки, що саме на таких пунктах ворожа протирозвідка включає своїх співробітників, бо це одне із найкращих місць для слідкування за чужими розвідками, їх працею та рухами.

Сталість зв'язку не тільки у його постійності чи періодичності, а теж і в його безперервності. Буває інколи так, що зв'язок до головного співробітника веде через посередні звена, і одне з таких звен із якихось причин переривається, тоді одночасно переривається зв'язок із головним співробітником. Тому мусить бути налаштований заздалегідь другий зв'язок.

Розглядаючи справи зв'язку в аспекті техніки зв'язку, слід подати його головніші технічні засоби:

- а) листовно або поштою,
- б) телефон,
- в) кур'єр,
- г) радіозв'язок,
- г) звичайне радіо.

У всіх повищх засобах можемо вживати шифрів і кодів, а в зв'язку листовному теж і симпатичного чорнила.

Тут не займаємося шифрами, бо це становить окремий відділ у розвідувальній праці. Згадаємо тільки, що вартість шифру є передусім у його оригінальності, себто — він не повинен бути знаний не тільки щодо його ключа, але навіть щодо його техніки. Він повинен бути легкий до складання, а тяжкий до відчитання. Вкінці, ключ до нього повинен бути доступний для уповноважених та мінятися автоматично в залежності від потреби.

Коди, що становлять окрему групу шифрів, діляться на:

- а) Коди, що в них одні слова є замінені іншими,
- б) Коди, що в них слова є замінені групами цифр.

Коди, вигідні при зашифровуванні вісток, незручні тим, що треба творити окремі кодові словники та непомітно їх переховувати.

Вістки записані звичайним шифром, як теж і кодовані групами цифр, мусять бути з правила записані симпатичним чорнилом, якщо пересилаємо їх листом.

Записуючи симпатичним чорнилом, вживаємо, в міру можливости, матовий, темніший папір (зеленкуватий, рожевий, сірий тощо), бо на лискучому папері симпатичне чорнило, висохнувши, виступає матовими рисками. Записуємо не сталевим пером, а дерев'яним вістрям, щоб не здирати паперу, що під побільшаючим склом може бути легко помітне. Для затертя слідів, цілий листок потираємо спеціальною речовиною. В залежності від якості симпатичного чорнила, явний лист пишемо чорнилом або олівцем. Симпатичне (безкольорове) чорнило викликаємо спеціальними хемічними речовинами або нагріванням. Деякі середники викликування діють у той спосіб, що звичайне чорнило нищать, а симпатичне стає видимим. При записуванні симпатичним чорнилом шифрованих вісток, слід бути дуже обережним, щоб не пропустити через не увагу будь-якої букви, бо в цьому випадку зашифрована вістка буде невідчитана. Протирозвідка контролює записані симпатичним чорнилом вістки при помочі відповідних хемічних речовин, а теж фотографуванням чи теплом.

Листів записаних симпатичним чорнилом не слід довго тримати, бо чорнило тратить свої таємничі властивості. Окрему трудність справляє переховування симпатичного чорнила.

Зв'язок при помочі листів, хоч найпростіший, не все можна застосовувати з успіхом. Поминаючи можливість цензури, що на випадок війни все діє, є ще й та трудність, що тоді не можна писати до тої країни, до якої належимо. Треба, отже, користуватися кра-

їнами нейтральними, а це вимагає певних посередніх звен зв'язку і забирає дуже багато часу. Зокрема дуже комплікує листовий зв'язок потреба подавати в час війни адресу адресанта. Очевидно, що розвідник не подає своєї адреси, тільки фіктивну. Фіктивна ж адреса може бути або правдива (будь-якої особи), або вповні видумана. В таких випадках може зайти така ситуація, що з якоїсь причини висланий лист вертається на адресу фіктивну, а це стає причиною виникнення підозріння та прослідкування з боку протирозвідки, бо фіктивний адресант або взагалі не існує, або коли існує, то з здивуванням приймає листа, якого ніколи не вислав. Такий випадок може бути причиною здемаскування розвідника, а вже напевно веде до деконспірації посереднього звена, що на його адресу переслано листа.

Розмови телефоном про розвідувальну працю небезпечні, бо можуть бути підслухані, а у випадку війни вони з правила неможливі. Зокрема мають вони ще й цю невідповідність, що при телефоні по другому боці, крім нашого співробітника, може бути теж співробітник розвідки чужої, який, перетягнувши нашого співробітника на свій бік, може легко контролювати вірність його тверджень. Є це спосіб дуже часто вживаний ворожою протирозвідкою. У складних випадках включається в сітку спеціальний апарат, що накручує розмову на сталеву стрічку, яку опісля можна награти на відповіднім апараті. Це становить під час судової розправи безсумнівний доказ ведення розвідувальної праці. Очевидно, що в цьому випадку вистачають самі натяки, півслова, псевда, невірні прізвиська тощо. Отже, навіть найбільш обережна телефонічна розмова може мати фатальні наслідки для розвідувальної праці.

Пересилання кур'єра до співробітника і, навпаки, від співробітника до централі — це дуже часто вживаний спосіб зв'язку. Зокрема його вживається як одиноко — можливого тоді, коли йде про передання таких матеріалів, яких іншими способами пересилати

не можна: знімки, пляни, оригінальні документи, моделі родів зброї, гроші тощо.

Висилка кур'єра це незвичайно ускладнена проблема, вимагає дуже багато зусиль і докладного передумування всіх можливостей. Клички, час і місце зустрічі, забезпечення від засідки тощо, це проблеми, які дуже трудно розв'язати.

Маємо два роди зв'язку кур'єром:

а) співробітник зустрічається з кур'єром безпосередньо;

б) співробітник не зустрічається з кур'єром, а передає матеріяли через «дубок».

Зустріч безпосередню слід укладати так, щоб співробітник міг все скоріше побачити і розпізнати кур'єра, ніж кур'єр його. Звідти й засада, що кур'єр мусить, крім клички, цікавитися ще якимсь розпізнавчим спеціальним зовнішнім знаком, знаним для співробітника, очевидно перед тим, поки покористується кличкою.

Такий зовнішній знак мусить бути так підбраний, щоб виключав помилку. Напр., квітка, краска капелюха, газета тощо, речі, що їх на місці зустрічі випадково може мати більше осіб. Для зустрічі можна визначити декілька різних місць у різний час, щоб у потребі невдалу спробу зустрічі можна було повторити. Можуть бути непередбачені перешкоди: вулиця може бути замкнена, на ній може відбуватися якась масова імпреза або в міжчасі наступила зміна назви вулиці, відбувся пожеар тощо. Не слід робити зустрічів увечорі, на безлюдних вулицях чи площах, у замкнених льокалях, сінях тощо. Співробітник, до якого приходить кур'єр, повинен упевнитися, що близько кур'єра немає підозрілих осіб, засідки тощо.

Обмін кличкою повинен відбуватися так, щоб прохажі не звернули на нього уваги. Також невказане, щоб співробітник крутився поблизу кур'єра, а опісля до нього підходив та вів розмову, бо це може спостерігати навіть випадковий агент, для якого, звичайно, кожна невизначна ситуація є підозрілою.

Окрема справа, це одяг кур'єра: він не може нічим відрізнитися від пересічного одягу людей в околиці

зустрічі, щоб своєю оригінальністю не звертати на себе уваги. Можуть постати неочікувані ситуації з причини раптового дощу, снігу, морозу, гарячі тощо.

З правила час і місце визначає співробітник, до якого має прибути кур'єр; знак кур'єра, кличку та відповідь устійнює централю. Важливість домовлення є щойно по обопільній згоді і підтвердженні, що все зрозуміле й ясне.

Зв'язок за посередництвом «дубка» відбувається в той спосіб, що співробітник визначує відповідну схованку, підбрану так, щоб була можливість її кожного часно використати, та подає про це до відома централі. В означений час до цієї схованки кур'єр вкладає відповідний матеріал, що його згодом забирає співробітник. Слід забезпечитися від можливих змін, що можуть зайти в схованці, поки кур'єр приїде. Недогідливість цієї методи виявляється в таких випадках, коли передається, напр., гроші, і при цьому зайдуть якісь недокладності. Тоді важко ствердити, чия вина. В підозріння попадають обидві сторони. Трудність для протирозвідки в тому, що бракує прямого доказу, бо як кур'єр, так і співробітник у випадку викриття одного із них можуть все викручуватися тим, що вони, мовляв, випадково знайшли схованку. Деколи співробітники посилають до «дубка» малих дітей. У добре дібраному «дубку» є теж трудність для розвідки. Догідливість «дубка» в тому, що ані кур'єр не бачить співробітника, ані співробітник не бачить кур'єра. Крім цього «дубок» майже виключає можливість одночасного зловлення кур'єра і розвідника, бо протирозвідка не має певности, чи розвідник не слідив, як кур'єр вкладав дану річ у «дубок», отже знає, що з ним опісля сталося.

Одним із кращих засобів зв'язку, головню з уваги на скорість, являється радіозв'язок. Ним найчастіше послуговуються т. зв. резиденти. До кожного резидента звичайно належить одна, чи більше, радіонадавача станція з радистами. Зв'язок із радистами резидент може мати безпосередньо, або через «дубок», відпо-

відно до умовин. Завданням радиста є надавати вже готову зашифровану телеграму, або прийняти телеграму шифром і передати її резидентові. Однак є випадки, що радист дістає тільки вістки і він сам мусить їх зашифровувати. Це нормує умова. Станція і радист мусять бути окремо від резидента. Шифри, дні і години надавання точно означені, але можуть мінятися автоматично за певним порядком. Станція працює звичайно на міській електричній сітці. Пора надавання звичайно вночі, з уваги на чистоту етеру. Догідливість радіозв'язку є в його швидкості і в його частій оперативності. Недогідливість у тому, що його важко заінсталювати, важко направити на випадок ушкодження та досить легко викрити. Спеціальні підслухові станції слідкують за «незарєєстрованими» короткохвильними станціями і при допомозі відповідних рухомих апаратів можуть точно окреслити, в якому місці знаходиться апарат. Приблизна певність радіозв'язку — два до три місяці на одному місці. Тут слід звернути увагу на те, що кожний радист має свій специфічний ритм при настукуванні ключа, а через те він може бути легко розпізнаний у терені. Двійняк радиста, що відбирає його депеші на іншому боці є дуже добре вслуханий у його ритм (звичайно вони працюють разом від самого початку школення) і найменші зміни у його ритмі зараз же потрапить завважити та зверне на те увагу. Тому для протирозвідки важко на місце схопленого радиста дати заступника.

Одним із способів вишукування розвідувальних радистів, працюючих на міській сітці, полягає на тому, що коли появляються підозрілі звуки надавання, вилучається по черзі електричний струм за дільницями. Якщо в дільниці, в якій вилучено струм, апарат затихне, це знак, що він там є. Дальші розшуки вже легші. Слід бути рівнож обережним із сусідами, що живуть у цьому самому домі, бо тоді можуть заходити в їхні апаратах певні шарудіння. Знавці можуть ствердити, що в їх сусідстві існує радіонадавча станція.

Деколи централя вдержує із своїм співробітником однобічний зв'язок при допомозі звичайної далекосяж-

ної радіостанції, послуговуючись кодом. Часто чуємо в радіо незрозумілі заклики на різних хвилях, надавані різними мовами. Це кодовані доручення, або передавані короткі змовні інформації для різних розвідників, головно під час війни. В той спосіб сигналізується прибуття кур'єрів або посилок на літаках при допомозі парашутів, або заповідається диверсійні акції.

В розвідувальній праці слід послуговуватися різнорідними засобами зв'язку.

7. Уряд протирозвідки та його головні завдання

У сучасних взаємовідносинах між поодинокими державами існування урядів розвідки на терені кожної з них є фактом загально ствердженим, безсумнівним та загальноприйнятим. З попередніх розділів знаємо, що основним завданням уряду розвідки є обслідувати, а в міру потреби послаблювати, воєнний потенціал інших держав, як ворожих так і нейтральних, у деяких випадках і заприятенних. Те намагання обслідувати та послаблювати проявляється у певних розвідувальних і деструктивно-саботажних акціях. Знаємо рівнож, що ці акції відбуваються анонімно і конспіративно. Тому важко схопити їх притаманність. Тільки в деяких, рідких випадках, головно в час диверсії, ми свідомі, що маємо діло з ворожою акцією, натомість більша частина акції уряду розвідки назовні непомітна. Кожна держава, знаючи що теж і на її терені відбувається діяльність чужої розвідки, намагається відповідними заходами забезпечитися від неї. Загал засобів, що служать у даній державі для охорони перед діянням чужої розвідки, зосереджується в окремому т. зв. **уряді протирозвідки**. Перше основне завдання уряду протирозвідки є нейтралізувати, а далі — поборювати діяльність чужих розвідок.

Уряд розвідки чужої держави є для уряду протирозвідки іншої держави таємним предметом державного ужиткування, впливає це з цілей того уряду та методів праці. Уряд протирозвідки, інтересуючись урядом розвідки чужої держави, займається в логічній

консеквенції одним із предметів державного ужиткування тої держави. Тому він стає подібним до уряду розвідки. Так у дійсності є, уряд протирозвідки своєю суттю є нічим іншим, як урядом розвідки, що займається в засаді тільки одним предметом державного ужиткування, а саме — урядами розвідки та їх розвідувальною діяльністю. Аналізуючи дію уряду розвідки ми бачили, що у сферу його діяльності входять дуже численні і часто дуже невиразно окреслені предмети державного ужиткування.

Вистачить узяти поділ уряду розвідки та його завдання, або розгалуження. Цього явища не бачимо в уряді протирозвідки. Тут предмет державного заінтересування є дуже докладно і однозначно окреслений: **ворожа розвідка.**

Однак, крім цього основного завдання є теж ще й друге, подібне завдання.

На терені кожної держави існують побіч себе власнито два уряди: розвідки і протирозвідки, себто — кожна держава веде розвідку власну і поборює розвідку чужу. Уряд розвідки є в засаді побудований офензивно, себто — він не має розбудованого апарату для охорони власних працівників від ворожої протирозвідки. Завдання охороняти працівників розвідки від протирозвідки перейняла власне протирозвідка.

Звідти завдання уряду протирозвідки в цілому має постійний характер: **поборювати** чужу розвідку і **охороняти** власну розвідку, себто — кожна протирозвідка займається в дійсності двома предметами державного ужиткування: розвідкою і протирозвідкою.

З причин «офензивности» розвідки є необхідна дуже тісна співпраця між урядом розвідки і протирозвідки. Співпраця ця в дійсності є такою тісною, що обидва уряди, залишаючи собі деяку автономність по лінії потреб власних завдань, зливаються в більшості випадків в один уряд: **уряд державної безпеки.** Уряд державної безпеки має в різних державах різну назву, часто, крім властивого уряду розвідки і протирозвідки, належать до нього ще й інші уряди, т. зв. уряди публічної безпеки. Напр., в колишній Німеччині — «Райхс-

зіхергайтсамт», в ССРСР — Народний Комісарят Внутрішніх Справ», «Головне Управління Державної Безпеки» і т. п. Співпраця урядів розвідки і протирозвідки є в дійсності так тісна, що незорієнтовані люди мішають урядників чи співробітників протирозвідки і розвідки та дають їм ту саму назву, — розвідник чи шпигун. У дійсності для праць протирозвідки є фундаментальною справою визначити докладно, з ким вона має діло: з ворожим розвідником чи протирозвідником?

Змішання згаданих понять має своє джерело і в тому, що як розвідник, так і протирозвідник послуговуються у своїх працях цією самою фундаментальною метою — обслідуванням або переслідуванням.

Дуже важливо мати постійно на увазі подвійне завдання протирозвідки — поборювати розвідку і протирозвідку противника. Це поборювання відбувається не тільки на терені власному, але і на терені противника. Не властиво розуміти протирозвідку, як щось пасивного, оборонного. Протирозвідку деколи називають «дефензивою», отже, з назви розуміють протирозвідку як пасивне очікування на противника. Так однак не є. Протирозвідка, щоб була успішною мусить мати офензивний характер, розвинений найвищою мірою, вона не може чекати, коли противник прийде на її терен, вона мусить шукати за ним, як на власному терені, так і на терені противника. Ця активність і заціпленість такі великі, що протирозвідка послуговується інколи навіть засобами провокації, щоб укритого противника спонукати до діяльності. Завдання розвідника можна докладно окреслити, а предмети державного ужиткування, яких він має шукати, є в більшій чи в меншій мірі теж схарактеризовані. Натомість анонімність та конспіративність праці розвідника не дають тої вловимости. Найчастіше тільки тоді, коли акція розвідника є вже завершена і він опустив терен свого діяння, ми по наслідках пізнаємо, що виконано велику розвідувальну працю, але вже не маємо можливости запобігти тому, що сталося або схопити ворожого розвідника чи його співробітників. Це ставить дуже велику вимогу контррозвідці, а саме — стежити за воро-

жою розвідкою та протирозвідкою від самих джерел, себто — почавши від урядів розвідки і протирозвідки. Таке завдання вимагає офензивности та оперування на терені противника, бо тільки там можна безпосередньо зіткнутися із згаданими урядами.

Основною метою протирозвідки є проведення певної гри, яка в наслідках має дати перетягнення чужого розвідника чи протирозвідника на свій бік, та спонукати його працювати для неї в рамках ворожої розвідки чи протирозвідки. Це клясичні випадки в методах праці протирозвідки.

8. Головні охоронні засоби протирозвідки

Для яснішого перегляду способів праці уряду протирозвідки ще раз коротко проаналізуємо діяльність ворожої розвідки:

Уряд розвідки буває на терені власному і на теренах держави чужої або держави, проти якої розвідувальну працю веде анонімне звено. З цього анонімного звена виходить співробітник розвідки, т. зв. шпигун, виконати своє завдання. Цілість його завдань дуже скомплікована — перехід границі, наближення до предмету державного ужиткування, розпізнання терену, перші знайомства з людьми, які працюють безпосередньо близько даного предмету, нав'язання розмов про даний предмет, спроби взяти його у своє посідання, потреба перекинути добуту вістку на власний терен, ліквідація своєї праці, затертя слідів тощо.

Такий, приблизно, процес діяльності ворожого розвідника. На цьому тлі відбувається протиакція протирозвідки. Вона розділяється на дві частини:

- а) Окреслення предметів державної ваги і клясифікація їх важливости;
- б) Створення певних запобіжних засобів проти чужої розвідки; власне поборювання чужої розвідки.

Уряд держави в цілості, або поодиноким через своїх членів, визначає предмет державної ваги поодиноким ресортів, окреслюючи їх явність або таємність. Повідомляє центральний уряд протирозвідки, що видає відповідні доручення своїм виконним органам для охо-

рони конкретних предметів державної ваги. Загал предметів державної ваги класифікований за ступенем важливости поодиноких предметів. Така класифікація предметів державної ваги для уряду розвідки є річчю дуже важливою, бо вона окреслює докладніше поле дії уряду розвідки, яка (дія) в цьому випадку буде зосереджуватися біля поданих предметів державної ваги, бо ж вони будуть ціллю шпигунських акцій.

До запобіжних засобів належить:

- а) Відповідне виховання власного громадянства, щоб воно протидіяло ворожій розвідці;
- б) Вміщення в законах держави відповідної статті про каральність за поміч і співпрацю з ворожою розвідкою;
- в) Охорона границі;
- г) Охорона теренів, де є предмет державної ваги;
- г) Охорона предметів державного ужиткування.

Одним із найкращих засобів протидіяти ворожій розвідці — це виховання власного громадянства, головню тієї частини, яка стоїть близько предметів державного ужиткування. Іде тут про виховання моральних вартостей і патріотизму громадянства. Приєднання його до співпраці у поборюванні ворожої розвідки, але не шляхом денунціяцій (доносів), тільки виробленням відпорности на перекупність та моральною вартістю, — являється одним із найкращих засобів у поборюванні чужої розвідки. Зокрема відповідне поучення і перешколення осіб, які працюють на важливих постах у підприємствах державного ужиткування являється одним із дуже важливих засобів.

Вміщення в законах держави статті про каральність за співпрацю з чужою розвідкою, ставить цю справу під державну санкцію та багатьох відстрашує від перекупства.

Як ми вже згадували, одним із доказів співпраці з розвідкою — це виявлення зв'язку з загрою, безпосереднього або посереднього. Тому черговим запобіжним засобом у поборюванні ворожої розвідки є контроль граничного руху. Тут першорядну роль відіграє охорона границі, охорона пошти та етеру.

З тієї причини ці три середники мусять стояти в якомусь зв'язку з урядом протирозвідки.

Охорона границі в різних державах у різний спосіб розв'язана. В час миру в більшості держав кордо-ни охороняють урядники пограничної сторожі, якої основним завданням є стежити за спекуляцією і нелегальним перевозом товарів, що підлягають миту (оплаті за провіз товарів через кордон). Окремі урядники пограничної сторожі займаються перевірюванням документів на приписаних пограничних пунктах легального переходу. Ці завдання мають характер наскрізь «цивільний». Все ж таки вищі урядники пограничної сторожі є школені на протирозвідувальну роботу і звичайно являються урядниками протирозвідки, що є приділені до пограничної сторожі. Тому кожний нелегальний перехід і кожна спекулянтська справа є розглядані на вищих ступнях ієрархії пограничної сторожі теж у площині можливості дії чужої розвідки. Зокрема нелегальні переходи є контролювані і вписувані до картотек осіб підозрілих у розвідувальній праці в користь одної з чужих держав.

В деяких державах погранична сторожа є одним із відділів уряду державної безпеки чи уряду розвідки. Напр., в СРСР. В цьому випадку цілість охорони границі є розв'язувана під кутом поборювання чужої розвідки, а урядники, що стережуть границі, навіть на найнижчих щаблях ієрархії є школені в протирозвідувальній праці.

В час війни охорону границі, зокрема з боку нейтральних держав, перебирають окремо школені військові відділи. На теренах, де відбуваються військові дії, службу охорони границі, або, якщо можна так окреслити, контролю рухів населення через бойові лінії, перебирають на себе відділи польової жандармерії, військової таємної поліції та спеціальні відділи призначені урядом державної безпеки. Вістки, зібрані польовою жандармерією, військовою таємною поліцією та відділами уряду державної безпеки, зосереджуються для порівняння і використання в одному і тому ж самому місті — за посередництвом відділів розвідки

і протирозвідки військових штабів приходять вони на терен відповідного відділу державної безпеки.

Охорона поштового руху під час війни, а деколи і під час миру, проявляється проголошенням контролі змісту поштових пересилок, заборонаю безпосередньої кореспонденції, підслухом телефонічних розмов і заборонаю користуватися радіонадавчими апаратами, а деколи звичайними радіоприймачами.

Контроля листів іде двома шляхами:

- а) контролю на симпатичні чорнила;
- б) контролю на коди і неухважно передавані вістки, що містять в собі загрозу державній безпеці.

Контроля на симпатичні чорнила відбувається в той спосіб, що лист потирається відповідним «універсальним» квасом або іншою речовиною, яка має властивість виявляти всі «знані» симпатичні чорнила. Інколи віддається їх підвищеній температурі, щоб деякі симпатичні чорнила виявилися самі від тепла, вкінці — задержується пошту через довший час, щоб подавані, можливо, вістки втратили свою актуальність.

Листи, що не виявляють знаків симпатичного чорнила, віддається контролі. Здебільша буває так, що під час війни можна писати тільки до держав альянтів, або до деяких держав нейтральних.

Окрему групу творять підслухові апарати, що виявляють присутність нелегальних радіонадавчих станцій на терені даної держави. При допомозі відповідної співпраці таких підслухових апаратів можна викрити чужі радіонадавчі станції.

Охорона предметів державного ужиткування має дуже різномірні вияви, переважно залежні від характеру предмету державного ужиткування. Напр., військові об'єкти, магазини і різного роду фабрики є хоронені в той спосіб, що не допускається в ті околиці людей, які не зв'язані безпосередньо з працею на даних теренах. Це досягається відповідними огорожами та сторожами. Зокрема контролюється працівників та кожного, хто входить і виходить. У деяких випадках важливіших працівників підприємств державного

ужиткування ізолюється від зовнішнього світу через довший час.

Далі забороняється вести з непокликаними людьми будь-які розмови на теми праць, що відбуваються на терені державного ужиткування. Ще інші засоби — це вимога переховувати важливі акти у спеціальних кімнатах, у спеціальних касах, забезпечених відповідними замками. Рівнож забороняється брати будь-які матеріяли для опрацювання вдома.

Є випадки, що урядникам, які працюють на підприємствах державного ужиткування, забороняється відвідувати певні льокалі, або грати в карти тощо. Крім цих, здебільша дрібних засобів, є ще засоби глибші, себто — на терені установ державного ужиткування працюють урядники або співробітники уряду протирозвідки та стежать за чужою протирозвідкою.

Окрему групу запобіжних засобів проти чужої розвідки творять різні зарядження, головню на випадок війни, які утруднюють розвідникам побут на терені даної держави: харчові картки й примус праці, обов'язок приголошуватися в готелях, окремі дозволи на залізницю тощо.

Деколи ці приписи є так скомпліковані, що розвідникові унеможливлюють навіть найкоротший побут на терені чужої держави.

Властиве поборювання чужої розвідки полягає на:

- а) Вишукуванні чужих розвідників на власному терені, а далі — їхня ідентифікація, окреслення характеру їх праці по лінії розвідки чи протирозвідки, усталення зв'язків у розвідника, людини що видала доручення, спроба перетягнути розвідника на свій бік, подати йому фальшивий інформативний матеріял, вкінці, в міру потреби, ліквідація його праці;
- б) Вишукування чужих розвідників на їх власному, або нейтральному терені, а далі — подібно як під «а»;
- в) Розвідування про організації, особовий їх склад, методи праці і заінтересування чужих урядів розвідки і протирозвідки.

Вихідною точкою для вишукування чужих розвідників на власному терені є виявлення таких справ:

- а) зв'язок з загроюницею,
- б) заінтересування,
- в) спосіб життя.

Зв'язок з загроюницею окреслює, з погляду протирозвідки, кожного чужинця, як дійсного розвідника, або розвідника потенціального в користь чужої держави. Теж громадянин держави, що мав або має безпосередній чи посередній зв'язок з загроюницею може бути свідомим або несвідомим розвідником у користь чужої держави. Тому протирозвідка інтересується тими, що мали або мають зв'язок з загроюницею.

У випадку підозріння, ця справа мусить бути впершу чергу якнайосновніше і найбільш всебічно висвітлена. При тому зв'язок з загроюницею не мусить бути безпосереднім, може йти через знайомство з чужинцем, переписка із ним, давний побут за гроюницею тощо.

Далі приходить ствердження заінтересувань. Розвідник, що має виконати певне завдання мусить у більш або менш виразний спосіб виявити в розмові, або поведінкою, заінтересування тим предметом державної ваги, якого він обслідує. Таке заінтересування може виявитися в одній або в більше розмовах, у спробах дістатися на терен даної речі державної ваги, або у спробах зустрітися з людьми, які пов'язані з даною річчю державного ужиткування.

Вкінці, третім важливим чинником у виявленні підозрілого — є спосіб його життя, матеріальне забезпечення, висота видаткування, його оточення тощо.

У випадку запідозріння, згадані три справи мусять бути предметом найдокладнішого прослідження.

Коли запідозріння скріплюється, тоді слід дуже докладно ідентифікувати запідозрілу особу. Ця ідентифікація стосується до докладного опису особи, ствердження його віку, правдивого прізвища, місця народження, професії, опису життя (куррікулюм віте), відношення до військової служби, подорожів, знайомих тощо.

Характер праці і загальний напрям доручень підозрілого можна легко ствердити. Тут іде про докладне ствердження, чи масмо діло з розвідником, чи з протирозвідником.

До наведених дослідів слід долучити ствердження, чи дана людина працює сама та в якому характері.

Слід теж зробити певні намагання перетягнути за підозрілого на свій бік, подавши йому фальшиві відомості, що впроваджували б чужу розвідку в блуд. Ця спроба може бути проведена тільки тоді, коли ми впевнені певні, що чужий розвідник буде для нас працювати і зібрані ним відомості не можуть бути для нас шкідливі. Коли неможливо перетягнути запідозрілого на свій бік, треба провести ліквідацію його праці.

Очевидно, такий процес виявлення чужого розвідника може вимагати довшого часу, в залежності від поодиноких випадків.

Вишукування чужих розвідників на їх власному терені є з правила річчю трудною. Тому, що розвідувальний уряд працює анонімно, важко ствердити його осідок. Перші відомості в цій справі можна одержати від переловлених ворожих розвідників. Звичайно, ці відомості будуть дуже скупі й суперечні. Вони подаватимуть різнорідні назви, неповні описи їхніх наставників, нічого не вказуючі адреси. Часто зустрічаються ті самі прізвища людей, які живуть в одній і тій самій місцевості, але їхні описи в кожному випадку будуть інші. Перевірені адреси вказують нам на зовсім приватні мешкання, установи чи уряди, що ледве можуть мати щось спільного з розвідкою або протирозвідкою. Це все наслідки анонімної праці уряду розвідки. Але все ж таки, після систематичної, довгої і витривалої праці, що триває інколи декілька літ, зарисовується щораз виразніше побудова ворожого уряду розвідки, склад і компетенції його працівників, теренових співробітників, методи праці тощо.

Поборювання ворожих розвідників на їх власному терені обмежується, звичайно, до викрадання (фотографування) важливих актів, спроб корупції і пере-

тягнення на свій бік, унешкідливлювання плянових атентатів і т. п.

Легше, натомість, слідкувати за роботою ворожої розвідки на неутральному терені. Там ворожі розвідники поводять себе менш обережно і є багато легше ствердити причини їх приїздів. Слідкуючи за ними з теренів неутральних, можна легко ствердити їх особисті дані, функції, заінтересування та їхніх співробітників, бо різні важливі зустрічі з розвідниками, що працюють на велику скалю, відбуваються звичайно на неутральних теренах, головню під час війни.

В засаді найважливішим є те, щоб на основі поодиноких елементів, добутих з найрізноморідніших джерел, виробити собі погляд на цілість ворожого уряду розвідки чи протирозвідки, себто — на його офіційну назву, внутрішню організацію і поділ ресортів праці, його працівників, методи праці, важливі заінтересування. Такий суцільний погляд дає великі користі для праць протирозвідки. Навіть за найбільш змінливих метод праці виробляється певний шаблон, що дається завважити в роботі майже всіх теренових працівників, працюючих із доручення даного уряду розвідки чи протирозвідки: місця і спосіб переходу через границю, характер документів, часто з одною і тою самою помилкою, якість прибраних прізвищ, спосіб зв'язку, зміст кличок, забезпечування працівників грішми тощо.

В такий спосіб на основі навіть одного елементу вдається розпізнати ворожого розвідника. Очевидно, що це вимагає незвичайно великого досвіду протирозвідника.

9. Військова протирозвідка, її роля і завдання під час війни

Крім цивільної протирозвідки, на терені ворожої держави існує ще т. зв. військова протирозвідка, як один із відділів генерального штабу. Клітини військової протирозвідки сягають униз до штабу дивізії. На терені полку є старшина протирозвідки, а ще нижче — тільки співробітники.

Основним завданням військової протирозвідки є охороняти безпосередньо військову силу від ворожої розвідки. В більшості ця охорона відбувається на власному терені, але є випадки, що військова протирозвідка має свої, добре розгалужені, протирозвідувальні сітки на терені ворога.

В загальному протирозвідки організовані окремо для всіх трьох родів військ: сухопутних, морських і повітряних. Річ самозрозуміла, що ті три, окремо діючі, протирозвідки пов'язуються в одну цілість у генеральному штабі всіх збройних сил.

На власному терені військова протирозвідка діє передусім запобіжно: зарядження в справі охорони військових об'єктів, контролю способу життя і поведінки старшин, контролю розмов і настроїв між військом, контролю цивільних осіб, що мають зв'язки із військовиками, заборона таких зайнять, які можуть сприяти діяльності чужої розвідки, напр., пияцтво, газардові гри і т. п., заборона цивільним особам відвідувати військові об'єкти, канцелярії, вправи тощо. А далі, це охорона канцелярій штабів, нагляд над канцелярським персоналом, заборона виносити військові акти додому тощо.

Крім цієї запобіжної акції, військова протирозвідка веде свою протирозвідувальну працю на власному і ворожому теренах.

Штаб військової протирозвідки поділяється, як і протирозвідки цивільної, на різні відділи. Військова протирозвідка працює теж при допомозі «анонімних звен», а старшини протирозвідки мають право носити цивільний одяг, щоб при зустрічах з тереновими співробітниками не впасти в око.

На випадок війни терен діяння протирозвідки поділяється на дві частини: 1) полосу фронтову і запілля ворога, 2) власне запілля. В полосі фронту і в запіллі противника перевагу в дії одержує протирозвідка військова. У власному запіллі надалі є чинний цивільний уряд протирозвідки, але і військова протирозвідка сильно активізується.

Перед вибухом війни військова протирозвідка виготовляє докладний еляборат про все те, що вона знає про розвідку і протирозвідку ворога: приміщення його уряду розвідки і протирозвідки та різних розгалужень, адреси анонімних звен, прізвища і опис робітників і співробітників розвідки та протирозвідки, опис умундирування і відзнак старшин розвідки і протирозвідки; назви, опис, адреси і гасла власних співробітників, що діють на ворожому терені. Цей еляборат зладжений так, що він поділяється на частини, які відповідають тереновому діянню армійських груп (очевидно, тільки в певному приближенню).

Організаційний штаб протирозвідки покликає до життя протирозвідувальні групи. Кожна із таких протирозвідувальних груп є приділена до армійського корпусу і поділяється на протирозвідувальні команди. Протирозвідувальна група при корпусі має свій штаб, що підлягає старшині протирозвідки при штабі корпусу. Звідти йде дальший зв'язок до старшини протирозвідки при штабі армійських груп. Очевидно, що такий поділ і розміщення протирозвідувальних груп можуть бути в деяких випадках з якихось причин інші.

Кожна із протирозвідувальних груп одержує ту частину еляборату, яка відповідає теренові діяння корпусу, до якого вона є прикріплена. Кожна протирозвідувальна команда одержує інструкції та доручення з повищого еляборату, що відповідають теренові діянню даної дивізії.

Особовий склад протирозвідувальної команди — один старшина в ранзі поручника, а рідко — сотника, двох-трьох підстаршин і технічних працівників.

Протирозвідувальну групу при корпусі очолює звичайно старшина в ранзі сотника, рідко коли в ранзі майора.

Під час вибуху війни і бойових дій, на випадок походу, завданням протирозвідувальної групи є поборювати ворожу розвідку і протирозвідку на призначеному відтинку на основі одержаного еляборату і добутих у міжчасі нових відомостей.

Це своє завдання протирозвідувальна група виконує в той спосіб, що її протирозвідувальні команди посуваються враз із своїми дивізіями в першій бойовій лінії і намагаються якнайшвидше дістатися до тих приміщень розвідки і протирозвідки, яких адреси є подані в елябораті, щоб переловити розвідувальний і протирозвідувальний матеріал ворога. Зокрема намагається відшукати мешкання розвідувальних і протирозвідувальних старшин та їхніх теренових співробітників. Коли їм це вдається, негайно переслухують їх та доповняють потрібний їм розвідувальний і протирозвідувальний матеріал.

Друге завдання таких протирозвідувальних груп є забезпечити захоплений матеріал штабів ворога, охоронити його від знищення; якщо він містить у собі розвідувальні або протирозвідувальні відомості, то після використання його на місці треба негайно пересилати для дальшого опрацювання в своє заплілля.

Третє завдання протирозвідувальних груп — це увійти в негайний контакт із своїми співробітниками, передусім сталими і мандрівними резидентами, які діяли на терені ворога, щоб одержати від них біжучий інформативний матеріал та при їх допомозі розбудувати свою протирозвідувальну сітку, якщо б зайшла потреба.

Протирозвідувальна група має за завдання поборювати тільки ворожу протирозвідку і розвідку, натомість боротьба з диверсією і саботажами належить до окремих охоронних відділів, як, напр., до польової жандармерії і тайної поліції.

Про акти саботажів і диверсії протирозвідувальні команди звітують до штабу протирозвідувальної групи і штабу дивізії, до яких вони прикріплені. Може бути теж так, що старшина протирозвідувальної команди є одночасно старшиною протирозвідки при штабі дивізії.

В міру потреби старшина протирозвідувальної команди може переслухувати полонених старшин, але тільки до певного ступня, і то таких, що можуть дати

відомості в ділянці ворожої розвідки, або протирозвідки.

Протирозвідувальні групи і команди не мають юридичної екзекутиви.

Незалежно від ділянки військової протирозвідки в прифронтовій полосі, штаб військової розвідки веде глибоку протирозвідку в запіллі ворога і на своєму терені, згідно із попередньою діяльністю. Ця праця у випадку війни не переривається, бо ж ворог постійно висилає своїх шпигунів, саботажників і диверсантів, яких треба поборювати. Зокрема дуже важливою річчю для протирозвідки є одержувати нові вістки із глибокого запілля противника, бо в час воєнний в організаційній побудові звичайно заходять глибокі зміни, а давніше призбирані відомості втрачають свою актуальність і вартість. З уваги на те, що вістки від власних співробітників із далекого запілля ворога приходять із великим опізненням, найкращим джерелом нових вісток можуть бути тільки переловлені ворожі розвідники і протирозвідники. З тої причини теж і військова розвідка сильно себе активізує у власному запіллі.

10. Методи праці в розвідці або протирозвідці

Методично розвідувальна або протирозвідувальна праця ведеться по лінії напрямних, визначених для загального обслідування:

- а) спостерегання,
- б) затямлювання,
- в) відтворювання спостереженого,
- г) лучення елементів подібних,
- ґ) висновки з поміченого,
- д) протидія.

На терені урядів розвідки або протирозвідки цей скомплікований процес обслідування такий:

- а) збирання розвідувального чи протирозвідувального матеріялу;
- б) порядкування зібраного матеріялу за справами;
- в) лучення подібних справ у сукупність;

г) ствердження напрямних у проведенні певних завдань.

Розвідувальний або протирозвідувальний матеріал доставлять теренові співробітники у своїх звітах на основі даних їм доручень, або власної ініціативи. Щоб такий матеріал мав вартість, він мусить відповідати таким вимогам:

- а) бути вірним (правдивим),
- б) повним,
- в) своєчасним.

Загально відомо, що в описі одної і тої самої події її свідками або спостерігачами є часто поважні відхилення. Вони тим менші, чим дана подія буде ближча фахові обсерватора, чим більшу спостережливість і чим кращу пам'ять та вмільість відтворювати він виявляє. З цього бачимо, що тереновий співробітник, якщо не має повищих природних прикмет, мусить бути під цим оглядом спеціально школений. Зокрема фаховість відіграє дуже велику роль. Важливість її лежить не тільки в тому, що одержимо вірнішу відомість, але також у тому, що фаховий співробітник вміє сам відрізнити вістки важливі і оригінальні від загальнознаних.

Щоб впевнитися, чи дана вістка є вірна, жадаємо від двох або більше співробітників описати одну і ту саму вістку. При тому мусимо пильно стежити, щоб співробітники в цьому випадку не співпрацювали між собою.

Вістка мусить бути повна, себто — мусить мати стільки деталей, щоб можна було відтворити повний образ дійсности. Зокрема мусить мати речеві ствердження. Зауваження співробітника не можуть бути в тексті вістки, а тільки при її кінці. Це саме стосується і до висновків співробітника.

Зібрані тереновими співробітниками вістки рідко коли поодинокі вистачають для вироблення дійсного образу. Щоб такий образ цілості досягнути треба поодинокі, відірвані вістки вміло в'язати в цілість справи. Для відрізнення справ між собою можна їх окреслювати певними гаслами.

Теренові співробітники подають зібрані вістки у звітах, що мають обов'язуючий характер. Через те вони мусять відповідати певним формальним вимогам, а саме:

- а) псевдо співробітника,
- б) чергове число звіту,
- в) дата виготовлення звіту,
- г) докладний опис порушеного питання,
- г) джерело інформацій та власні висновки.

При звітуванні залучується інші матеріяли, які для державного ужиткування мають засадничу вагу. Це стосується головню до звітування про всякі документи, пляни, зарядження, опису особи, об'єкту, родів зброї тощо.

Протирозвідка займається головню людьми, а тому працівники протирозвідки мусять бути добре школені на обсервацію осіб, вміти їх описувати, вміти нав'язувати знайомства, піддержувати розмову, мати хист до товариського життя.

Для докладнішого пізнання підозрілої особи протирозвідка послуговується докладним слідкуванням за рухами підозрілого. Слідкування може бути посередне, якщо слідкуємо за підозрілими ззовні, або безпосередне, якщо слідкуємо за ним з його найближчого оточення. Цей другий випадок є дуже трудний, бо треба дістатися в безпосередне сусідство підозрілого. Це можна виконати через знайомство із співробітником підозрілого, з його домашньою прислугою, або через особисте знайомство і нав'язання з ним якогось ділового зв'язку, бо товариський зв'язок не все можливий, якщо підозрілий не хоче його піддержувати. У важливих випадках посередне або безпосередне обслідування проводить декілька співробітників, що не знають себе і з собою не співпрацюють. Збільшене обслідування небезпечне тим, що підозрілий може скоріше зорієнтуватися, що за ним слідкують, а тоді важко доказати, хто спричинив невдачу. З обслідування виготовляється докладні звідомлення, які є важливим матеріялом для ліквідації діяльності підозрілого..

**ДІЇ І МЕТОДИ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ АГЕНТУРИ
В КРАЮ І ЗА КОРДОНОМ**

**(Опрацював на основі матеріалів
Служби Безпеки СКАВТ)**

З М І С Т

1. НАСТУП МГБ-МВД НА УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ ПО СМЕРТІ СТАЛІНА	60
2. ОРГАНІЗАЦІЯ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ АГЕНТУРНОЇ СІТКИ В ТЕРЕНІ	67
3. ПРАЦЯ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ АГЕНТУРИ І ЇЇ НАСЛІДКИ	84
4. СПОСОБИ КОНТАКТУВАННЯ АГЕНТУРИ НКВД-НКГБ	87
5. ДІЯ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ АГЕНТУРИ ЗА КОРДОНОМ	90
6. «КОММИТЕТ ЗА ВОЗВРАЩЕНИЕ НА РОДИНУ» — АГЕНТУРНО-РОЗВІДУВАЛЬНА СТАНІЦЯ КГБ	118

Вступ

Відвічним ворогом України є московський імперіалізм, що загрожує не тільки політичним поневоленням, але й існуванню української нації взагалі. На протягзі трьох століть Україна веде затяжну боротьбу з Москвою, зазнаючи то успіхів, то поразок. Зокрема гострих форм набрала боротьба українського народу проти московського поневолення по першій, а особливо по другій світових імперіалістичних війнах. Історичне призначення наклало за сучасне українське покоління святий обов'язок — завершити визвольні змагання наших предків революційним збройним чином. Організація Українських Націоналістів стала організатором цієї боротьби, спільно з УПА і УГВР продовжує її безперервно. Не зважаючи на переважаючі сили ворога, наші борці не вгнулися, не знизили своїх прапорів, а навпаки — показали всім поневоленим народам у СССР та у вільному світі, що революційно-збройна боротьба є можлива навіть у найважчих умовах. Ворог у боротьбі проти українського підпілля застосував найбільш рафіновані методи, які стали узаконнені московсько-тоталітарною системою. Він кинув на придушення українського революційного руху величезні поліційні та військові сили, застосував нечуваний досі в світі звірський терор та підлі провокативні методи боротьби. Ворог не обмежується в засобах та методах, застосовує всі середники без огляду на їх якість, признаючи добрими ті, які приводять до наміченої мети. Масові арешти, вбивства, заслання на Сибір, на далеку північ і каторжні роботи, знущання над мирним населенням, не щадячи навіть жінок та дітей, організування штучних голодів — все це стало середником боротьби ворога проти українського народу. Большевицькі вожаки, почавши від Леніна, скінчивши на Хрущові, здають собі справу з загрози нашої революційно-визвольної ідеї у боротьбі з московським

імперіялізмом. Найнебезпечнішим для них є український націоналізм.

Найбільше уваги приділяє ворог агентурно-оперативній роботі МВД-МГБ. Кинені на Україну сили енкаведистів від самих початків другої окупації України взялися з запалом і незвичайною активністю до праці. Вислідом їхньої дії стали величезні жертви нанесені українським борцям. Але не зважаючи на жертви, український народ бореться далі. Ворог дуже часто міняв і міняє свою тактику, але ніколи із розрахунком на полегші, а навпаки — на ще більше поневолення України.

І. Наступ МГБ-МВД на Український Визвольний Рух по смерті Сталіна

Смерть кремлівського диктатора Сталіна, закулісові розгри Маленкова при перебранні влади у свої руки, часово-експериментальний відхід від одноособового правління до т. зв. колективного — примусили були кремлівських вождів, хоч тимчасово, на перехідний момент, змінити свою тактику супроти поневолених народів. Зміна ця наступила не з розрахунком на дійсні якісь полегші, але з розрахунком закріпити свою владу диктатури, скидаючи вину на минуле на тих, хто стояв раніше у кермі поневолювання народів СССР. З тих тільки, а не з інших мотивів попав у неласку довголітній керівник МГБ-МВД Берія, а влід за ним десятки інших його співробітників.

Крім відомих закидів Берії, — «служба закордонному капіталові», співпраця з «ворожою агентурою» і т. п., — нові вожді Кремля висунули черговий, дотепер непрактикований і нестосований закид — **злочинність у національному питанні**, заявляючи, що Берія «намагався загострювати антагонізми між народами СССР» і підривав «ленінсько-сталінську національну політику».

«Злочини» Берії в національному питанні були в тому, що він, коли йде про Україну, усунув 13. 6. 1953 р. намісника Кремля в Україні, першого секретаря ЦК КПУ, москаля Леоніда Г. Мельнікова за «насильну ру-

сифікацію України, а головню її західніх областей», що він позбавив випробуваних кремлівських агентів Тимофія Аброзовича Строкача становища міністра внутрішніх справ УССР, а генерала Ковальчука його становища міністра безпеки, і настановив собі вірних людей.

Звільнення Петровського з концтабору, призначення Стефаніка Семена заступником Ради голови міністрів УССР, привернення Тимофія Строкача на його попереднє становище, призначення ген. Ковальчука міністром внутрішніх справ Латвії та інші «корективи», що їх провів Маленков після ліквідації Берії, большевицька агентура на еміграції намагалася використати для скріплення своєї розкладової роботи, вмовляти в українську еміграцію, що в тих змінах треба бачити початок, чи світанок, нової доби в устрою і політиці большевизму.

Фактично було це маневрування Кремля, яким він намагався створити ілюзії про т. зв. «національні полегші» в СССР, щоб таким чином відвернути увагу від підготовлювань Москви до нової, значно посиленої офензиви на всі національно-визвольні рухи в СССР, зокрема на український. А ось деякі факти з тогочасної політики Москви:

Від 1945 року в західньоукраїнському обласному містечку Дрогобичі була приміщена технічно-оперативна база МГБ для побороювання «бандитизму». Не потребуємо тут розшифровувати слова «бандитизм», бо всім відомо, що під тим словом в офіційній термінології МГБ розуміється український визвольно-революційний рух, зокрема його провідне ядро ОУН, а далі — збройне рам'я УПА та його надбудівлю УГВР. На чолі тої технічно-оперативної бази МГБ стояв безтитульний москвич А. Н. Сабуров. Прізвище його для органів безпеки ОУН не нове. З ним ми вже зустрічалися в час другої світової війни, коли-то А. Н. Сабуров був комендантом одного спеціального большевицького партизанського відділу на Поліссі, завданням якого не була боротьба проти німців, а боротьба проти відділів УПА, проти ОУН, та студіювання методів і тактики

боротьби українських націоналістів. Зокрема в його віданні було т. зв. прочищення лісів для советських партизанів від різних націоналістичних «банд». Від 1945 року, як вище сказано, згаданий Сабуров перебував у Дрогобичі.

Не менш важливим моментом, який кидає певне світло на наступ Кремля на український визвольний рух є такий факт: Від кількох років на становищі секретаря облкому Станиславської області в Західній Україні находився маловідомий загалові громадянства, зате українським повстанцям і членам ОУН аж надто відомий, товариш М. В. Слонь. У кінці 1953 р. Слонь був відкликаний до Києва, а під час виборів до Верховної Ради ССРСР був обраний депутатом і рівночасно призначений заступником міністра внутрішніх справ України.

Виникає питання: чому якраз апаратчики Сабуров і Слонь з малих західньоукраїнських містечок добилися аж таких почесних становищ у ССРСР? Тому, що обидва вони находилися на відтинку, що силою свого територіяльного положення (Чорний ліс, Карпатські гори, природні криївки і т. п.) став центром українського визвольного руху. Отже зрозумілим є і їхній аванс і їхнє відкликання.

Не менш важливою подією на українських землях був VIII З'їзд КПУ чи, вірніше кажучи, промова першого секретаря Комуністичної Партії України Олександра І. Кириченка, що він її виголосив 23. 3. 1954 р. в Києві, а день пізніше вона була повторена у московському радіо.

Кириченко сказав дослівно таке: «Комуністична Партія України і український народ будуть і надалі охороняти дружбу народів нашої батьківщини, будуть далі непримиренно боротися проти всяких виявів ворожої буржуазної ідеології, а передусім проти українських буржуазних націоналістів, низьких і проклятих ворогів українського народу...»

«... Партійні організації західніх областей України повинні й надалі бути чуйними в боротьбі проти ОУН-івських недобитків, не допускати, щоб вони пролазили

в колгоспи, на підприємства, в учбові заклади і там вели свою ворожу роботу. Всебічно посилена чуйність — це вимога до всіх партійних організацій».

Виступи Кириченка на VIII-му пленумі КПУ та виступи «товаришки» Балясної на XII-му З'їзді ВЛКСМ (Комсомолу) українська вільна преса коментувала в дуже різний спосіб. Тоді, коли одна її частина зовсім правильно вказувала на безперервність руху «проти українського народу (ОУН) проти московсько-большевицьких окупантів і стверджувала посилення діяльності ОУН в Україні, то інша частина зробила «корективи» промови Кириченка, свідомо пропустивши слово «ОУН», заступаючи його тільки виразом «націоналісти». А деякі коментатори почали правити заупокійні панахиди, мовляв, ОУН в Україні вже зовсім зліквідована і не становить для большевиків жадної небезпеки, бо інакше тов. Кириченко про неї не згадував би.

Проаналізувавши ситуацію в Україні, видними стають два моменти, а саме:

1. На протязі повоєнних років МГБ-МВД і всі партійні органи посилили в нечуваних розмірах акцію проти ОУН в Україні. Ця посилена акція коштувала українському підпіллю багато жертв, зокрема жертв у людях на провідних становищах;

2. Не дивлячись на жорстокий наступ МГБ-МВД та партійних органів — їм не вдалося знищити українського руху спротиву. Десятки підпільних органів, брошур, відозв і т. п., які появилися саме в час тої жорстокої акції, свідчать про те, що український націоналістичний рух так зрісся з місцевим населенням, що його не спинять сотні і тисячі жертв людей на провідних становищах; свідчить про те, що українське підпілля відповідає на посилену акцію МГБ-МВД зовсім іншими методами боротьби, методами проникання в колгоспи, заводи і учбові заклади і там проводить свою роботу. Це свідчить про те, що та нова тактика ОУН в Україні є далі смертельною загрозою Москві й усім пляни МГБ, за які отримали аванси Сабурові,

Слоні та інші, пішли внівець, що їхні успіхи були лише тимчасовими.

Ситуації тої не змінять і ті еміграційні політики, що промовчували існування ОУН в Україні, як і ті, що приготувляли ладан до заупокійної панахиди.

Наш огляд відносних подій в Україні був би далеко неповний, коли б ми не згадали і про повідомлення київського радіо від 19. 5. 1954 р., в справі суду Військового Трибуналу Київської Військової Округи над Василем Охримовичем.

В тому «повідомленні» сказано, що «Військовий Трибунал розглянув справу по обвинуваченню захопленого органами Державної Безпеки Української Радянської Соціалістичної Республіки шпигуна-парашутиста американської розвідки, буржуазного націоналіста Охримовича Василя Остаповича. Охримович був одним з ватажків т. зв. Організації Українських Націоналістів (ОУН). Підсудний Охримович у пред'явленому йому обвинуваченні повністю визнав себе винним, дав розгорнуте показання про підривну роботу Закордонних ОУН-івських Центрів проти українського народу і виказав своїх спільників по шпигунській роботі в Україні.

Військовий Трибунал Київської Військової Округи присудив Охримовича до вищої міри покарання — розстрілу.

Вирок виконано!»

Вечером того ж дня в доповненні «повідомлення» Київське Радіо подало ще додаткові дані про діяльність Василя Охримовича як на еміграції, так теж і в Україні.

Як в самому «повідомленні», так теж у другій аудіції немає згадки про такі основні речі: коли був арештований Василь Охримович, хто були його спільники «по шпигунській роботі в Україні», яких він «виказав», згідно з комунікатом, коли відбувся суд над Охримовичем та коли його страчено.

В супереч дотепер практикованій тактиці большевиків — цей комунікат про арештування, суд та розстріл Василя Охримовича, офіційна совєтська агенція

ТАСС розіслала в тисячах примірників різними мовами до всієї світової преси.

На нашу думку, тим повідомленням та раніше опублікованим іншим повідомленням, а саме т. зв. «Заявою українського політичного емігранта Йосипа Крутія» про причини його «розриву з українськими націоналістами», розпочав Кремль нову офензиву на протиукраїнському відтинку.

Генерал-полковник Іван Александрович Серов — вирішив у першу чергу зробити перегляд кадрів своїх співробітників. У висліді того перегляду були пороблені численні чистки серед МГБ-істів з одного боку, а з другого — роздано ряд авансів, головню дотепер маловідомим емгебістам, які в такий чи інший спосіб причинилися до поборювання визвольних рухів на території СССР та своєю відданістю апаратові МГБ доказали, що вони надалі готові непохитно виконувати волю Серова. Підвищення Сабурова та Слона — це були перші аванси dokonані Серовим.

Чистка апарату МГБ в СССР не була для Серова проблемою. Натомість значно більшою проблемою стала чистка агентурного апарату за кордоном СССР. Тут треба було очистити цей апарат від прихильників Берії та провести переміщення заграничних агентів, треба було відкликати їх до СССР, а на їх місце вислати нових людей.

Відкликання частини агентів з-за кордону було в пляні Серова. Всі вони, головню ті, що працювали перед різних еміграцій мали стати знаряддям у тому великому офензивному пляні Серова, що його він розпочав продовж минулих років. При тому слід зазначити, що плян той був розтягнений і на інші країни, які стоять у політичній залежності від Москви.

Легенди про «викрадення» чеського соціаліста Богуміла Лявшмана, російського НТС-івця Трвішновича, українського соціаліста Йосипа Крутія, грузинського генерала Магалогідзе, болгарського голови національного комітету в Мюнхені і Грацу Радоміра Младонова, вкінці «викрадення», як це напочатку говорилося, шефа федерального уряду охорони німецьких республік

Отта Йона — це одне звено в тому великому пляні ген.-полк. Івана А. Серова.

Не згадуємо на тому місці ще цілого ряду т. зв. агентів-двійників, яких МГБ в останній час відкли-
кало чи до Східної зони Німеччини, чи то прямо до
СРСР. Всі вони мають своє окреме призначення в тому
великому пляні офензиви Кремля і про те будемо
говорити пізніше.

Переглянувши і зробивши аналізу цього післявоєн-
ного періоду, треба ствердити, що найбільшої шкоди
в умовах крайової дійсності намагалася нам зробити
ворожа агентура. Виявилось, що ворог не мав би успі-
хів у своїй боротьбі без дії агентури. Історія збройно-
революційних рухів виявила нездатність наймогутні-
ших державних апаратів у поборюванні згаданих ру-
хів без допомоги агентури. Хто легковажить агентуру
КГБ та її роллю, той не сприймає реально боротьби з
нею. Треба мати на увазі, що ворог намагається на
кожному кроці маскувати свою агентурну роботу так,
щоб учасники підпільної організації не розуміли її,
або розуміли неправильно. Недоцінювання, нерозумін-
ня суті роботи КГБ, приносить Організації великі
шкоди, а за вивчення і пізнання цих методів роботи,
приходиться нам дорого платити. Успішне поборю-
вання ворожої агентури являється однією з основних
передумов існування всякого підпільного руху. Воро-
жа агентура, маскуючись різними способами, намага-
ється пролізти у найменш доступні клітини підпіль-
ного руху, розшифрувати його кадри, внутрішні від-
носини, методи праці — сучасний стан і перспективи.

Український революційно-визвольний рух у бороть-
бі з большевицьким окупантом зустрівся з найбільш
перфідними, мерзенними і безоглядними методами
агентурної практики. Органи МВД-МГБ у боротьбі з
нами використовують увесь свій дикий досвід, всю
підлу практику, щоб нанести нам удар зсередини. З
переходом нашого руху від методів відкрито-parti-
занських у глибоке підпілля, агентурна офензива не
зменшилася, а лише змінилася — стала більш витон-
ченою, більш складною, важчою до розшифрування.

Але робота КГБ не є чимось неможливим та невленим до пізнання, як дехто вважає. Агентурна робота КГБ провадиться певними, перевіреними і практикою ствердженими шаблонами. Пізнання цієї практики та її шаблонів, допомагає викривати інші подібні методи дії агентури.

Хвалькуваті пророцтва ворога про швидкий розгром українського революційно-визвольного руху провалилися. Ворог пішов на обхід. У боротьбі з нашим рухом на перше місце висунув внутрішню агентуру. Пристосовуючися до наших обставин, внутрішня агентура стала розрахована на тяглість, на пенетрацію підпілля. Методи роботи ворожої агентури з кожним днем стають усе більш різноманітні. Однак зміна тактики з нашого боку і ефективні дії органів СБ обмежили дію агентури і можливості її проникання. Сьогодні органи СБ в основному розпізнали головні прийоми ворожої агентури і збільшуючи свій досвід, успішно їм протиставляються. Ми вже маємо за собою велику практику боротьби з ворожою агентурою і маємо такі успіхи, яких до сьогодні не мав ні один антибольшевицький рух. Органи СБ не раз демаскували найдивовижніші прийоми дії большевицької агентури і в багатьох випадках охоронили Організацію від небезпечної диверсії. Там, де робота органів СБ поставлена на відповідну висоту, ворожа агентура не має успіхів.

2. Організація большевицької агентурної сітки в терені

Тепер запізнаємося з основним, із найбільш вживаними шаблонами агентури КГБ за останні роки.

Розглянемо, з яких середовищ рекрутується агентурна сітка. Ми вже згадували, що для боротьби з ОУН, особливо на ЗУЗ, було кинено сильні збройні відділи військ НКВД-НКГБ, у районних і обласних центрах зорганізованого агентурно-оперативні та слідчі апарати. Завдання цих апаратів — розпрацювати терен до найменших деталей. Большевикам шло про те, щоб довідатися, що діється в кожному місті, містечку, селі, в кожній хаті, а навіть у кожному лісі. Брали під увагу насамперед такий елемент, який міг бути небезпеч-

ним для большевиків, себто активних революціонерів чи їхніх симпатиків, далі йшла «розробка» осіб, які могли б бути ворожо наставлені до большевиків у сучасному та таких, які були ворогами їх у минулому, як також і таких, які могли б бути небезпечними в майбутньому.

Большевики застосували практику «дарування» ви-ни тим, що зголосилися з «повинною» на заклики со-ветського уряду. Був це тимчасовий тактичний ма-невр, щоб у цей спосіб відтягнути від революційної дії якнайбільше людей та послабити українське підпілля — ОУН-УПА. Були випадки, що «амнестували» також і таких «розкаяних», які попадали в руки ворога під час облав, арештів чи наскоків на криівки. Але згідно з большевицькими плянами теж і «благонадъожний» елемент, якщо він замало вислужувався большеви-кам у боротьбі проти українського підпілля, у відпо-відний час був арештований та депортований. Хоч у кожній області чи районі працює по кількадесят штатних кваліфікованих емгебістів, однак опанувати терен уповні вони не могли. Тож до помочі у своїй злочинній роботі організували в кожній місцевості та-ємно-донощицьку сітку з цивільного населення, нама-гаючись притягнути до співпраці теж членів чи сим-патиків українського підпілля.

КІБ, як уже було зазначено, шукає собі співробіт-ників між різними середовищами. Особливо намага-ється завербувати співробітників з-поміж людей та-ких категорій:

а) Податливих характером і наставленням, напр., з-поміж комуністів, комсомольців, різного роду легко-продажних елементів, кар'єровичів, спекулянтів, про-ступників тощо.

б) З-поміж тих, що попали з будь-яких причин у сіті НКВД-МВД, себто в поліційну слідчу машину.

в) З-поміж тих, що «провинилися» супроти советсь-кої влади і органи НКВД-МВД мають нагоду шанта-жами-погрозами змушувати їх до співпраці.

г) З-поміж тих, з якими органи НКВД-МВД найча-стіше зустрічаються, зокрема в різних державних

установах — в адміністрації, воєнкоматах, фінвідділах і т. п.

г) 3-поміж тих, що є особливо важливими для МВД з огляду на середовище, в якому живуть.

Ми далекі від того, щоб твердити, що всі люди згаданих категорій пішли на послуги большевикам. Ми тільки остерігаємо, що в багатьох випадках большевики саме серед таких людей підшукують собі співробітників. Завданням нашої Служби Безпеки, як і всіх членів ОУН, до таких людей ставитися обережно, але одночасно треба дуже уважати, щоб не зробити невинним людям кривди.

В нас на означення людини, що пішла на вислужництво, себто на агентурну роботу, загально вживається слова — «сексот», «агент», «донощик».

В цьому докладі, так як прийнято органами СБ в Україні, поділяємо таких людей на два роди: «агент» і «повідомлювач».

Агент: Вищий тип повідомлювача, людина звичайно з більш інтелігентним рівнем та вишклом, що працює у своєму середовищі, а часом навіть у підпіллі. Після завербування до агентурної роботи має за завдання далі продовжувати працю у своєму середовищі, показати себе ідейним і активним у роботі, щоб звернути на себе спеціальну увагу зверхніх чинників, вбитися на вищий пост і таким чином якнайбільше зібрати розвідувального матеріалу для большевиків.

Повідомлювач: Наємний співробітник НКВД-КГБ-МВД. Звичайно живе легально, хоч бувають і такі, що «ховаються» від большевиків. Завданням повідомлювачів є збирати відомості про те, хто виступає проти большевиків та їм доносити. Бувають випадки, що повідомлювачів намагаються післати в середовище Організації, головно тих, що мали чи можуть мати контакт до неї. Такі повідомлювачі переходять автоматично на агентів-внутрішників. Щоб дістатися в Організацію, вони під різними спрепарсваними легендами (загроженої арештуванням, вивозом і т. п.) шукають «допомоги» в Організації. Тому, що повідомлювачами

керують нижчі оперативники органів МВД, їх оперативна робота провадиться більш відкрито, так що в багатьох випадках одні одних знають. Большевики намагаються запобігти цьому, але перешкоджає низька фахова виробленість оперативників району. З огляду на численність (масовість) цей рід агентів небезпечний, хоч якісно стоїть на дуже низькому рівні.

Єдиноправильною дією оборони від цієї агентури є суворо додержувана конспірація. Повідомлювач нічого не може донести, як нічого не знає. Зате сувора конспірація перед агентом-внутрішником є лише частинним успіхом.

Вербовка: Першим процесом агентурної роботи КГБ є вербовка агента чи повідомлювача. Вербовкою називають заангажування наміченого кандидата до агентурної праці. Щоб завербувати якусь людину до агентурної праці органи КГБ-МВД відповідно підготовляються, вивчають наміченого кандидата та дуже часто збирають на нього компромітуючі матеріали, щоб в пізнішому процесі, коли йому запропонується співпрацю, він не відмовився.

В час першої окупації ЗУЗ, коли НКВД організувало свою агентуру, з-за браку компромітуючих матеріалів на підставі яких можна б було вербувати агентів, такі компромітуючі матеріали НКВД фабрикувало само.

Для прикладу наведемо такий випадок: У місцевості «Т» НКВД доручило своїй агентці «О» відвідувати інтелігентні родини, входити з ними в політичні розмови, збирати від них гроші і харчі ніби на потреби Організації, щоб тим способом здобути компромітуючі матеріали проти даних осіб. У висліді її роботи НКВД арештувало на основі доставлених нею компромітуючих матеріалів громадян «А» і «Б», але по двох днях переслухувань їх звільнено.

Майже всі українці на Західніх Областях України були певною мірою зв'язані з революційно-повстанським рухом і проти них НКВД-НКГБ призибрало чимало компромітуючих матеріалів. Не треба бути членом ОУН чи виступати активно зі зброєю в руках,

вистачить прихильне ставлення до Організації, допомога харчами, переховування підпільників, магазинування в криївках збіжжя чи будь-які інші подібні «злочини», щоб бути обвинуваченим.

Масові арештування послужили большевикам і на те, що з-поміж арештованих їм вдавалося завербувати деяку кількість агентів. Напр., були випадки, що деякі люди, пробувши 1-2 тижні в тюрмі, верталися звільненими, так як інші. Оповідали, що НКВД не мало на них компромітуючих матеріалів, нічого про них не знає, а тому й випустило їх. Але не раз це були звичайні «легенди», якими маскується вербовку. Щоб замаскувати завербованих агентів під час арештування, МВД звільняє разом з ними, і в таких самих обставинах, більшу кількість порядних людей. Десятки, а то й сотки енкаведистів і енкабестів по районах і обласних центрах вивчають дуже детально не тільки підозрілих у приналежності до Організації людей, а теж і кожного пересічного українця. Вивчивши минуле, характер, приватне життя та громадську діяльність людини, призбирають таким чином теж і компромітуючий матеріал, яким згодом шантажують її.

Але треба рішучо підкреслити, що між завербованими є дуже мало таких людей, які добровільно йдуть на співпрацю з НКВД-НКГБ. Агентів вони вербують силою, шантажем. Намітивши кандидата на агента чи повідомлювача, його заарештовують і заявляють йому, що мають на нього компромітуючі матеріали й лишать до «вибору» — йти на агентурну роботу або на судову розправу та на її далекойдучі консеквенції для нього і його родини. Якщо намічений кандидат людина слабкої волі, безхарактерна, безідейна — він погоджується на співпрацю, думаючи, що таким чином збереже себе і родину від каторги, тюрми, а може, й розстрілу. Саме в методах НКВД-НКГБ полягає успіх у вербуванні агентів.

В 1945-51 роках вербування агентів НКВД проводило переважно при допомозі арештування кандидата. Коли ця метода стала загальновідомою, її замінено іншими способами. Треба згадати, що НКВД-МГБ ареш-

туючи людину має відразу визначену мету цього арештування. Звичайно арештування відбуваються теж з розрахунком, що між арештованими знайдуться люди, які за ціну свого звільнення і безпеки родини підуть на агентурну роботу. Між арештованими не раз є і агенти, бо це найкращий спосіб відбутися з ними замасковану зустріч, або дати приклад іншим, що треба признатися і виявити всі знані таємниці.

Вербування агентів і повідомлювачів виглядає переважно так: Арештованих під час облав і наскоків людей забирають на збірний пункт або до райцентру на «фільтрування». Заарештованому лишається одне з двох рішень: стати агентом і бути випущеним, або відмовитися і бути розстріляним чи засланим у концтабір. Правда, існує можливість бути звільненим без вербовки, але лиш у таких випадках, коли звільненням одних НКВД-НКГБ маскує вербування інших, себто своїх кандидатів в агенти. Арештованих беруть на допити і зразу дають їм зрозуміти, що про них знають і тому пропонують добровільно виявити свої зв'язки до підпільного руху. Шантажуючи компромітуючими матеріалами, намагаються заломити арештованого. Неорганізована людина, не зобов'язана до зберігання таємниць, не раз заломлюється і сама себе розкриває. Людина організована, звичайно, держиться, але бувають і такі, що теж заломлюються та «сиплять». Людей сильного характеру, ідейних і незламних, але підозрілих, звичайно не випускають. Хто признається до «антидержавної» діяльності, тому змальовують величину його «злочину» і наслідки для нього, а одночасно пропонують — розкаяння, співпрацю і уласкавлення. «Заохочують» погрозами — концтаборами, каторжною роботою, вивозом родини тощо. Слаба духом людина, приперта до кута, погоджується співпрацювати, підписує заяву співпраці та протокол допиту, одержує завдання і домовляється про час і місце першої зустрічі з НКВД. Але свіжо звербованому агенту ще необхідна «легенда», якою має оправдати своє арештування і звільнення з тюрми. І з такою «легендою» він вертається з тюрми.

Ми згадали про найчастіше вживані методи вербування — арештування. Та є ще й інші методи, якими користуються органи НКВД-НКГБ. В засаді активних агентів і таких, на яких розраховують як на майбутніх агентів — вербують без арештування, принагідно. Таке вербування відбувається таємно й швидко при всяких обставах, переписах, під час реєстрації і провірок кадрів легально-працюючих секторів або на викликаних зустрічах за посередництвом уже попередньо завербованого агента-родича. Практика показала, що вербування проведене вищезгаданим способом добре замасковане і не викликає жадного підозріння.

Завербований перед другою світовою війною агент звичайно працював аж до вибуху німецько-совєтської війни в 1941 р. З вибухом війни важливіших і більш надійних агентів НКВД призначало до дальших завдань, зокрема до проникання в націоналістичне підпілля. Таких вибранців НКВД не раз арештувало під закидом «агентурної діяльності» на користь німців чи «буржуазних націоналістів» з розрахунком, що з приходом німців вони будуть звільнені й зараховані до переслідуваних більшовиками, отже будуть мати довіря в народі, виявляться активними антикомуністами і зможуть продістатися до ОУН. Таким агентам доручали таємні інструкції і завдання на час німецької окупації. Деяким, більш виробленим, доручено було зв'язатися із гестапом, щоб руками німецьких окупантів винищувати українських патріотів і тероризувати український народ. Вони мали теж подавати відомості про німців, їх політику, адміністрацію, військо, воєнні об'єкти тощо. По втечі НКВД, такі «арештовані» виламлювались із тюрем і виходили на волю, а деяким «удавалось утекти» від розстрілу.

Очевидно, що з агентами, про яких іде мова, не можна в жаден спосіб мішати справжніх в'язнів, яким удалося продістатися на волю чи втекти з вибухом німецько-совєтської війни.

Коли в 1944 р. більшовики черговий раз окупували Україну, органи НКВД на основі добре захованих архівів, намагалися всіма можливими способами таєм-

но (без арештувань і всяких підозрінь) нав'язати контакт із залишеними в 1941 р. агентами. Кожний агент і повідомлювач повинен був здати детальний звіт із цілоти суспільно-політичного життя середовища в якому перебував та про свою в ньому участь під час німецької окупації. Тоді підписував нову заяву співпраці й ставав знову агентом чи повідомлювачем. Такі агенти НКВД-НКГБ під оглядом якості уважались найкращими.

«Легенди». Ми згадували про маскування агентурної роботи НКВД-НКГБ, як про головний чинник у їх діяльності. В той спосіб большевики намагаються відвернути увагу від правдивого стану та спрямовують її на бічні рейки з метою дезорієнтувати громадськість і накинати їй фальшивий погляд. Від маскування треба відрізнати конспірацію, завданням якої є тільки приховувати від загалу правдивий стан. Щоб краще зрозуміти способи маскування роботи НКВД, наведемо декілька фактів.

В 1941 р. до села «П» приїхали енкаведисти і за посередництвом голови сільради покликали в сільраду члена ОУН «М». З ним говорили цілий день у справі організування колгоспу. Але увечері того ж дня енкаведисти заарештували цілий повітовий провід Організації, що складався з добре законспірованих «легальників». Члена «М» звільнили, не вербуючи до агентурної роботи. Було переконання, що він, рятуючи себе, виказав цілий повітовий провід, і за це його розстріляно. Під час німецької окупації, цю справу відновлено і проведено ще раз детальне прослідження. Вкінці виявилось, що не «М», а станичний згаданого села був агентом НКВД і він виказав повітовий провід. НКВД, щоб відвернути від нього підозріння, наказало йому в той день вийти з села. Члена «М» заарештувало на те, щоб спрямувати на нього підозріння. На жаль, так і сталося.

Якщо енкаведистам удається в час арештування завербувати якогось члена ОУН, вони висилають його назад у підпілля. Щоб він міг далі користуватися повним довір'ям до нього — народу, членів і проводу —

йому дають «легенду» про причини його арештування, про допит і звільнення. Він мусить вивчити її детально, бо незграбним оповіданням може попсувати цілу справу. Тому така «легенда» так збудована, що зовсім подібна до правди й не кидає жадного підозріння, яке могло б виникнути у висліді сумнівів щодо її правдоподібності.

В загальному «легенди» опрацьовують в обласних центрах органи НКВД-НКГБ. Їх передають у райцентри як шаблони на основі яких треба розробляти поодинокі «легенди» для кожного агента чи повідомлювача зокрема, беручи до уваги особисте відношення даної особи до справи.

Під оглядом якості, «легенди» можна поділити на два роди: а) «легенди» для агентів, б) «легенди» для повідомлювачів.

«Легенди» для агентів опрацьовані дуже детально, дуже правдоподібно, а для ще більшої правдоподібності підтверджені правдивими фактами. Для повідомлювачів і маловартісних агентів «легенди» більш загальні і примітивні. Нефаховій і неознайомленій людині — розшифрувати «легенду» для агентів дуже важко. Прикладами насвітливо обидва роди «легенд».

а) «Легенда» для агентів. Втечі з тюрми, через вікно, проломану стіну, під час проходу, під час конвою на допит, з місця якоїсь праці, з лікарні і т. п. Ось один з фактів, що стверджений агентом «Р»:

«Дня 1. квітня 1945 р. під час наскоку большевиків на нашу боївку, я попав живим і здоровим у їх руки. Мене доставлено в райцентр і по кількох допитах я заломився, сказав про все, що знав з орг. роботи і вкінці підписав заяву співпраці. Щоб мій поворот із рук НКВД не виглядав підозрілим, енкаведисти дали мені якийсь застрик та казали, що я захворію і піду лікуватися у шпиталь, із якого повинен на власну руку втекти. В шпиталі я почав плянувати втечу. З тою метою повів обережні розмови з одною медсестрою (жінкою емведиста), яка ставилась до мене дуже прихильно. Вона обіцяла допомогти мені, бо вона, мовляв, українка і співчуває таким як я. На Великдень ска-

зала мені, що завтра я повинен утікати. Вона роздобуде декілька літрів горілки і дасть «істребітелям», які держали в цьому шпиталі охоронну службу. Коли вони сп'яніють до непритомности, я повинен непомітно вийти і податися туди, куди мені треба. Чергового дня плян цей виконано дійсно так, як вона обіцяла, і я без пропуску вийшов зі шпиталю до свого села. Тут, згідно з вказівками НКВД, зголосився у місцевих орг. чинників, яким переповів у деталях спосіб мого арештування і втечі».

НКВД режисуючи такі «легенди», не жалує не раз власних людей, щоб найбільше управдоподобити «легенду», а тим самим не лише ствердити «докази» для «втікачів», але ще й зробити їм у нашому оточенні славу відважних і рішучих людей, яких належалося б прийняти до праці в рядах Організації.

Ось що зізнав один із завербованих: «Під час облави попав я живим у руки НКВД. Коли мене почали переслухувати, я пробував не признаватися до нічого, граючи роллю втікача від призову в червону армію. Енкаведист-слідчий висміяв мене і сказав: «Думаєте, що ми не знаємо, хто ви, не маємо доказів вашої роботи?» — Витягнувши з папки купу паперів, додав: «Можу вичислити кожний ваш рух» — і, всміхаючись, навів мені кілька фактів про мою роботу, що повні були згідні з правдою. Протягом кількох переслухань я мусів признатись, бо бито мене незаперечними фактами. По кількох днях допитів, уживаючи різних методів, завербовано мене до співпраці як агента. Йшло ще про спосіб звільнення мене з арешту, який мусів бути аж так правдоподібним, щоб не тільки не викликати підозріння в рядах Організації, але й дати мені змогу далі працювати на дотеперішньому пості та вибиватись на вищий. З тою метою відіслано мене до кузні в характері помічника (бити молотом), а мені до охорони призначено одного енкаведиста, що ні на крок не відступав від мене, боячись щоб я не втік. Цей енкаведист не знав про планування начальником НКВД моєї втечі, не знав також, що він має стати жертвою мого «героїчного

вчинку». По тижневій праці в кузні, так як це мені було доручено начальником НКВД, я, вибравши слушний момент, сильним ударом молота повалив енкаведиста на землю, а сам втік із кузні та подався в бік свого давного організаційного постюю».

Як опісля виявилось, цей енкаведист-сторож був засуджений більшовиками на смерть, а наш «герой» став його катом, даючи змогу НКВД одним пострілом забити два зайці.

2. Бувають і організовані НКВД-НКГБ втечі, коли разом з агентом втікає дві-три особи, які про інсценізацію втечі нічого не знають. На цих людей опісля покликається агент, як на свідків, оповідаючи про спосіб утечі. В тому випадку оповідання агента і свідків, точно годяться.

Про подібний випадок ось що зізнала агентка НКВД: «Дня 30. XII. 1944 р. арештувало мене районове НКВД в селі «З». Разом зі мною арештовано одну місцеву дівчину. Нас запроваджено в будинок сільради, де переслухано поодинокі. Енкаведистові, який мене переслухував я сказала, що співпрацюю з НКВД і подала свою клічку. Енкаведист заявив мені, що не звільнить мене тут, щоб не викликати підозріння відносно моєї особи, але забере як «арештовану» до району, звідки дасть мені змогу втекти. Незавербовану дівчину забере теж із собою, щоб була свідком моєї втечі. По приїзді в район він мав віддати нас одному «стрибкові», який повинен був запровадити нас до канцелярії. Цей «стрибок» мав іти позаду нас та показувати дорогу словами: «вправо», «вліво». Після другого «вправо» я мала сказати йому, щоб він сам ішов напереді, бо я не знаю куди йти. Коли «стрибок» був напереді, я, користаючи з нагоди, повинна була скочити на подвір'я, перелізти дротяну перегороду і втікати вулицями у місто. За мною можуть посипатися стріли, однак я не повинна боятись, бо вони мені нічого злого не зроблять. Плян цей я виконала точно, як було умовлено. Опісля, оповідаючи про свою «втечу», я покликалась, як на свідка, на незавербовану дівчину, яка втекла зі мною».

3. Бувають деколи випадки, що до організування такої «втечі», НКВД-МВД ангажує через своїх агентів різних людей, що діють у добрій вірі. Режисура такої «втечі» виглядає, як уривок якогось кримінального роману. До помочі органи НКВД-МВД наказують добирати людей, не заангажованих в агентурній роботі. Їх учинок має стати компромітуючим матеріалом супроти них, себто — незаперечним доказом їх «вини» супроти радянської влади. При тому учасники цієї ризиковної роботи, є переконані, що визволяють арештованого чи зловленого під час облави члена Організації, а в дійсності — є несвідомими помічниками в маскуванні роботи НКВД-МВД і акторами інсценізованої «легенди».

4. Є багато випадків, що й члени Організації або інші чесні українці, попавши у безвихідне положення ув'язненого, дають свою згоду служити советській агентурі, але в дійсності тільки використовують єдину можливість вирватися з рук НКВД-МГБ. Після цього зараз же повідомляють Організацію або своїх довірених приятелів про все, що з ними сталося — про арештування, їх зізнання, завербування і завдання, доручені їм ворогом. Однак слід брати до уваги й інші випадки. Є й такі, що по звільненні з арешту чи по відповідно режисуваній «утечі» з тюрми — зголошуються й ніби щиро признаються, що органи НКВД-МГБ заангажували їх до агентурної роботи і з тою метою випустили їх з арешту чи заінсценізували їх «утечу». Словом, розповідають у деталях про те, як їх заангажовано до агентурної роботи та які їх завдання. Але на закінчення додають, що чуючись, однак, чесними українцями, не можуть бути вислужниками ворога і тому добровільно віддають себе, свою долю і своє життя в руки Організації. Однак у дійсності — це так зв. агенти-грачі зі спеціальними дорученнями НКВД-МГБ. Їхня «сповідь» — хитра й обманна гра, яка має допомогти їм закріпити в Організації довір'я до них та вможливити їм виконати доручення НКВД-МГБ.

Ті ж агенти-грачі намагаються насамперед обслідувати наш стан, наші сили, головні методи й тактику Служби Безпеки в боротьбі з НКВД-МГБ. Одночасно фальшивими інформаціями намагаються дезорієнтувати нас у розпізнаванні ворога, його метод і тактики в боротьбі з українським визвольним рухом.

Все ж таки, ще раз підкреслюємо, дійсно є багато чесних українців, які самі щиро признаються, що їх зтягнуто в агенти і їхня сповідь є чесна. Отже розпізнавання агентів-грачів належить до дуже складних справ, а їхні «легенди» є дуже трудними до розшифрування. Для прикладу подаємо один факт:

В серпні 1945 р. в лісі біля села «Л.» попав у засідку НКВД військовик «М». Енкаведисти забрали його із собою і на допитах він погодився співпрацювати з ними. Тоді укладено плян його «втечі». В супроводі 12 енкаведистів «М» виїхав на мітинг до села «Х», на якому мав, ніби, промовляти. Заїхали до голови сільради. Енкаведисти пішли в село, а «М» залишився під опікою одного енкаведиста. Вибравши відповідний момент, він вискочив крізь вікно і сховався в кукурудзі. Енкаведист пострілами зчинив алярм. Збіглися інші енкаведисти, перешукали всі городи і частину села біля сільради, але «М», ніби, не знайшли. По кількох днях «М» зголосився до наших слідчих органів, розказав про те, як і чому підписав заяву співпраці, як оперативний працівник НКВД плянував його втечу і як вона відбулася, навіть про те, що НКВД доручило йому признатися до всього чинникам Організації. Його зізнання були до того ступня вичерпуючі й правдоподібні, що йому дано можливість користуватися повною свободою рухів. Ніхто за ним не стежив. Однак, не скінчивши ще вповні зізнань, він утік назад до большевиків. Протягом двох місяців і слуху про нього не було. Слідчий ОУН, який його переслухував, по його втечі змінив місце осідку. До села, в якому був переслухуваний «М», час від часу приїздили большевики за соломою і подібними речами. У місяць пізніше, думаючи, що «М» утік і ховається на власну руку від наших і большевиків, слідчий ОУН вернув-

ся зі своїми людьми до бункру, в якому колись переслухував «М». І саме тоді більшовики наглим наскоком «накрили» цей бункер... Слідчий і його люди не здалися живими в руки ворога, всі пострілялися. Господиня, в якій був бункер, зізнала, що між більшовиками пізнала «М» по вигляді й голосі. Після цього випадку «М» водив більшовиків по терені району і сипав усіх, кого знав.

Подібний випадок подала агентка «У», що була арештована в січні 1950 р., допитувана на НКВД, а по завербуванні звільнена. Вийшовши на волю, вона мала ще декілька стріч з енкаведистами, а опісля пішла в «підпілля», як «загрожена». На зізнаннях у слідчих органів ОУН призналася до всього: арештування, вербовки, всипи підпільників, навіть до зустрічі з НКВД, а вкінці заявила, що пішла в підпілля тому, що більше не хоче продавати ворогові чесних людей-українців. На доказ правдивості своїх слів подала, що енкаведисти вимагали від неї видачі «С», чого вона не зробила. Провірено й устійнено, що «С» дійсно була з нею на стрічі, але НКВД її не придержало. По якомусь часі стверджено, що «С» у той час також була агенткою. «У» перекинено на інший терен та доручено їй деяку роботу, але згодом стверджено, що вона й там далі продовжувала зустрічатися з енкаведистами. На підкріплення її «правдомовности» органи НКВД наказали їй, щоб її родичі пішли з нею в підпілля, що й сталося. Врешті енкаведисти зробили облаву на ліс, в якому були її родичі, заарештували їх, забрали до обласного центру і там, після переслухання, звільнили.

5. В інших випадках людину випускають із тюрми чи то з огляду на брак компромітуючих матеріалів, чи під іншим виглядом, режисуючи інколи навіть і «втечу». Ця людина нібито ховається від більшовиків, її родину НКВД вивозить «на Сибір» (дійсно на інший терен), знищує її господарство і т. п. Подаємо один із прикладів:

В листопаді 1944 р. органи НКВД арештували «С», людину з вищою освітою, і тримали його на допитах

через два дні. Заангажувавши до агентурної праці, випустили його за порукою одного вищого урядника большевицької адміністрації, але з тим, що він, нібито, мав ще раз зголоситися на НКВД, щоб докінчити протокол. Він, однак, вже не зголосився і «втік» у підпілля. Зголосився до наших провідних чинників, розказав про свій арешт і «нескінчений» допит, заявляючи, що вдруге не міг зголоситися, бо його хочуть заарештувати і зробити агентом. Після його «втечі» НКВД заарештувало і вивезло «у Сибір» його родину, знищивши доценту його господарство. Такі факти були надто переконливі і йому доручено певний відтінок праці. По якомусь часі нашими слідчими органами виявлено дійсний стан справи, а саме: під час першого арешту й переслухання він був завербований і післаний з відповідною «легендою» в підпілля, де повинен був добитися вищого становища, користаючи зі знайомства з одним провідним членом Організації, з яким був у товариських відносинах. Щоб уможливити йому «втечу» в підпілля і замаскувати його вербовку, вивезено, за попереднім порозумінням із ним, його родину на інший терен та видумано обов'язок другого зголошення на НКВД.

Ми навели кілька прикладів різного роду «втеч», щоб цю справу як слід насвітлити. Крім того є ще цілий ряд інших «легенд» про звільнення з тюрми з браку компромітуючих матеріалів і т. п., розроблюваних спеціально для жіноцтва. Про них буде мова при «легендах» для повідомлювачів.

Як згадано в розділі «Вербовка», НКВД намагається набувати агентів також і без компромітуючих матеріалів, на швидку руку, напр., при деяких реєстраціях, перевірках під час облав у лісі і т. п. Своїм агентам дає вказівки, щоб при всяких розмовах з організаційними людьми чи перевірках кадрів вищими чинниками про такі епізоди зовсім не згадувати і спритно в розмовах обминати.

Важливіші «легенди» для повідомлювачів:

а) Звільнені через брак компромітуючих матеріалів, або, як кажуть, «викрутився». Цей рід «легенд» до-

сильно масовий, головним серед людей малозамітних, не заангажованих в організаційній праці. Звичайно, їх «мало або й зовсім не питали», а їхнє придержання під час облави було «помилкове». Але коли їх допитували, вони, звичайно, «нічого не сказали».

Такі «легенди» НКВД дає агентам, із якими зустрічається в терені. Для прикладу наведемо такий факт:

30 березня 1945 р. в селі «Г» під час перепису придержано дівчину «С», що була з іншого терену. Енкаведисти питали в людей, чи знають її особисто. Люди, нічого не відповідаючи, повтікали. «С» примкнула разом з іншими та вимагала в місцевих людей підтвердження, що вона родом із того села. Люди давали виминаючі відповіді. Тоді вона звернулася до одного місцевого хлопця, щоб він підтвердив біографічні дані, подані нею енкаведистові. Хлопець погодився і заявив, що її знає. «С» звільнено, а хлопця в кілька годин пізніше забрано на допити і на підставі цієї «провини» (фальшиве свідчення) завербували, як виявилось пізніше, на повідомлювача. Слідство в справі «С» виявило, що вона була завербована енкаведистами принагідно під час засідки в лісі, а придержання її в селі «Г» було звичайною зустріччю з НКВД. При цьому енкаведистам удалося з її поміччю завербувати шантажем згаданого повідомлювача.

б) Звільнення з причини старости, недуги і т. п. Таких ніби звільняють, нічого не допитуючи, або ставлять їм ряд питань — напр., чи бачили бандерівців, де, коли, скільки і т. п. — на які вони давали зовсім негативні чи невинні відповіді. Вкінці НКВД «махнуло» на них рукою і «відпустило» додому.

в) Звільнення через підкупство органів НКВД-НКГБ, начальників відділів чи слідчих. У таких випадках звільнені або взагалі не були допитувані, або якщо були — нічого не сказали. Отже органи НКВД-НКГБ звільнили їх, ніби, за ціну хабарів. Такі випадки, що органи НКВД-НКГБ беруть від арештованих хабарі трапляються, але переважно аж тоді, коли арештований дасть свою згоду співпрацювати з ними,

про що навіть його рідня не догадується. Хабарі беруть лиш для маскуванн^я вербовки.

Подані тут роди «легенд», їх шабльони та приклади не були б серйозним засобом маскуванн^я, якщо б не були подібними до різних правдивих фактів. Большевицькі органи безпеки не є настільки наївні, щоб послуговуватися самими фантастичними історіями-легендами. Навіть якщо б не було жадних можливостей декому щасливо вирватися із сітей НКВД-МВД-КГБ у подібний спосіб, як подається в різних легендах, то большевики організували б такі випадки самі пляново, щоб ними маскувати інші, дійсно ними видумані легенди. Однак не можна уважати большевицьку поліцію за таку «неперевершену» і «всесильну», що в неї все діється тільки за пляном. У її сітці трапляються різні прориви, а спостерігши їх, вона використовує для того, щоб до них пристосувати схеми легенд для власної агентури.

Треба теж пам'ятати, що органи НКВД-МВД-КГБ мають на меті не тільки просліджувати і ліквідувати ворогів большевизму, а теж намагаються створити загальне переконання про свою всевидючість і всесильність та поширити серед народу взаємне недовір'я й підозріння. Цій меті служать теж масові і способи вербуванн^я та діянн^я агентури. Замасковані агенти мають пенетрувати, просліджувати і знищувати проти-большевицькі сили і середовища. А здемаскована агентура та розкриті методи її дії мають поширювати в народі паніку, зневіру, взаємне підозріння, зокрема створити атмосферу недовір'я супроти всіх, кого раз діткнула в будь-який спосіб рука органів НКВД-МГБ. Ворогові йде про те, щоб для таких людей була замкнена можливість повороту до свого народу, до свого середовища, щоб їх всюди приймали за агентів НКВД, без огляду на фактичний стан, щоб таки власний народ знищив їх морально або фізично.

Тож було б цілком фальшиво, власне згідно з інтенціями органів НКВД-МВД-КГБ, якщо б питання ворожой агентури, вербовки арештованих, питанн^я легенд чи фактів схожих на такі легенди — ми трактували

шабльоново, на підставі підсуданих большевиками сугестій. Такі узагальнення тільки допомагали б большевицькій агентурі ще більше маскуватися.

Тому всі подані тут інформації та приклади мають за мету тільки показати методи ворога в боротьбі з українським визвольним рухом, в боротьбі з цілим українським народом, однак з виразним застереженням, що вони не можуть нам служити за узагальнюючі шаблони чи за підставу для остаточних висновків. Це можуть бути тільки вказники, що небезпека існує, але кожний окремий випадок вимагає докладного розсліду і найбільш відповідальних справедливих висновків.

3. Праця агентури і її наслідки

1. Агенти-внутрішники: Для кожної підпільної організації найбільш небезпечними є агенти-внутрішники. Вони поводять себе так, щоб здобути собі довір'я у своїх зверхників, провідників чи командирів. Таке довір'я здобувають вони надзвичайною активністю, спрямованою проти наших ворогів, відданістю загальній справі й т. п. В той спосіб, дезорієнтувавши загал та своє середовище, стають популярними.

Основні завдання агента-внутрішника не обмежуються тільки виявлюванням організаційних людей, зокрема провідних. Без сумніву, що справа кадрів підпільної організації є для органів НКВД-НКГБ дуже важлива, особливо якщо йде про фізичне їх знищення. Однак на першому плані боротьби ворога з кожною підпільною революційно-визвольною організацією є її внутрішній розклад, до якого можна довести постійним насичуванням здорових кадрів своєю агентурою, висуванням агентів на провідні місця і, навіть, перебранням ними деяких ділянок організаційної роботи.

В час другої советської окупації органи НКВД-НКГБ особливо намагалися застосувати саме цю тактику і хотіли впхнути в революційне середовище своїх агентів-внутрішників. Траплялися, напр., випадки, що органи большевицької безпеки знали про роботу якоїсь організаційної клітини, про поодиноких провідних людей

та деякі схованки-бункри, але наскоку не робили. Вони пляново уможливляли даним осередкам дальше існування, щоб там зкупчилося більше організаційних людей, бо тоді, на їх думку, легше підслати своїх агентів.

На основі метод праці агентів-внутрішників можемо їх поділити на дві основні групи.

Перша група — це люди здібні, середньої й високої освіти, що вміють пристосовуватися до революційної психіки, отже можуть здобувати осяги й рости. Таких людей большевики намагаються всіма способами промовувати на керівні становища підпільної організації, щоб там, зайнявши відповідні пости, вони згодом розпочали свою розкладницьку роботу серед кадрів.

До другої групи агентів-внутрішників зараховуємо агентів з низькою освітою, з малими природними здібностями та малою практикою, які не можуть вибитися «вгору» на якісь керівні становища. Їхнім завданням є інформувати большевиків про все, що діється в антикомуністичних середовищах та довкола них. Їх тримають, м. ін., на те, щоб при допомозі їх звідомлень перевірити агентів першої групи, щоб на підставі їхніх компромітуючих матеріалів завербувати нових агентів, виконати ними спеціальні доручення, просліджувати когось і т. п.

Є однак ще й іншого роду агенти-внутрішники — **пропагандисти й терористи.**

Окреме завдання мають агенти-пропагандисти. Їхнім завданням є ширити большевицьку пропаганду в наших рядах і між населенням, щоб підривати моральну стійкість. Самозрозуміло, що свою роботу вони маскують дуже зручно. Не раз аж захлинаються від різних патріотичних фраз, але у відповідний час і у відповідному оточенні зідхають, натякаючи злегенька на безвиглядність нашої боротьби, на моральне заломання і втрату віри в успіхи наших визвольних змагань, згадують обережно про непоборну силу большевиків, хвалять їх тактику й т. п. Таким способом намагаються викликати пригнічений панічний настрій. Очевидно, свої нарікання вони подають у такій формі, що, мовляв, їм це болить, вони цим журяться, переймаються,

вони хотіли б тільки добра українському народові, визвольному рухові й т. п. Але одночасно, ще більш обережно, пускають чутки, що большевики дуже «людяно» поступають з тими, що розкаяні зголюються до них, дають дбайливу «опіку» раненим, які попадають після бою до рук большевиків, тощо. В Організації вони непомітно намагаються викликати в рядових членів недовір'я до проводу, наводять на «доказ правди» різні видумані брехні та очорнюючі наклепи на провід чи поодиноких провідних людей. Усі свої версії намагаються поширити і між населенням, щоб тим способом відштовхнути його від Організації, від проводу, і вбити в нього віру в успіх нашої визвольної боротьби. Свою розкладницьку роботу проводять тонко й зручно, граючи при цьому роллю щирих та ідейних патріотів-революціонерів.

Конспіративність дії Організації, її схованок і кадрів, унеможливорює большевикам проводити ліквідацію небезпечних їм людей, членів Організації. Тому вони посилають спеціальних агентів-внутрішників, завданням яких є здобути довір'я в організаційних зверхників, а згодом, у відповідний момент, виконати намічений атентат на високоавторитетних провідників і командирів. Такі агенти, виконавши завдання, вертаються у большевицькі центри, де одержують у нагороду за свою працю відповідні посади. Але є й такі агенти-терористи, що атентати виконують у час різних облав, засідок, боїв тощо, так замасковано що на них не падає жадне підозріння. Вони й надалі залишаються й продовжують свою агентурно-терористичну роботу.

2. Повідомлювачі. Ми вже згадували, що повідомлювачі живуть легально, а часом «ховаються» і слідкують за нашим рухом.

Згідно таємних наказів НКВД-НКГБ, усіх завербованих і активних повідомлювачів «бронірується» (звільняється від обов'язку служби в советській армії). Спеціальну увагу звертають органи НКВД-НКГБ на організацію сітки повідомлювачів у містах і підлісних селах.

НКВД-НКГБ підпорядковує повідомлювачів т. зв. резидентам, засадничо немісцевим, легально працюючим у районах чи селах, які вдержують контакт між підпорядкованою сіткою повідомлювачів і оперативними працівниками НКВД-НКГБ. Сітка такого резидента має від 15 до 25 осіб, в потребі і більше, що діють на просторі 5-10 сіл.

Сітку повідомлювачів організували органи НКВД-НКГБ ще під час переходу фронту, а пізніше під час всякого роду акцій.

НКВД-НКГБ вербує до агентурної праці теж дітей, яких арештує під час облав, а опісля застрашуванням або обіцянками приневолює складати неправдиві зізнання та доносити на інших.

При кінці додамо, що повідомлювачі для підпільної організації та озброєних відділів не страшні, якщо зберігати сувору конспірацію та бути всюди обережним.

4. Способи контактування агентури НКВД-НКГБ

Важливим питанням у роботі агентури є спосіб контактування агентів і повідомлювачів зі своїми зверхниками. Тут іде головню про:

- а) передавання зібраних матеріалів,
- б) інструктаж (методи) в роботі,
- в) нові доручення (конкретні завдання).

При цьому органи НКВД-НКГБ звертають пильну увагу на конспірацію в роботі, дисципліну і точність у зустріччях, як рівнож і на фахове вишколення та політвиховування своєї агентурної сітки.

Найпростішими способами контакту є:

а) Зустрічі в умовленому місці; такими місцями звичайно бувають: сільрада, порожня хата, капличка, замітний пункт серед поля, военкомат, фінвідділ, ідальня, театр та інші.

б) Залишення агентом чи повідомлювачем донощицького матеріалу в умовлених місцях.

в) Передавання відомостей через третю особу, щоб не викликати на себе підозріння. В такому випадку агент чи повідомлювач признається комусь зі своєї родини у своїй агентурній роботі, попереджаючи, що за зраду цієї таємниці може бути знищена вся родина.

Зв'язковим тоді стає той член родини, який не викликає підозріння і може відвідувати місто (район) під плащиком ярмарку, лікарні і т. п.

г) Передавання відомостей поштою. В подібних випадках конверту з приготовленими матеріалами, заадресовану до НКВД-НКГБ, вкидають у поштову скриньку в селі або в місті. Але цей спосіб мало практикований.

г) Зустрічі під час облав і прочищування терену. Це найбільш практикований спосіб контакту. Органи НКВД-НКГБ дуже часто використовували облави по селах, які відбувалися кілька разів у місяць. Разом із відділами, що проводять облави чи прочищування по селах, виїзять і оперативні працівники НКВД-НКГБ, які різними способами контактуються зі своєю агентурною сіткою. Звичайно, в цілях маскування своєї роботи, вони пристосовуються зверхнім виглядом до цілого відділу. Не знаючи їх особисто, трудно їх розпізнати. Вони заходять до хат повідомлювачів, одержують потрібні матеріали та дають інструктаж і завдання. Буває не раз і так, що заарештовують чи придержують цивільних людей, а між ними донощиків. Їх усіх разом відставляють у сільраду чи в інший будинок, переслухують поодинокو та зараз же звільняють додому.

д) Зустрічі на конспіративних квартирах практикується також (переважно по містах). На таку квартиру в означений час заходить агент, передає свої матеріали, одержує інструктаж і нові завдання.

е) Передавання матеріалів через безпосередніх зверхників. У деяких оселях, де сітка повідомлювачів розвинена досить сильно, існують «ячейки» з кількох осіб. Кожний із повідомлювачів в'яжеться зі своїм зверхником «ячейки», якому передає потрібні матеріали, а він, у свою чергу, передає до резидента чи в НКВД-НКГБ.

Треба відмітити, що способи контактів з агентами і повідомлювачами в основі до себе подібні. Різниця лиш у тому, що коли зустрічі з повідомлювачами відбуваються звичайно серед сірої обстановки, то зустрічам з агентами, з огляду на їх вагу і конспірацію роботи,

органи НКВД-НКГБ присвячують досить дбайливості і досконалості.

На способи контакту агентури НКВД-НКГБ треба звертати особливу увагу, бо на підставі цього дуже часто можна розшифрувати контакти агентури, особливо такої, проти якої нам тяжко мати доказові матеріали.

Подані тут інформації дають образ підлої роботи советських поліційних чинників. Усі жахливі акції, які проводять вони по селах, містах і лісах (вивози родин у Сибір, тюрми, каторги, концтабори) — наперед підготовані зрадниками-юдами, агентами і повідомлювачами.

Тому дуже треба берегтися небезпеки дії ворожих агентів, що намагаються пролізти в революційне середовище, здобути собі довір'я, про все розвідати, щоб опісля знищити. Вони є сівачами недовір'я між його кадрами і цілим народом.

Провадити вповні успішну боротьбу з НКВД-МГБ можливо тільки тоді, коли всі, зокрема члени Організації, матимуть відкриті очі, умітимуть бачити підступ замаскованого ворога та будуть спроможні його викривати.

Треба навчитись зберігати організаційні таємниці. Працювати і мовчати, заперестати загальну балаканину про справи революційної боротьби, бо це дає ворогові широке джерело інформації. Говорити тільки про нашу програму, поширювати ідеї і кличі, за які ми боремося. Треба навчитись розпізнавати, хто свій, а хто замаскований ворог. Скріпити довір'я до Проводу, яке ворог намагається підірвати, солідно і точно виконувати накази. Хто ширить зневіру серед мас і недовір'я до Організації і Проводу, саботує накази, поширює брехливі сплітки і нісенітниці, відмовляється від активної боротьби з НКВД-НКГБ, той свідомо чи не свідомо помагає ворогові.

5. Дія большевицької агентури за кордоном

Друга світова війна і пов'язані з нею переміни на Рідних Землях, поставили перед українським визвольним рухом проблему економії революційних кадрів, себто — проблему доцільного диспонування революційними кадрами, здатними продовжувати боротьбу за УССД

Здоровий розсудок наказував українському революційному проводові, щоб кадри були розміщені в таких пунктах, звідки вони могли б найбільше і найуспішніше прислужитися українській визвольній справі. Крім безпосередньої революційно-визвольної боротьби на Рідних Землях, треба було теж пропагувати її за кордоном. Так дійшло до створення Закордонних Частин ОУН і до заактивізування, започаткованого ще в 1940 р. і розвиненого на Рідних Землях, Антибольшевицького Б'юро Народів, що сьогодні розгортає свою працю до максимальних меж.

З тих же мотивів вислано певну кількість членів ОУН за кордон, що мали очолити Закордонне Представництво УГВР. Вкінці, з тих же мотивів було доручено частині відділів УПА пробитися через фронт у Західну Європу. Всі ці заходи, переважно зовнішнього характеру, що йшли впарі з визвольною боротьбою на Рідних Землях мали одне основне завдання: популяризувати українську визвольну боротьбу, показати зовнішньому світові волю і прямування українського народу до своєї державної самостійности. Одночасно готувати закордонні кадри, щоб у потребі доповнювати ними революційні кадри в Україні.

Сьогодні вже ніхто не пробуватиме заперечувати, що саме українські націоналісти були тими, що перші поклали підвалини під нове організоване життя українських вихідців в Європі та під нову самостійницьку революційно-визвольну політику української еміграції в усіх країнах її поселення.

З цим фактом рахувалися, і то насамперед, большевики. Вони знали, що частина із загальноукраїнського національно-визвольного руху на еміграції — це ніщо інше, як другий фронт проти них, який скріплює

визвольну боротьбу крайового фронту. Тому й рішили при допомозі своєї агентури вдарити по закордонному фронті з розрахунком, якщо не вдасться їм його розбити, то може хоч вдасться спенетрувати й розкласти, впливати на окремі процеси й фактори в ньому.

Завдання, як бачимо, було не легке, тому большевики рішили втягнути до цієї акції всі свої розвідувальні бази та змобілізувати агентів з різних середовищ, різних фахів і з різних українських земель. Словом, змобілізувати всіх, хто міг стати знаряддям у реалізуванні їх плянів.

Знаючи, що цей другий протибольшевицький фронт творять насамперед українські націоналісти-революціонери, що як складова частина революційно-визвольного руху в Україні будуть за всяку ціну удержувати контакти з підпіллям в краю, большевицька агентура робила намагання обсадити своїми людьми всі сподівані лінії зв'язку та взяла під обсервацію всіх людей, які могли б мати будь-яке відношення до цього зв'язку.

Сьогодні, з перспективи декількох років, можемо подати схему большевицьких агентурних баз, що на протязі тих же років працювали на протиукраїнському відтинку.

Всі советські розвідувально-агентурні бази за кордоном містилися в т. зв. чотирьох полосах:

1. Західня полоса (Варшава, Краків, Кенігсберг);
2. Південно-Західня полоса (Прага);
3. Південна полоса (Братіслава, Відень);
4. Східня полоса, якої ані місце осідку, ані терен дії не були докладно окреслені.

Одною з найбільш активних на протиукраїнському відтинку була база в південно-західній полосі з осідком у Празі, яка офіційально окреслювалась як «III-тя база ген. Молоткова, II-гої полоси» і мала відділи військової, політичної і господарської розвідки. Шефом політичного відділу третьої бази був майор Петров. Він опрацював плян роботи для своїх агентів на протиукраїнському відтинку, при чому керувався такими

міркуваннями (подаємо за розмовою май. Петрова з агентом Андрієм Печарою з 1945 р.):

1. Українське революційно-визвольне підпілля вивчило методи большевицької пропаганди і тепер стосує їх проти нас (себто проти большевиків);

2. Українці в ССРСР ведуть найактивнішу боротьбу. Про боротьбу УПА, завдяки перебуванню за кордоном частини членів українського революційного підпілля, знає цілий світ. Отже тою справою можуть заінтересуватися ОН.

3. Українці найкраще знають відносини в ССРСР, знають наші (себто советські) методи праці і тому можуть вести проти нас найуспішнішу пропаганду;

4. Українська еміграція за кордоном — поважна сила, може завдати нам великої шкоди, якщо спрямує свою діяльність проти нас (большевиків);

5. Українці створили за кордоном АВН та організують інші, як вони твердять, поневолені народи до боротьби з нами, а це може принести для ССРСР небажані наслідки;

6. Закордонне Представництво УГВР буде намагатися нав'язати контакти до західних альянтів, щоб інформувати їх про положення в ССРСР;

7. Тому що нам не вдалося репатріювати більшої кількості українців на батьківщину, тому що всі спроби компромітували їх, як коляборантів і воєнних злочинців, не знайшли належного розуміння в західних капіталістів, треба застосовувати супроти української еміграції, головно супроти ЗЧ ОУН і їм підпорядкованих організацій, нові методи знищування, а саме:

а) Просувати наших агентів до українських самостійницьких політичних середовищ на еміграції;

б) Подбати про те, щоб наші агенти згодом дісталися там на впливові становища, а теж і на керівні становища в легальному секторі;

в) Опанувати лінії зв'язку ЗЧ ОУН з українським підпіллям в Україні, якщо їх вдасться викрити;

г) Паралельно з тим робити спроби розбити єдність українського революційно-визвольного руху за кордоном. Це можна досягнути викликуванням різного роду

внутрішніх ферментів на тлі ідеологічно-програмовім чи на тлі особистих амбіцій, боротьби за організаційні становища і т. п.

г) Знаючи, що існуючі українські політичні партії та організації будуть притягати до співпраці та доповняти свої ряди, а навіть проводи, новими людьми з усіх українських земель, треба використати це для просування своїх агентів;

д) Головні зусилля в праці нашої (совєтської) агентури повинні бути спрямовані проти ЗЧ ОУН, бо там є найбільш активний елемент, але найменш доступний для нашої агентури;

е) Заінтересування іншими політичними середовищами повинно йти, м. ін., теж у такому напрямі, щоб їх використати в боротьбі проти ЗЧ ОУН.

Ось так виглядав коротко викладений план праці «другої бази» ген. Молоткова на протиукраїнському відтинку.

Большевицька агентура почала реалізувати той план великою кількістю агентів. Але всім намаганням продістатися агентам у середовище ЗЧ ОУН було покладено своєчасно кінець. Сьогодні можна сказати, що з наведеного плану большевикам не вдалося здійснити жадного наміру, за виїмком деяких початкових окремих спроб, які теж були скоро здемасковані.

Головні агенти тої бази — А. Печара та ряд інших, — що діяли на терені Чехо-Словаччини, були своєчасно здеконспіровані і далі їхня агентурна робота стала унеможливлена.

Слід підкреслити, що база південно-західньої полоси дуже тісно співпрацювала з базою південної полоси. Деколи агенти південної бази були перекидувані для успішнішої роботи до південно-західньої бази.

База МГБ у Львові, що теж працювала на протиукраїнському відтинку, спочатку була мало активна. Це зрозуміло, бо висилати агентів тої бази за кордон було значно важче, ніж з інших баз. Але і цієї можливості большевики не залишили. Наша Служба Безпеки занотувала декілька випадків агентурної роботи агентів тої бази. Шефом її на протиукраїнському від-

тинку був полк. Кириченко, який опісля згинув з рук СБ в Західній Україні. По його смерті начальником бази МГБ у Львові призначено ген. Глушкова, а його заступником — підполк. Матвієва. Висилка агентів за кордон проходила через Закарпатську Україну. З тої ж бази був узятий теж під обстріл АБН та його керівні органи.

Головним завданням бази МГБ у Львові було устійнити, якою мірою український визвольний рух на еміграції співпрацюватиме з західньо-альянтськими чинниками і чи висилає з їх допомогою своїх людей в Україну. Праця тієї агентури була спрямована до того, щоб нав'язати контакти з українськими політичними групами, згл. поодинокими діячами чи особами, які були в контакті з американською чи іншими альянтськими розвідками. Прямого контакту до ЗЧ ОУН ця група не нав'язувала. Не зважаючи на те, що група агентів бази МГБ у Львові була очолена випробуваним агентом, вишколеним у Києві, нашим органам СБ удалося своєчасно здеконспірувати її та покласти край її агентурній роботі. Дещо більше шкоди завдала ця група українському підпіллю в Україні.

Після того, як органи МГБ переконалися, що їхні агенти з південно-західньої, південної і частинно львівської баз здеконспіровані, що всі їхні зусилля продістатися в середовище ЗЧ ОУН закінчилися невдачею, вони почали пробувати висилати на еміграцію своїх агентів із західньої бази (Варшава, Краків, Кенінгсберг), але вже значно обережніше. Агенти тієї бази діставали заборону входити в прямі контакти з чинниками ЗЧ ОУН, натомість мали наблизитися до ЗЧ ОУН посередньо, через інші українські й неукраїнські політичні групи чи середовища, і в той спосіб збирати всі потрібні їм інформації. Резидент тієї агентурно-розвідувальної бази з допомогою іншого агента, неукраїнця, який вивчив українську мову, створив із чужинців ряд «протибольшевицьких» груп і намагався їх включити в АБН. Але коли показалося, що всі такі намагання безуспішні, тоді він рішився переключитися (тимчасово) на агентурну роботу серед інших

українських і неукраїнських політичних середовищ. Тут йому більше пощастило. В його руки попали архіви ПУН-у (мельниківців) і протоколи засідань, із яких він поробив фотокопії. Поробив фотокопії і з архіву УРДП, дістався до польської лондонської розвідки і т. п. Але його хлібодавці тим не вдоволялися. Вони вимагали матеріалів із середовища ЗЧ ОУН. Щоб хоч частинно виконати доручення, він намагався організувати вломи до помешкань деяких членів Проводу ЗЧ ОУН, але й далі без бажаних наслідків.

Не увінчалися успіхами спроби теж інших агентів тієї бази пролізти або зблизитися до ЗЧ ОУН.

Не мали успіху агенти інших баз МГБ, які теж намагалися, вже з німецького терену, атакувати ЗЧ ОУН та симпатизуючі з ними організації. Так, напр., неуспішними були спроби МГБ в Берліні-Карльсгорті вихнути свою агентку в середовище АБН-у, свого агента — в середовище ЗЧ ОУН в англійській зоні, подібні ж спроби були у Ваймарі.

Спроби МГБ взяти під свою контролю можливі переходи кур'єрів ЗЧ ОУН на Словаччину і далі в Україну — були розкриті й своєчасні протизаходи унешкідливили їх.

Понесла поразку теж і централь МГБ у Києві, бо висланих нею двох, завербованих у краю, агентів були здеконспіровані й унешкідливлені.

Згадавши кількома словами про агентурні бази МГБ, подамо ще коротку характеристику агентурного складу тих баз. На протязі нашої боротьби з ворожою агентурою, нам прийшлося зустрічатись із такими категоріями агентів.

1. Агенти з ідейних мотивів і добровільці. До цієї категорії треба зарахувати тих агентів, які, проживаючи довгі роки в СРСР, були членами компартії, політруками при війську, колишніми сексотами чи навіть явними працівниками ГПУ, НКВД, МВД і МГБ. Переважно вони були агентами далекоюсяжної розвідки, їхнім завданням було морально обеззброювати українську еміграцію, зводити її ступнево на позиції примиренців з існуючим станом, опортуністів чи на

позиції комуністів почerez троцькізм, тітоїзм чи навіть т. зв. антисталінізм.

Ця категорія агентів своєю діяльністю причиняється до різних ненормальних явищ в українському еміграційному житті. Агенти цієї категорії тим небезпечні, що пролізши (якщо їм удасться) в політичні середовища, мають вплив на еміграційну політику і намагаються надати їй бажаний більшовиками напрям.

Деяку відміну цієї категорії агентів творять різні вихованці просоветських еміграційних товариств, зокрема таких як товариство «боротьби за мир». Цей рід агентів зустрічається переважно на заоканських теренах.

Добровільним агентам, що працюють у советській агентурі, добровільно або на доручення компартії, МГБ доручає великі й відповідальні завдання. До таких агентів належав, напр., відомий Андрій Печара, один із більших спеців по знищенню українського визвольного руху. В органів МГБ він користувався великим довір'ям і всі його плани були повністю ними апробовані. Печара наніс великої шкоди українському визвольному рухові на Закарпатті. З його ініціативи МГБ завербувало кільканадцять агентів та перекинуло їх на підризну роботу за кордон. Був час, коли за кордон майже щодня приходило по кілька людей, яким, як казали, «щасливо» вдалося втекти з рук МГБ. Між ними були агенти МГБ, перекинені до диспозиції Печари, з яких він творив собі сітку. Для переходу кордону він організував «зв'язкові лінії», обсажені відповідними людьми для обслуговування цього «зв'язку». Печара мав широкий план своєї дальшої агентурної роботи, але наші органи СБ розкрили його. Про його юдину агентурну роботу писала у свій час «Сурма».

До категорії ідейних і добровільних агентів треба зарахувати ще одного поважного агента, що з двома іншими людьми був прибув з України на Захід, заявляючи, що був змушений утікати, бо йому грожала тюрма. Це колишній старий комуніст, що належав ще до КПЗУ, а пізніше, зірвавши з КПЗУ, став «націо-

налістом». За Польщі був агентом НКВД, за большевицької окупації слідкував за галицькими комуністами, які часто підпадали під націоналістичний вплив. У партійних колах, як і у вищих органах МГБ, мав великі заслуги. Велику вагу присвячував розробці українського визвольного підпілля, брався звичайно за поважніші справи. Останньою його злочинною роботою в Краю було слідкування за зв'язковою сл. п. ген. Тараса Чупринки.

Після цього переїхав за кордон. Спочатку намагався бути незаметним, поводив себе так, що робив враження дуже невинної людини. Легенду втечі за кордон мав дуже добре опрацьовану. Щойно по довшому часі основного просліджування його справи, чинникам СБ удалося його розкрити. А він у той час уже був переконаний, що здобув собі довір'я, тому й почав продовжувати свою агентурну роботу. Зустрічався з деякими, залишеними Печарою людьми, а згодом почав активно співпрацювати з іншим агентом, знаним йому ще з дому.

Відомий Яблонь-Яровий був одним із його співробітників. Разом вони підготовляли різні провокації проти ЗЧ ОУН. Агент, про якого мова, почав був нібито збирати матеріяли для американської розвідки, а фактично обслідував різні розвідувальні альянтські групи з доручення МГБ. Пропонував свої послуги теж ЗЧ ОУН, зокрема у справах зв'язку, бо він, мовляв, має багато приятелів в Україні, які йому в цьому допоможуть.

Другого товариша цього агента, який прибув разом з ним з краю, зустріла загадочна смерть у Кореї, де він був як американський вояк. До американської армії зголосився добровільно, хоч мав туберкульозу легенів. Він теж пропонував ЗЧ ОУН свої послуги — іти «кур'єром» до краю. Побачивши, що Організація на таких «кур'єрів» не рахує, почав ангажуватися в американській розвідці, при допомозі якої дістався в американську армію. За яких обставин згинув — невідомо, фактом є, що смертю загадковою.

До цієї категорії агентів — ідейних і добровільців —

треба зарахувати і тих, які повнять функції резидентів МІБ, але на еміграції вони не хочуть розшифровувати себе дрібними справами. Теж мало проявляються в політичному житті, щоб не прозрадити себе. В більшості роблять аналізи й підсумки та опрацюють доручення для інших.

Ця категорія агентів для українського визвольного руху дуже небезпечна, а це тому, що її діяльність на еміграції спрямована на духове обеззброєння української еміграції. Особливо намагається зіпхнути її на прокомуністичні позиції.

Боротьба з агентами того роду незвичайно важка. Зокрема утруднюють її ті обставини, що в українському політичному житті за кордоном мають місце явища, яких істота і наслідки можуть відповідати плямам большевицької агентури. На підставі оцінки і наслідків даних явищ трудно провести межу між їх політичним характером та аналогічною дією ворожої агентури, трудно фактичними даними певно ствердити і доказати групово-політичне чи агентурне їх походження. Напр., усім відома певна політична група, згл. ідеологічне середовище, УРДП-лівіяця. Ще перед тим, як ця група оформилася під проводом свого лідера, кол. большевицького політрука в ранзі підполковника, поодинокі теперішні її члени і члени ЦК у Львові в 1942-43 рр. були в тісному контакті з большевицькою розвідкою. Вони висилали своїх людей у Яворівські ліси на партизанські перевишколи, що їх проводили большевицькі інструктори, прислані з Москви в Західню Україну. Оформившись на еміграції в «політичну партію» українських тітоїстів чи неокомуністів, група ця, щоб утриматися на поверхні українського політичного життя та мати вплив на нього, переключилася нібито на «крайові позиції», зблизилася до середовища ЗП УГВР і після довгої, але солідної підготовки намагалася там постачати ідеологічні й програмові інтерпретування т. зв. «крайових позицій».

Устами свого лідера ця група заявляє, що вона «ви-суває» і пропагує від самого початку свого існування

ті ж самі ідеї, що й український визвольно-революційний рух, вважає себе його «складовою частиною», визнає і підтримує »крайову програму» та організації, що є в підпіллі, їхню революційну боротьбу і т. п. Вона ставить собі за завдання «теоретичну розробку ідеологічно-програмових засад українського визвольного руху, пропаганду серед української еміграції та серед чужинців ідей крайового резистансу, боротьбу за об'єднання всіх революційних сил і організацій на еміграції на платформі програмових засад і революційної боротьби крайового резистансу, підготовку і організацію допоміжних кадрів і резервів майбутньої української революції».

В такому освітленні ідеологічно-програмових засад українського визвольного руху ОУН, УПА, УГВР виходить, що український визвольний рух в Краю став на позиції подібні до югославського тітоїзму. В такому дусі протягом останніх років було поміщено багато статей теж і в різних чужинецьких часописах та журналах.

Група ця не обмежувалась до пропаганди «крайових позицій». Вона пішла ще далі. Біля 10-ть різних чужинецьких розвідок отримали звіти, в яких в такому ж світлі подано мету і завдання українського визвольного руху в Україні.

Для більшої авторитетности — група ця намагалася, і то з успіхом, при допомозі ЗП УГВР нав'язати контакти з крайовим підпіллям, увійти з ним у кореспонденцію і пропхати в край свої неокомуністичні статті та іншого роду писання. Зловживання, наприклад, листом-відповіддю П. Полтави принесло українському визвольному рухові дуже багато шкоди.

Влітку 1952 року ця група під плащиком «об'єднання всіх революційних сил еміграції на крайових позиціях» — увійшла була в переговори з українсько-американським комуністичним середовищем, згуртованим б. «Громадського Голосу» і намагалася притягнути його до співпраці з ЗП УГВР.

Відповідальні люди за працю ЗП УГВР довгий час не відмежовувалися від роботи групи Майстренка,

навпаки, вони намагалися цю групу обороняти. Устами своїх провідників заявляли, що аналогічні групи існують у Краю, що люди таких поглядів входять у склад українського підпілля і займають там поважні пости. Коли так в Україні, то чому, мовляв, нам не співпрацювати з такою групою на еміграції. (З розмови Миколи Лебеда з представниками УРДП в Новому Ульмі).

Коли ж подамо й те, що свого часу відповідальні за ЗП УГВР керівники запропонували були, щоб УГВР в Краю прийняла Івана Майстренка в члени, то маємо вершок, чи завершення, осягів тієї групи. Щойно тоді, коли УРДП-«лівиця» назвала ЗП УГВР чужою агентурою, ЗП УГВР перервало з нею зв'язки.

Інший пан, що найшов собі місце в одному політичному середовищі, використав творення т. зв. «Товариств сприяння УНР-аді» не лише для збирання грошей, але і для інформацій про поодиноких людей з ЗЧ ОУН. На протязі кількох років він намагався всіма доступними йому способами компромітувати український визвольний рух. Нам попали до рук деякі інструкції того пана і, для прикладу, ми приведемо їх у виїмках.

«Бандерівські акції — все, що вони роблять зараз скероване на підлив УНР-аді, тому на обов'язку Т-ва є поборювати їх організовано. Для В. О. потрібно мати вичерпуючі дані про Вовчука, Кононенка та Середюка (СУМ). Коли хто з наших людей що знає, хай повідомить про все докладно. Цими днями одержите докладні інструкції до дальшої праці».

В іншій інструкції, спрямованій до Т-ва сприяння УНР-аді в Гайнаві, він писав:

«Прошу надіслати на мою адресу факти терористичних актів проти окремих осіб за такою формою:

- а) коли і ким було виконано терористичний акт і в якій формі?
- б) прізвище потерпілого;
- в) до якої організації належав напасник».

Таких і подібних інструкцій ми могли б показати

десятки. Всі вони зберігаються в нашому архіві. Після року такої ганебної роботи — наслідки були очевидні.

Ще інший пан, що засів в іншому середовищі, кидаючи наклепи про «бандерівські акти терору», які ніде не мали місця, зробив ось такий «балянс»:

«1. В Регенсбурзі бандерівці вбили двох наших земляків, відділившись в окремий табір, вони день-у-день відбувають напади на східняків. Положення там важке й нестерпне.

2. У Швабінгу бандерівці вбили двох наших земляків та вигнали всіх східняків із табору.

3. У Швайнфурті бандерівці віддали советам списки всіх східняків.

4. В Інсбруку бандерівці вбили чотирьох наших земляків. З усіх сторін наспівають щораз трагічніші вісті, що й годі їх перелічити.»

Наклепи про неіснуючий терор, про неіснуючі вбивства — були, з одного боку, постачанням для советської пропаганди аргументів у боротьбі за примусову репатріацію українців з Німеччини до СССР і підтриманням авторитету ОУН. З другого боку — це була підготовка до чергового кроку — розбиття еміграції на т. зв. «східняків» і «західняків». І врешті — це було намагання вилучити наддніпрянців із загальноукраїнських у чисто «східняцькі» табори, щоб легше можна було їх (советські громадяни) репатріювати до СССР.

Такі ж противники національно-визвольного руху, отримавши інструкцію МГБ ч. 6, опублікували її в пресі, щоб наслідки виконуваних ними доручень МГБ приписати ЗЧ ОУН, мовляв, глядіть, коли щось подібного зустрінете на еміграції, так знайте — це робота ЗЧ ОУН і СВ. Тільки ми можемо оборонити вас від терору. А ось і сама інструкція:

Інструкція ч. 6

*керівникам спеціальних відділів окупованих зон
Австрії і Німеччини.*

З огляду на загострення відносин Советського Союзу з західними країнами, реакційні кола разом із військо-

вим командуванням (американським, англійським, а теж, під їх впливом, і французьким) зволікають репатріацію советських громадян.

Америка, Англія і цілий ряд інших країн хочуть використати їх як дешеву робочу силу і як зброю пропаганди проти Советського Союзу. Посилення пропаганди профашистських елементів серед підсоветських громадян зовсім їх розкладає. Виходячи з усіх тих даних, здається, що питання репатріації ніколи не буде рішене в нашу користь.

Виходячи з того, необхідно посилити оперативну працю в тилах альянтів і мобілізувати всі засоби для розкладу старої і нової еміграції, щоб обов'язково знищити її, як основний осередок протибольшевицької пропаганди. В першу чергу, це досягнути в англійській зоні.

По цьому питанні треба зв'язуватись із керманичами комендантур, керівниками особових відділів і всіма советськими представниками, що знаходяться в американській, англійській і французькій зонах. Для цієї цілі треба використати:

- а) Ворогів народу — з якими в нас вже є службові зв'язки;
- б) Любою ціною треба притягнути до співпраці співчуваючих нам комуністів;
- в) Німців російського походження;
- г) Польських та прибалтійських німців;
- д) Спекулянтів та спекулянтів, які порушують кордони і мають постійне місце замешкання в союзних зонах;
- з) В окремих випадках не забороняється прикорочувати репресії проти колишніх членів нацистської партії, володіючи російською або українською мовами, які можуть бути нам корисні;
- ж) Военнополонених, які вертаються зі Советського Союзу (останніх використовувати тільки в окремих випадках після відповідної перевірки).

Ще раз категорично нагадуємо, що кожний із агентів повинен мати родину на географічній території нашої зони. Треба:

1. Піддержувати і всіма силами підсилювати матеріальні і релігійні розбіжності між втікачами різного підданства в минулому. Те, що ми досягнули — ніяк нас не задовольняє.
2. Добитись загострення ворожнечі між «східняками» і «західняками», «старих» і «нових» емігрантів і ін. Нам до того часу не вдалося досягнути цього настільки, щоб на це звернули увагу органи совєтського кермування (командування).
3. Для того, щоб утікачі стали інструментом нашої зовнішньої роботи, треба ще більше розпалювати антагонізм між окремими політичними групами втікачів, добиватись загострень між ними в їх пресі, житті і діяльності. Ми повинні заступити їхню боротьбу проти нас, — боротьбою між ними самими, втягаючи в неї маси.
4. Не дивлячись на всі труднощі і ризик, необхідно також паралізувати культурну діяльність емігрантів. Тому треба привабити для художнього мистецтва всякого таланту людей, щоб вони даремно тратили папір, завантажували редакції емігрантської преси нешкідливою для нас роботою, створюючи тим вигідний громовідводжувач для антисовєтської діяльності...
5. Намагатися використати місцеву пресу і радіо з метою компромітації теперішньої еміграції перед чужинцями, доказати їм, що культурна діяльність емігрантів рівняється нулеві, одобрювати злодійство, пиянство і спекуляцію серед еміграції.
6. Посилити сіяння сварок між католицькою та православною церквами. Для цього треба використати сильні релігійні почування колишніх громадян Польщі та привести до зіткнення між католиками і православними, не тільки назовні, але і в самій церкві. Також для цього, щоб очорнити еміграцію в очах тих канадських, бразилійських, аргентинських та інших чужоземних діячів, які намагаються дати їм місце в своїх країнах.
7. Скомпромітувати еміграцію як робочу силу перед канадськими, бразилійськими, аргентинськими і т. п.

працедавцями і, навпаки. Для того треба добитись, щоб туди виїжджали люди морально і духово розкладені та хворі. Між емігрантами розповсюджувати вістки, що переселенців вербують на самі погані роботи, за низьку платню та в ті місця, де євросець загине від несприятливих кліматичних умов.

8. Не менш важливим об'єктом нашої праці являється економічний стан емігрантів. Нам треба розвинути злочинність у таборах. Ми повинні організувати там свої сітки, щоб взяти табори під свою невидиму контролю. Наші агенти повинні нашкодити магазинерів, бухгалтерів, комендантів та інших відповідальних таборових робітників на слизький шлях розтрат американських продуктів. Використовуючи наших з-поміж оточуючого населення, необхідно приваблювати тих людей грошима, одягом і алкогольними напоями.
9. Всіма силами треба намагатися прищеплювати недовір'я між керівництвом і мешканцями табору, використовуючи для цього порівнюючу безконтрольність по лінії табового управління. Намагатись заткнути роти небезпечним особам і прочистити дорогу до влади дуракам, щоб їх опісля використати для наших інтересів.
10. Необхідно досягнути стан загального недовір'я, невдоволення і безнадійности, створити середовища емігрантів із настроєм повного розпаду.
11. Головну увагу звернути на загострення взаємовідношень між емігрантами і союзним окупаційним військом. У цьому відношенні наша агентура повинна проявити найбільше винахідливості:
 - а) Треба інформувати поліцію союзників, що більшість проступків і злочинств робили і роблять лише емігранти;
 - б) Безперервно наставляти американську і англійську поліцію проти мешканців таборів;
 - в) Добитись серйозних сутичок між союзниками і емігрантами;
 - г) Намагатись, щоб дружнє ставлення емігрантів до

всіх західніх альянтів було перетворене в непримирнену ворожнечу. Використовувати всі сили і методи, щоб у найкоротший час кожний емігрант дивився на союзників, як на своїх найзліших ворогів. У цьому головне:

12. Прикласти всіх заходів, щоб на сторінках політичної преси емігрантів, обернути політичну боротьбу емігрантів на боротьбу внутрішньо-національну, в самому низькому і вузькому розумінні цього слова.

13. Скомпромітувати взагалі всі газети і журнали на еміграції.

Проводячи всю цю роботу, враховуйте, що кожний насильно повернувшись на батьківщину емігрант, є для нас особливою цінністю не тільки в розумінні його покарання, чи використання на упорядковуючих роботах, а теж і в тому відношенні, що деяка частина з них нам буде дуже корисна для боротьби з західнім імперіалізмом.

26 квітня 1947 р.

Особливий Уповноважений
Міністерства Верх. Безпеки ССРСР
по окупаційним військам

2. Агенти з примусу, т. зв. «відроблювачі». Це окрема категорія агентів. Переважно колишні, навіть зовсім порядні люди, а деколи й члени ОУН. Переловлені на підпільній роботі, виспані іншими, зловлені в час переходу чи намагання перейти кордон, а деколи вже навіть засуджені на довічне тюрму чи заслання — дають себе перевербувати на співробітників МГБ.

Ця категорія агентів появляється за кордоном щойно тоді, коли вона під доглядом місцевих відділів МГБ дала доказ своєї відданості МГБ, себто — «відробила» свої старі «провини». З другого боку, в наслідок злочинних виступів і видач своїх найближчих та знайомих, поставила себе в положення, з якого вже немає виходу. Вони є переважно під постійним терором органів МГБ, які виправляючи їх за кордон грозять, що у випадку «зради» всі їхні, вже доконані злочини будуть

подані до відома українській еміграції або іншим чужоземним державним чинникам контррозвідки.

До цієї категорії треба зарахувати певну кількість агентів, які по завербуванні були перекинені з відповідними «легендами» за кордон з метою дістатися до ЗЧ ОУН. Про деяких агентів, що були перевербовані в час всип, арештувань і облав, ми вже згадували. КГБ висилало їх з різних баз з метою пролізти в наші ряди. Однак чинники СБ розкривали та унешкідливілювали їхню злочинну діяльність.

Висилані агенти за кордон теж були забезпечені різними «легендами» та інструкціями. Для прикладу подаємо легенду одного агента з примусу:

«Дня 29. 6. 1946 р. прибув я з п'ятьма людьми охорони до села М. під Дрогобичем.

30. 6. 46. о год. 5-й вранці повідомили мене, що село оточене большевиками, які почали перевіряти хати. Я дав наказ відступати зі села в напрямі поблизького лісу. Садами й городами пробігли ми стрілецьким рядом на східній кінець села, де натрапили на большевицьку заставу. Після гострої перестрілки ми продерлися, але знову попали під сильний перехресний кулеметний вогонь другої застави. З простріленою головою впав убитий сл. п. Крук. Я від постріду в живіт упав на землю і кинув гранату на атакуючих большевиків... Привів мене до свідомости гострий біль, я застогнав. У відповідь, до мене звернувся якийсь військовий з запитанням, хто я, і чи є хтось із Польщі? Відповідаю: «так», і знову втратив свідомість. Пробудився в шпитальній залі, весь забандажований; біля мене було дві медсестри. Починаю освідомляти собі: я поранений попав у руки большевиків. Хочу зірвати бандажі та сестри і дижурний старшина слідкують за кожним моїм рухом. По полудні прийшов «підполковник Літвінов» і запитав мене, хто я, і хто є вбиті товариші. Вважаючи, що большевики не можуть знати мого прізвища ні становища, я подав їм, що називаюся Височанський Микола, псевдо Крук, родом зі села Ракова, пов. Сянік, прийшов як зв'язковий з-за кордону

від провідника Закерзонської України д. Старуха Ярослава — в товаристві дд. Мамая і Ворони.

Літвінов запитав мене, як почуваюся, запевнив мене у великодушності радянської влади і, побачивши, що я дуже ослаблений, пішов. По кількох днях прийшов Літвінов з другим офіцером, «капітаном Володимиром», і сказав мені, що він, Літвінов, є керманичем відділу УМДБ у Дрогобичі, а капітан Володимир є його найближчим співробітником у справах розвідки; відсьогодні капітан Володимир буде проводити зі мною розмови. Від цього часу капітан Володимир постійно до мене навідувався, проводив розмови на різні теми радянського і нашого життя, бажаючи ствердити мої думки, знання і настрої.

Місяць пізніше, Володимир, аргументуючи недоцільність і безвиглядність нашої дальшої боротьби та бажання радянської влади припинити братовбивчу боротьбу, запропонував мені співпрацю з органами радянської влади. Я відповів, що наразі не можу дати відповіді.

На протязі двох чергових тижнів Володимир мене далі агітував, доставляв мені багато советської літератури, газет тощо. Тоді я рішився піти з більшовиками на гру: прийняти пропозицію Володимира. Це його врадувало і по кількох днях він прийшов до мене ще раз в товаристві підпол. Літвінова та ще якогось вищого офіцера УМДБ. Вони запевнили мене, що радянська влада відповідно оцінить і винагородить мою співпрацю.

Рішившись на гру, я розповів їм дещо правдивих, а дещо «лівих» вісток про наш рух на Закерзонській Україні. Рани поволі гоїлися і щойно з кінцем листопада я звівся з ліжка. Володимир почав практичну реалізацію мого повороту в організаційну сітку на Керзонській Україні.

Насамперед опрацювали для мене солідну «легенду», яку я мав подати організаційним провідникам на виправдання моєї довгої відсутности. Зміст цієї «легенди» такий: «В бою під Модричем мені, раненому, вдалося непомітно, повзучи житями, продістатися ген далеко

в поле, де я пролежав до вечора. Коли стемніло, оминаючи Модрич, я поповз до села Млинки до хати робітника Журавчика Остапа, з яким був знайомий через модрицького станичного. Журавчик свідомий робітник і наш симпатик прийняв мене радо до свого помешкання і переховував у своїй хаті аж до повного одужання. До перших перев'язок спровадив знайомого лікаря, якому заплатив брилянтовим перстнем. До організаційної сітки за допомогою я не звертався і заборонив це робити Журавчикові, бо боявся всипи. Після вилікування, в місяці грудні, Журавчик поставив мені посвідку «евакуйованого з Польщі» і я вибрався сам на Закерзоня.

В половині грудня, в приміщенні УМДБ у Дрогобичі Літвінов познайомив мене особисто з Журавчиком, який мав мене докладно оглянути, щоб у випадку слідства, проводжуваного організаційною Службою Безпеки, Журавчик міг мене точно описати і ствердити, що я дійсно в нього через увесь час переховувався й лікувався.

За всипання мене перед СБ Журавчикові і його родині загрожили смертю, звернувши йому увагу теж і на те, що навіть втеча до лісу йому не допоможе, бо вони всиплять його перед Організацією за попередні його провокації.

Після зустрічі з Журавчиком, Володимир повіз мене автом до хати Журавчика, щоб я докладно познайомився з місцем, в якому я, буцімто, переховувався.

Коли «легенда» була готова, Літвінов подав мені завдання, яке я мав виконати для органів радянської розвідки на терені Закерзонської України:

- 1) Виявити організаційних провідників, їх прізвища, псевда і місця осідку осередків;
- 2) Кількість сотень УПА, їх командний склад, озброєння, прохарчування і моральний стан;
- 3) Контакти і співпраця з поляками.

Для контакту з органами радянської розвідки Літвінов подав мені дві місцевості на польсько-більшевицькому кордоні, де у назначений день мав мене чекати відпоручник УМДБ. Я повинен був зголоситися на ко-

мендантуру погранзастави, подаючи своє большевицьке псевдо «Чорний», і зажадати получення з підполк. Літвіновим з УМДБ у Дрогобичі.

Перепитавши мене, чи запам'ятав «легенду» і завдання, Літвінов заявив мені, що за лжояльну співпрацю радянська влада мене відповідно винагородить, а коли схочу обманути і втечи, то мене скоріше чи пізніше чекає смерть, а крім того повідомлять через своїх агентів Організацію, що я всипав організаційні таємниці, отже мене і від Організації те саме зустріне.

Далі Літвінов вручив мені радянську посвідку «евакуйованого з Польщі», щоб я мав чим легітимуватися перед органами радянської влади і ввечорі звільнив мене з ув'язнення.

Вийшовши, я кілька годин покрутився по місті і, ствердивши, що не маю нікого на шії, пішов на Стрийську шосе, де присівся на тягарове авто, яким заїхав до Стрия. Звідси вночі мукачівським поїздом поїхав до Ужгороду.

В Ужгороді пішов до своєї старої зв'язкової хати, де мене гарно прийняли й переночували. Ще того ж дня зустрівся я з д. Д., який купив мені чеські корони й потрібну вказку та вказав дорогу через кордон.

На другий день уночі я перейшов советсько-чеський кордон. Рано всів на автобус і приїхав до Кошиць, а звідти — поїздом до Праги. В Празі дістав зв'язок на кордон і 3-го січня вночі перейшов чесько-баварську границю. 5. 1. 1947 р. я вже був у Мюнхені.»

Агент про якого йде мова, прибувши за кордон намагався при допомозі наведеної вгорі легенди здобути довір'я в ЗЧ ОУН і провести свою розвідувальну роботу, доручену йому большевицькою агентурою. Його головні завдання, крім збирання інформації про діяльність ЗЧ ОУН, були такі:

1. Провірити і устійнити контакти ЗЧ ОУН з західними державними чинниками;
2. Познайомитися із справою т. зв. опозиції в ЗЧ ОУН і зробити все, щоб її скріпити;
3. Опрацювати плян ліквідації провідних членів ЗЧ ОУН, особливо провідника Степана Бандеру;

4. Підготувати ґрунт для переговорів т. зв. опозиції з большевиками.

Слід зазначити, що органи МГБ хотіли провести ліквідацію провідних членів ЗЧ ОУН у такий спосіб, щоб лишити враження, що це наслідки внутрішньої «чистки» і поражень між членами ЗЧ ОУН.

З подібними завданнями були вислані большевицькою агентурою ще й інші агенти, зокрема т. зв. відроблювачі, які намагалися здобути в Організації довір'я, щоб успішніше провести свою злочинну роботу. Того роду агентам большевики присвячували більше уваги, бо розраховували на те, що декому з них вдасться продістатися до ЗЧ ОУН і вони зможуть виконувати функцію агентів-внутрішників. Висилка тих агентів за кордон проводилася дуже планоно й продумано. Були випадки, що для добре спрепарованої легенди разом з агентом дозволяли втікати за кордон людям, які повинні були бути свідками його «втечі». Дехто з тих людей і до сьогодні не може зрозуміти того, що він був несвідомим виконавцем плянів МГБ і був призначений большевиками допомогти їх агентові здобути довір'я на Заході.

Часто затирається різниця між агентом добровільним а агентом з примусу, головнo тоді, коли агент з примусу, т. зв. відроблювач, виявить себе позитивно у своїй агентурній роботі. Тоді він підпадає під таку саму оцінку органів МГБ, як агент добровільний.

Для ілюстрації подаємо характеристику одного з агентів-відроблювачів, який по довшому часі своєї юдиної роботи для большевиків був нагороджений і висланий за кордон у характері резидента Варшавської бази.

На початку 1948 р. на терені Німеччини був появився Володимир Стельмацук, що прибув з Польщі, агент МГБ. Він зголосився до чинників ЗЧ ОУН як старий член Організації й домагався, щоб його включити в організаційну сітку. Органи Служби Безпеки зайнялися провіренням його справи і розкрили його агентурно-провокативну діяльність. Виявилося, що під час першої окупації большевиками західних областей Укра-

їни, Стельмашук був заарештований і відтоді став більшовицьким агентом. Більшовики використали його найперше на відтинку боротьби з ОУН-УПА, а відтак перекинули на відтинок польський до праці проти польського підпілля. Із своїх завдань він вив'язувався успішно. Його посилали в різні концтабори МГБ, де він грав роль в'язня, а фактично розвідував і розробляв інших. З табору в Перемишлі був перекинений на короткий час до табору в Рязані. Завдяки його розробці органи МГБ знищили багато членів АК, між іншими, май. Твардовича і проф. Агоніса. Вже в час побуту в концтаборах він розвідував у членів польського підпілля про зв'язки АК в Польщі, готуючись до нового завдання. З тим наміром «утік» з концтабору і через Москву-Київ-Рівне-Львів дістався до Ярославла. Ще у Львові, покликаючись на знайомства з провідними членами АК, він добився зв'язку з АК і нав'язав відповідні знайомства з визначними людьми польського підпілля.

Розробивши докладно діяльність польського підпілля на теренах Львівщини і Ярославщини, він поїхав до Познаня. Тут, у 1946 р., вписався на університет і почав брати активну участь у студентському житті, розробляючи далі польське підпілля. Контактувався безпосередньо з Берманом, агентом МГБ з Москви, від якого одержував директиви по лінії академічного життя. Здобувши на студентському відтинку цінні матеріали для МГБ, почав розробляти вже визначніших політичних і наукових діячів — Осубку Моравського, тодішнього прем'єра Польщі, Адама Гжебія, директора освіти, Бжезінського, воєводу познанського, Бляховського, ректора університету, проф. Зорського, ректора торговельної академії, та інших.

Згодом деякий час працював в Осубки Моравського у «відділі справоздання опінії публічної». Мав теж контакти з віцеміністром оборони Сверчевським. До помочі була йому його наречена, яка мала великий вплив на Моравського.

Коли його завдання в Польщі були виконані, йому доручено виїхати за кордон, до Німеччини, і то неле-

гальною дорогою при допомогі польського підпілля. В Німеччині зголосився до керівників польського підпілля в Нюрнберзі й Регенсбурзі. Тут пройшов верифікацію і йому признали ступінь капітана АК.

Нав'язавши знайомства з поляками, Стельмащук почав наближатися і до українських середовищ. Він теж зголосився до чинників ЗЧ ОУН. Одночасно пов'язався зі своїм земляком, старим большевицьким агентом, знаним йому ще з краю. Згаданий земляк не був здеконспірований у своїй агентурній роботі й Стельмащук з його допомогою почав працювати по лінії розробки українських середовищ та іншонаціональних протибольшевицьких організацій. З тою метою він зв'язався з відомим агентом Яровим.

Стельмащук пропонував поставити розвідувальну роботу на терені Польщі, а теж і в західніх областях України. Він, мовляв, має всюди багато знайомих, головню визначних поляків, які працюють у різних ділянках суспільно-державного життя. На одного з резидентів у Польщу він запропонував свого співробітника-земляка, якого плянував пізніше перекинути на терени України.

В той час Стельмащук уже співпрацював з розвідкою ген. Андерса і поляки дали йому допомогі М. Ж., якого він знав ще з Познаня. М. Ж. був пов'язаний з американською розвідкою і через нього Стельмащук передавав американцям різні дезорієнтуючі матеріяли, а одночасно збирав відомості про роботу американської розвідки. У поляків Стельмащук користувався, переважно, прізвиськом — Жабські. Кур'єром від Стельмащука в Польщу був Пйотровські, з походження жид, який теж користувався різними прибраними прізвиськами. На квартирі Пйотровського була влаштована лабораторія для фабрикування документів та роблення фотокопій з матеріялів, викрадених у різних антибольшевицьких організацій. Крім контактів з поляками і українцями, Стельмащук мав ще контакти з людьми інших національностей — москалями, білорусами, чехами, словаками, грузинами, калмиками і т. п.

Особливо інтересувався Стельмахук роботою АБН-у і пробував підсунути спрепаровані большевицькою агентурою різні матеріяли з метою розвалити АБН. На відтинку українському, особливо по лінії розвідки, не міг добитися конкретних успіхів, тому пішов на шлях провокацій. У цьому допомагали йому його земляк-агент і Яровий, а теж деякі інші «журналісти». Одна з його більших провокацій це була спроба «викрити» большевицьку агентуру в українських середовищах. При допомозі своїх співробітників він заплонував «облаву» на «большевицького агента», в посіданні якого є, мовляв, звіти різних большевицьких агентів, навіть таких, які в українській громадськості займають певні політичні становища, головно уродженці Наддніпрянщини. Іншими словами, в пляні МГБ було підсунути ряд фальшивих звітів, які нібито походили б від різних українських діячів-«агентів», щоб викликати дезорієнтацію і загальне недовір'я між українською еміграцією. Але побачивши, що справа з тим «агентом» може бути швидко здемаскована українськими чинниками, Стельмахук зрезигнував з неї, а згадані «звіти українських діячів, які є на послугах МГБ» підсунув американській розвідці.

Спеціальність Стельмахука була у викраданні документів з архівів різних антибольшевицьких середовищ — організації А. Мельника, УРДП, УНРади та інших. Особливо полював він на звіти розвідувальних альянтських станиць та обставляв своїми агентами таких людей, які мали відношення до розвідувальної праці. Маючи до розпорядимости необмежену кількість грошей, він купував в альянтських розвідників добрі звіти, а підсував їм фальшиві. Розпоряджаючи охороною (боївкою), транспортом (автами і мотоциклетами), він планував виконати ряд атентатів на провідних членів ЗЧ ОУН, в першу чергу на провідника Степана Бандеру. В цьому допомагали йому навіть ті большевицькі агенти і резиденти, які оперували на терені Франції. При допомозі своєї боівки змушував до послуху деяких нездисциплінованих советських агентів, загрожуючи

їм їх ліквідацією на випадок зради або невиконання завдання.

Для кращої контролі та співпраці з советськими агентами з російських середовищ, він запланував організувати нову російську партію, підготував статут, а членами-основоположниками цієї партії мали стати советські агенти московського походження.

Розробку політично-економічної та інших ділянок німецького життя доручив деяким журналістам, переверованим більшовиками на агентів або несвідомим своєї дії, за гроші. Серед німців почав підшукувати агентів, які могли б зайнятися розробкою альянських військових частин. У важливіших справах контактувався ще з одним резидентом МГБ, старим агентом НКВД, що належав до групи агентів добровільних. У певних акціях вони допомагали собі взаємно, хоч їх звіти та доручення йшли шляхами різних агентурних баз, але до одного й того самого центру в Москві.

3. Агенти з кримінальних злочинців. Подібну до агентів-відроблювачів категорію становлять агенти з кримінальних злочинців. Ми зараховуємо їх до агентів примусових, бо вони, попавши в тюрму чи в концтабір за кримінальні вчинки, викуплювалися згодою стати на агентурну роботу. Деякі з них дістали призначення виїхати за кордон. Агенти тої категорії майже не шукали безпосереднього контакту з українською громадкістю для внутрішньої агентурної роботи. Їм доручено проводити серед еміграції грабунки, вбивства, крадежі, підривання господарсько-економічних відносин, фальшування грошей та інші вчинки, які викликали б у господарів країни ненависть до емігрантів, а самих емігрантів показували б у чорному світлі, як асуспільних типів. Дія цієї категорії агентів була особливо помітна на території Німеччини і Австрії в час репатріації (1945-46) підсоветських громадян на «родіну». Кримінальні злочинці, які опинилися були на еміграції, попавши за свої кримінальні вчинки в тюрму на Заході,голосилися до советської репатріаційної місії з проханням репатріювати їх до СРСР. Більшовики задовольняли їхні прохання з тим, що декотрих кри-

мінальних злочинців брали на короткий перевишкіл і висилали назад до Західньої Європи, доручаючи їм розвинути серед еміграції якнайбільшу злочинність, щоб скомпромітувати її перед чужинцями. До банд, що займалися грабунками, вбивствами і різними іншими злочинами, большевики підсували своїх випробуваних агентів, які ними керували й надавали напрям у їх роботі. Деяким агентам із кримінальних злочинців органи МГБ давали доручення виконувати атентати. Жертвою атентату агента, кримінального злочинця, мав упасти полк. А. Мельник. Агент, який перед своїм арештуванням мав бути членом Організації А. Мельника, під час репатріяції до СРСР був перевербований большевиками, і по кількох тижнях йому «пощастило втекти» назад до Німеччини. В Німеччині зголосився до Організації А. Мельника і по певному часі став приділений до його особистої охорони. Про свій успіх він зголосив большевикам і заявив, що може дуже легко виконати атентат на А. Мельника, бо ж належить до його особистої охорони. Зверхник цього агента висловив йому своє задоволення й подав цей звіт до вищих органів МГБ, одночасно доручив йому зв'язатися з бандерівцями і покерувати справою так, щоб виглядало, що він виконав атентат на доручення бандерівців. Коли згаданий агент, виконуючи доручення МГБ, почав шукати контакту до чинників ЗЧ ОУН, цією справою заінтересувалася Служба Безпеки і розкрила злочинний плян МГБ, повідомивши про це Організацію А. Мельника. Однак мельниківці незручно взялись за цю справу, згаданого агента сполохали і він із Німеччини утік.

Банди, які були організовані й керовані агентами МГБ, крім різних кримінальних учинків виконували теж і політичні вбивства. В останньому часі агентами з кримінальних злочинців користується теж відомий Комітет «за возвращение на родину», який є агентурною розвідувальною станицею КГБ. Про працю агентів у цьому «комітеті» пишемо в окремому розділі.

4. Агенти куплені, інакше — агенти за гроші. В більшості платними агентами були люди, які опинившись

на еміграції у важкому фінансовому положенні, були використовувані агентами інших категорій у здійснюванні їх завдань. До цієї категорії можна теж зарахувати т. зв. «реасекурантів», себто людей, які застрашені большевицькою пропагандою про швидкий прихід большевиків у країну їхнього поселення і «реасекуються» в різний спосіб, щоб заздалегідь придбати собі ласку в большевиків.

В цій категорії була певна кількість чужинців, службовців УНРРА та ІРО. Навіть ще сьогодні агенти цієї категорії трапляються в різних установах, які мають певне відношення до емігрантів-чужинців (напр., в картотеках ІРО, в бюрох реєстрації чужинців, по різних урядах праці тощо). За гроші ті агенти продають большевикам бажані матеріали.

5. Дубльовані агенти або т. зв. «двійняки». Це безумовно найцікавіша, а одночасно найнебезпечніша категорія агентів. Працюючи віддано для большевиків, вони одержують доручення увійти рівночасно в контакти з іншими, головню західньо-альянтськими розвідками, зобов'язатися для них працювати, щоб у той спосіб забезпечити собі свободу рухів на ворожому для большевиків терені та без більших зусиль інформувати большевицьку розвідку про пляни, зв'язки, агентів і співробітників альянтських розвідок.

Агенти цієї категорії проявили себе головню там, де схрещуються різного роду розвідки, напр., у Берліні чи Відні. Головню у Відні, бо там діяли чотири сектори — советський, американський, англійський і французький, — які не були так герметично замкнені, як у Берліні.

Дубльовані агенти йдуть деколи на дуже великий ризик. Напр., у Відні дійшли були до такої безличности, що підсунули американській розвідці майора МВД Д. Лисенка, який, подавши себе за репресованого советами, був здобув собі велике довір'я в американців. При допомозі нібито фальшивих документів він їздив до Львова, Києва, а навіть і до Москви та привозив різні матеріали для американської розвідки. На терені

Австрії був ще інший агент-двійняк, колишній сержант червоної армії, який теж обманював американську розвідку.

Агенти-двійняки для нас дуже небезпечні. Служба Безпеки занотувала декілька випадків, як ті агенти, виконуючи доручення МГБ, ставали спецами від українських справ в різних альятських розвідках. Вони не тільки давали фальшиві інформації про український визвольний рух, але представляли його як середовище опановане большевицькою агентурою, очорнювали його провідників та підсували західнім альянтам різні компромітуючі матеріали, які отримали від МГБ. Напр., відомий Василякі, співтворець «Українського Визвольного Руху», цілими роками робив різні доноси до американської поліції та інших американських розвідок на ЗЧ ОУН, АБН, СУМ і т. п. Цей агент, завербований або вдруге притягнений до співпраці з большевиками одною з советських репатріаційних місій у Німеччині в 1945 р., посунувся так далеко, що деколи, не маючи відповідного матеріалу для американців, творив у своїй фантазії різні «протоколи» фіктивних засідань Проводу ЗЧ ОУН, чинників СБ чи АБН і передавав американцям. У його навітленні ОУН чи СБ — це була «большевицька провокація». Василякі, агент КГБ, як відомо був відкликаний з еміграції і став активним основоположником Комітету Михайлова.

6. Агенти репатріанти. Агенти тої групи рекрутувалися з колишніх добровільних або примусових репатріантів. Завербувавши їх в агенти, большевики висилали їх назад на еміграцію, часто там, де колись мешкали. Тут вони оповідали різні легенди про те, як «вирвалися» з рук большевицької репатріаційної комісії і т. п. Були випадки, що такі легенди друкували навіть на сторінках української преси або випускали брошурами, щоб таким чином здобути і закріпити собі довір'я в української громадськості.

6. «Комітет за возвращение на родину» — агентурно-розвідувальна станиця КГБ

В березні 1955 р. у Східньому Берліні створився советський «приватний» Комітет «за возвращение на родину». Комітет очолив ген.-майор Ніколай Міхайлов, а членами його стали Йосиф Крутий, Ігор Муратов, Ніколай Мітрофанов, Александер Лебедев і Валентин Родінков.

Чинникам Служби Безпеки ще в кінці грудня 1954 р. було відомо, що большевицька агентура на терені Німецької Федеративної Республіки одержала доручення «приготовлятися до нових завдань, які наступлять після створення Комітету». Було теж відомо, що деякі чільніші агенти КГБ вносили свої пропозиції, як зредагувати першу відозву Комітету, щоб вона мала позитивний відгук серед емігрантів. Покликаючись на свій агентурний стаж, вони подавали себе за «знавців еміграційного життя».

Для замаскування свого дійсного, себто диверсійно-розвідувального обличчя, Комітет проголосив свої, на перший погляд зовсім «гуманні», завдання:

1. Заступати інтереси «патріотичного» руху серед переміщених осіб для повороту на батьківщину і дати йому (рухові) всебічну підтримку;

2. Демаскувати «брехню» антисовєтської пропаганди, яка застрашує переміщених осіб тим, що після повороту на батьківщину їм ніби грозить кара;

3. Давати поміч тим землякам, які перебувають на чужині, щоб вони правильно зрозуміли їхню ситуацію і брали рішення у справі повороту до близьких і рідних на батьківщині.

Організатори того Комітету намагалися запевнити, що Комітет постав із приватної ініціативи колишніх переміщених осіб і буде утримуватись на кошти самих поворотців, які вже перед роками вернулись на батьківщину, мають добре влаштоване життя і хочуть тепер допомогти іншим.

Офіційльна діяльність Комітету розпочалася тим, що на початку квітня 1955 р. на сотні адрес підсоветських емігрантів у Німеччині та в інших країнах розіслано газетку «За возвращение на родину», відозву до переміщених та інший пропагандивний матеріал. Неофіційна діяльність Комітету почалася була вже декілька місяців раніше агентурним шляхом, коли-то агенти КГБ одержали доручення збирати адреси переміщених осіб і висилати до Берліну.

Тут розглянемо дійсну мету Комітету, тактику його діяльності і зробимо певні ствердження.

1. Комітет «За возвращение на родину» — це не приватна інституція, заснована і фінансована колишніми поворотцями, а тепер «повноправними громадянами ССРСР», як це твердить ген. Михайлов, — а глибоко продумана і розпланована акція КГБ, спрямована на розбиття, деморалізування і дискредитування підсоветської політичної еміграції в західньому світі з одного боку, а з другого — на зібрання відповідного пропагандивного матеріалу, який має бути використаний в ССРСР, особливо в неросійських республіках, де противісоветські настрої зростають з кожним днем у наслідок дії національних революційно-визвольних, підпільних рухів.

Відкликані колишні советські агенти або несвідомо заманені з переміщених осіб поворотці — мають служити для КГБ наочними свідками про нібито агентурну діяльність еміграційних політичних партій, організацій і угруповань та розповідати про тяжке незавидне життя переміщених осіб у західніх капіталістичних країнах. Вони мають теж переконувати населення ССРСР в тому, що визвольно-революційні рухи в ССРСР — це не патріотична діяльність проти большевицького окупанта, а агентурна діяльність еміграційних «верховодів».

2. Комітет «За возвращение на родину» — це знаряддя брехливої советської пропаганди, що ставить собі за мету переконати советських громадян у ССРСР про нібито страшну і жалюгідну ситуацію, в якій опинилися колишні советські громадяни на чужині, вибравши во-

лю, щоб таким чином перешкодити масовим утечам тих же громадян на захід та паралізувати внутрішню протисовєтську пропаганду. Твердження Комітету про злидні колишніх совєтських громадян підкріпив своїм виступом 13. 9. 1955 р. Н. А. Булганін під час перебування в Москві німецького бундесканцлера. Він дослівно заявив таке: «За нашими даними на терені Німецької Федеративної Республіки до цього часу перебуває понад 100.000 совєтських громадян, яких у багатьох випадках називається бездержавними чужинцями. Більшість із тих нещасливих людей, насильно відірваних від батьківщини і своєї рідні, не мають сталої праці, постійного приміщення і середників до життя, переживають тяжке горе й злидні. Вони знаходяться в руках чужих на становищі безправних рабів. Нам відомі випадки, коли численних переміщених осіб — колишніх совєтських громадян — у НФР засуджується на ув'язнення лиш тому, що вони невдоволені зі свого теперішнього положення».

Мета такої совєтської пропаганди ясна: показати підсовєтському населенню (на Заході ніхто в те не повірить), що колишні совєтські громадяни живуть на чужині як безправні раби у тяжких злиднях. Мовляв, навіть за те, що вони хочуть вернутися на батьківщину їх саджають у тюрму.

3. Комітет Міхайлова — це знаряддя КГБ у поширванні розвідувально-агентурної та диверсійної сітки в країнах поселення переміщених осіб під претекстом вербування їх на батьківщину. Наше твердження можемо обірунтувати численними доказами, але про них згадаємо в іншому місці. Тут наведемо тільки голосну справу агентурно-диверсійної групи купця Ізмаїла Ресаї, Фйодора Галуновського, артиста Віктора Маслова та Петра Карпатського. Ця група на протязі довшого часу доконувала в Баварії різних злочинів з доручення провідників Комітету. На її рахунок треба віднести викрадення кількатисячної картотеки переміщених осіб в Новому Ульмі, Розенгаймі та в Мюнхені. Викрадені картотеки ця група відставляла в Берлін, а там доповняли ними архіви КГБ.

4. Комітет Михайлова — це поширене рам'я підпільної сітки КГБ в різних країнах і свого роду координатор агентурної роботи, яка ведеться через офіційні советські представництва — амбасади, посольства, консуляти, різні торговельні і культурні місії, півофіційні установи, товариства дружби зі советами, замасковані прокомуністичні організації і т. п.

5. Крім завдання репатріювати всіх колишніх советських громадян на батьківщину, Комітет пропонує моральну, а в потребі й матеріальну, допомогу для тих, що з тих чи інших причин не можуть, або не хочуть, вертатися на батьківщину.

Тут є добре замаскована акція КГБ, спрямована на творення п'ятих колон, які мають за завдання так довго залишитися за кордоном і вести диверсійну роботу, як довго цього вимагають інтереси Кремля. Це передусім стосується до тих советофільських груп, які живуть на теренах США, Канади, Аргентини, Австралії та інших країн. У їх репатріяції до СССР большевики не заінтересовані, уважають її за шкідливу для СССР. Є багато випадків, що канадські советофіли українського походження вже роками чекають на в'їздову візу до СССР, але її не отримують. Натомість совети є заінтересовані в тому, щоб члени цих советофільських груп, маючи громадянство країн у яких перебувають, залишилися за кордоном та вели пропагандивну роботу в користь СССР, доповнювали ряди агентів КГБ.

Для посилення акції Комітету Михайлова, Президія Верховної ради СССР видала 17 червня 1955 р. «Указ» про амністію радянським громадянам, які співпрацювали з окупантами в період «великої вітчизняної війни» 1941-45 рр. На думку Комітету, цей «Указ» є «найкращою відповіддю на всі запитання і сумніви» переміщених. Він («Указ») ніби відкриває «прямий шлях до чесної праці, до щасливого життя на Батьківщині».

Не розглядаємо цього «Указу» в цілості, але зупинимося на пунктах 7-му і 8-му, в яких говориться:

«Звільнити від відповідальности радянських громадян, перебуваючих за кордоном, які в період великої

вітчизняної війни 1941-45 рр. здалися в полон ворогові або служили в німецькій армії, поліції чи спеціальних німецьких формаціях.

Звільнити від відповідальности й тих, нині перебуваючих за кордоном радянських громадян, які під час війни мали керівні посади у створених окупантами органах поліції, жандармерії і пропаганди, в тому і втягнутих в антирадянські організації у післявоєнний період, якщо вони спокутували свою провину патріотичною діяльністю на користь батьківщини або з'явилися з повинною ... (підк. наше).

Доручити Раді міністрів ССРСР вжити заходів для полегшення в'їзду в ССРСР радянським громадянам, перебуваючим за кордоном, а також членам їх сімей, незалежно від їх громадянства, і їх працевлаштування в Радянському Союзі».

Як бачимо, від відповідальности за «провини» звільняється тих советських громадян, які «спокутували свою провину патріотичною діяльністю на користь батьківщини...» Якої ж «патріотичної діяльності» треба для «спокутування провин»? Комітет Михайлова у письмі з 29 березня 1957 р. (за підписом Михайлова) дає таке пояснення:

«Яку патріотичну роботу може розвивати поодинокі людина, що є за кордоном?»

Советська держава оточена ворогами, які не гидує нічим, щоб підірвати її силу. Вони (вороги) зорганізували багаточисленні шпигунські і диверсійні організації, що підпорядковуються чужоземним розвідкам. Ці організації безперервно розповсюджують брехню і наклепи на Советський Союз та перешкоджають повернутися на батьківщину дійсним патріотам.

Обов'язком кожного чесного патріота — боротися з тими підступами ворога. Кожний повинен слідкувати за настроями оточуючих його співвітчизників, виявляти тих, хто веде антисоветську роботу. Про цих людей належить збирати відомості і передавати їх найближчим советським представникам.

Треба подавати прізвище, адресу, професію, в яких організаціях бере участь, що говорить (на відкритих

зборах у розмовах з іншими), пише в газетах (у яких), чи має зв'язки з іноземцями і т. п.»

Інтерпретація ген. Михайлова «патріотичної діяльності в користь батьківщини», вимагає уточнення більш зрозумілою мовою. А це значить, що для «спокутування провини» колишній підсоветський громадянин повинен вести:

1. Військову, політичну й господарську агентурну роботу проти тих західніх держав, які дали колишньому советському громадянину право азилу.

2. Активну співпрацю з «Комітетом за повернення на батьківщину», яка ґрунтується на розшукуванні адрес поодиноких колишніх підсоветських громадян і пересиланні їх до централі в Берліні, кольпортуванні газети «За возвращение на родину» та іншого пропагандивного матеріалу, творенні груп сприяння Комітетові, поширюванні різних дезорієнтуючо-деморалізуючих вісток серед еміграції, влаштуванні різних нападів, вломів, включно з убивствами невинуватих советам людей.

3. Співпрацю з комуністичними партіями в країнах свого замешкання та іншими замаскованими просовєтськими громадянами, які підуть на агентурну роботу в користь СССР. У цитованому листі читаємо.

«Кожна чесно працююча на користь батьківщини людина, що знаходиться за кордоном, буде амнестована ще до часу свого повороту на батьківщину і одержить відповідну посвідку через консульство в даній країні».

Методи праці Комітету Михайлова

Ми вже підкреслювали, що діяльність Комітету практично розтягається по цей і по той бік кордону.

КГБ-івські провідники того Комітету мабуть були свідомі того, що самим розсиланням газетки та іншої пропагандивної советської літератури не досягнуть бажаних успіхів серед еміграції, тому застосували у своїй діяльності інші рафіновані методи. Ми повинні хоч

трохи з ними запізнатися, щоб їм протиставитися власною дією.

1. Збирання матеріалу в ССРСР. На протязі 13-ти післявоєнних років органи МВД-МГБ-КГБ в Україні та в інших советських республіках взяли на облік ті родини, яких члени, волею чи неволею (примусово вислані на роботи, політичні втікачі, кол. воєннополонені, в'язні німецьких концентраційних таборів, вояки німецьких військових формацій і т. п.), опинилися за кордоном ССРСР, де й перебувають.

Про тих людей чинники советської безпеки зібрали від родин і сім'ярад не тільки персональні дані — дату, місце народження, родинний стан, освіта, фах і т. п., — а теж і характеристику з відміченням позитивних і негативних рис їхнього характеру. Коли ж іде про тих громадян, що жили в ССРСР до 1939 р., то про них дані витягнули з картотек поліцейських органів. Зокрема якщо йде про тих, що були суджені, на заслання чи в тюрмі, або були членами компартії, комсомолу, займали становища в НКВД-НКГБ, співпрацювали з органами советської поліції і т. п. — всі вони попали на особливу картотеку, в якій зазначені ступні споріднення з їх родинами в ССРСР. Всі ті дані мають служити органам КГБ і Комітетові Михайлова для намовлювання, шантажування і підкуплювання емігрантів. Таким чином Комітет розпоряджається досить великим матеріалом на емігрантів, зібраним на території ССРСР. Спочатку цей матеріал мав для Комітету тільки частинну вартість, повну вартість він отримав щойно тоді, коли картотеки стали доповнятися даними про місце замешкання поодиноких емігрантів, яких родини залишилися в Краю, про їх суспільно-громадський і політичний стаж, матеріальне положення і т. п.

2. Диверсійно-розвідувальна акція Комітету за кордоном. Для доповнення даних про емігрантів, зібраних на терені ССРСР, Комітет створив цілий ряд диверсійно-розвідувальних груп у всіх країнах поселення колишніх советських громадян і доручив їм, диверсійним групам, а теж поодиноким агентам, збирати дані

про емігрантів. Зібрані на еміграції дані конфронтуються з картотеками Комітету, зладженими в ССРСР. Найдеться, напр., на еміграції чоловік, який має в ССРСР родину — його картотека доповняється його теперішнім прізвищем і адресою, характеристикою діяльності і т. д. Значить, стає повновартісною. Тепер у Комітеті думають, як встановити контакт родини з емігрантом на чужині.

а) Диверсійні групи. На самому тільки терені Німеччини діє цонайменше три диверсійні групи Комітету Михайлова, які мають до своєї диспозиції працівників, автомашини та інші технічні середники. Вони роблять вломи по різних суспільно-громадських, політичних, допомогових і т. п. установ, викрадають картотеки емігрантів, збирають про них персональні дані та висилають у Берлін. Німецькі поліційні чинники, на нашу думку, спочатку не прикладали більшої ваги до діяльності Комітету, але згодом дещо змінили свій погляд на цю проблему. Розкриття широкорозгалуженої сітки диверсійної групи Ізмаїла Ресаї і арештування Петра Карпатського (псевдонім) виявили на денне світло рафіновані метоти праці Комітету. Німецькій поліції не вдалося виарештувати членів цієї банди, за виїмком згаданого Карпатського, всі інші втекли у Східню Німеччину.

Одна з диверсійних груп Комітету з 13-го на 14-те січня 1957 р. була зробила влом до приміщення УНР-ади у Мюнхені й викрала картотеку, печатки та інші документи. Що це була робота одної з диверсійних груп Комітету Михайлова свідчить факт, що три тижні пізніше після викрадення картотеки УНР-ади, численні люди, яких адреси були в цій картотеці, почали отримувати газетку і літературу.

б) Замасковані советські агенти в еміграційних інституціях. Крім викрадання матеріалів, Комітет (вірніше КГБ) доповняє свою картотеку матеріялами здобутими іншими, більш вишуканими методами. КГБ намагається вмонтувати до різних еміграційних суспільно-громадських, допомогових і т. п. установ, а теж ад-

міністрацій часописів, видавництв і бібліотек, що мають більшу кількість адресів, своїх агентів і доручає їм відписувати, викрадати чи фотографувати адреси та інші дані про емігрантів. Ці замасковані агенти, користуючись довір'ям установ у яких працюють, систематично доповняють картотеки Комітету у Берліні.

в) «Групи сприяння Комітетові». Іншим джерелом доповнювання картотек Комітету адресами, характеристиками та іншими даними про емігрантів є т. зв. «Групи сприяння Комітетові». Міхайлов твердить, що ті «групи» постали стихійно із советських патріотів. Серед переміщених осіб є, мовляв, поважна кількість советських громадян, які хочуть добровільно повернутися на батьківщину. Дотепер не зробили того лиш тому, що натрапляють на перешкоди з боку урядових чинників країн у яких живуть і є під постійним моральним терором «націоналістичних запроданців», особливо Служби Безпеки і т. п.

Групи ці отримують доручення із Східнього Берліну. Головним їх завданням є збирати персональні дані та адреси про колишніх советських громадян, матеріали про діяльність націоналістичних організацій, розповсюджувати летючки, зрадаговані в Берліні, й вести просовєтську пропаганду.

Кількість членів цих «груп сприяння» мінімальна. На українському відтинку є відомі такі большевицькі «групи сприяння» Комітетові — «Дніпро», «Трембіта», група анонімна і група «членів ОУН у Західній Німеччині».

г) Замасковані комуністичні чи просовєтські організації. В деяких європейських та позаєвропейських країнах картотеки Комітету доповнюються також замаскованими комуністичними організаціями, напр., товариствами советської дружби, світовим рухом миру, вільним професійним союзом і т. п. В країнах, де емігранти не мають своїх власних професійних союзів, а теж не є членами християнських синдикатів — вони часто попадають до різних інфільтрованих комуністичних професійних союзів. Тут існує поважна небезпека,

що їхні адреси через комуністичних функціонерів тих професійних союзів попадуть до Комітету Михайлова.

г) Радянофільські організації. На теренах Канади, США, Аргентини, Австралії, а також у деяких європейських країнах (напр., у Франції і Бельгії) існують сильні радянофільські (советофільські) групи. Вони теж доповняють картотеки Комітету Михайлова даними про емігрантів.

д) Офіційні советські представництва. Ще одним джерелом доповнювання картотек Комітету являються советські офіційні представництва в різних країнах — амбасади, посольства, консуляти, торговельні й культурні місії і т. п.

Крім перелічених установ і способів доповнювання картотек Комітету Михайлова адресами й даними про емігрантів, большевики використовують ще різні інші можливості.

Маючи в посіданні тисячі картотек, заповнених і доповнених (раз членами рідні й даними картотек органів НКВД-КГБ, другий — агентами чи агентурними установами на еміграції), спеціалісти КГБ, члени Комітету Михайлова, укладають плани, як поодиноких емігрантів індивідуально обробляти. Тут вони найчастіше стосують такі методи:

1. Загальну пропагандивну акцію в користь репатріації, яку дуже часто ведуть навіть некомуністичні установи. Не раз спостерігаємо, що в некомуністичній пресі поодиноких країн друкуються статті, які можуть дезорієнтувати (і дійсно декого дезорієнтують) мало-свідомих емігрантів. Напр., подаються вістки про «демократизацію» відносин в СРСР, про лібералізацію ко-комуністичного режиму, про свободу релігії і совісті в СРСР, про покращання економічних умовин тощо. Деколи під подібними статтями підписуються відомі журналісти, до яких немає сумніву щодо їх об'єктивності. Те, що вони пишуть можливо впливає з їх власних поглядів, але все ж таки слід ствердити, що вони стають жертвами зручних комуністичних агентів, жертвою їхнього недостатнього знання відносин у

СССР. Такі статті є часто вміло інспіровані або використовувані советськими агентами.

2. Писання листів членами родини в СССР до емігрантів під диктат КГБ. Усталивши точно адресу емігранта, КГБ звертається до його батька, матері, жінки, брата, сестри, сина чи дочки і диктує їм листа до емігранта. Такий перший лист звичайно дуже короткий, подає вістку про рідню емігранта, про її «заможне й щасливе» життя, і висловлює біль, що батько, брат чи син є за кордоном, а не вдома. Родина просить, щоб він написав до неї хоч кілька коротких слів.

Такий лист КГБ часто висилає до Комітету Михайлова в Берліні, а звітти кур'єр Комітету доставляє його даному емігрантові. Кур'єр, передавши листа емігрантові, робить йому пропозицію написати хоч кілька слів своїй родині в СССР і зобов'язується цього листа доручити, куди треба. Якщо емігрант погодиться і передасть кур'єром Комітету короткого листа, то за 3-4 тижні, тою ж самою дорогою, він отримає від родини другого, тим разом обширнішого листа, разом з пропозицією вернутися додому. До цього ж другого листа звичайно є залучені знімки членів родини в СССР, хати, саду, городу, а деколи й домашнього скоту. А коли відомою є, напр., особлива побожність емігранта — є ще й фотознімка церкви чи якогось церковного свята із священиком та парафіянами. На доказ того, що членам родини в СССР живеться «заможньо й щасливо», до листа часом долучають кількасот марок чи грошей країни, в якій емігрант живе. В цьому ж листі є знову прохання родини написати та підтвердити одержання грошей.

Висилкою таких листів через кур'єрів, Комітет Михайлова, точніше КГБ, осягає:

- а) Найкращу методу вербування до повороту на батьківщину;
- б) Ставить даного емігранта в таке положення, з якого йому буде тяжко вирватися.

Органи КГБ свідомі того, що емігрант, кореспондуючи з родиною нелегально (через кур'єрів Комітету) та

приймаючи від неї гроші, наражує себе на можливість підозріння у співпраці з більшовиками. Очевидно кореспондувати з ріднею в ССРСР нікому не забороняється, якщо кореспонденція відбувається нормально, за посередництвом офіційальної установи, себто пошти. Але кореспондування через кур'єрів Комітету Михайлова, який є установою КГБ, рівняється вдержуванню нелегальних контактів із ворожою агентурною установою. Контррозвідка країни в якій живе емігрант може взяти такого емігранта на облік, може обсервувати його та робити йому неприємності, а це має привести до того, що він вкінці рішиться вернутися на батьківщину, щоб уникнути наслідків, які його можуть чекати.

Коли ж даний емігрант залишився нерозконспірованим у його листуванні через кур'єрів, органи КГБ по якомусь часі пропонують йому розвідувальну роботу, якою має оправдати свою «провину» перед батьківщиною або рятувати свою рідню в ССРСР від репресій. Якщо він відмовляється, йому грозять здеконспіруванням його нелегальної кореспонденції та одержування грошей від КГБ (про те, що ті гроші нібито походили від його родини в ССРСР уже й мови нема). Тут слід зазначити, що кожний кур'єр Комітету Михайлова, чи вірніше КГБ, що приносить емігрантові листи, веде з ним розмову в такий спосіб, щоб він не тільки сказав про себе самого, але й про своїх товаришів, про підприємство, в якому працює, про продукцію того підприємства і т. п. Отримані від емігранта дані служать опісля для шантажів.

Якщо емігрант погодиться на пропозицію кур'єра співпрацювати з Комітетом або КГБ, він напочатку отримує дуже малозначні доручення, напр., подати списки своїх товаришів у фабриці чи в таборі. Опісля йде доручення подати список директорів фабрики, ще пізніше — кількість і якість продукції, а вкінці доручення доходять до чисто агентурного військового, господарського чи політичного шпигунства. Йому звичайно не дають платні за його шпигунську роботу (тільки «допомогу»), бо ж це йде на конто його «патріотичної

діяльності» на користь батьківщини, передумови амнестії.

3. Висилання за кордон членів родини. Іншою метою, яку стосує КГБ під маскою Комітету — є висилання з СРСР за кордон когось із членів родини емігранта. Були випадки, коли Богу духа винний емігрант, почувши стукіт у двері своєї кімнати запрошував увійти. Яке ж було його здивовання, коли перед ним став хтось із його близької родини, полищеної в СРСР тому кільканадцять років. Радість із такої зустрічі очевидно дуже велика. Але вже по короткій розмові емігрант довідується про причину цих відвідин. Він чує, що його жінка, діти, батько, мати, брат чи сестра живуть, не забувають і ждуть його. А він їх любить, тужить за ними, і перед його очима стає його рідня, його батьківщина, він пригадує собі все те, що колись було йому таким близьким і дорогим. Він не вірить, щоб син батька або жінка чоловіка віддали в руки поліції. Спершу намагається переконати свого родича, щоб і він не вертався додому, щоб залишився з ним на еміграції, але цей вияснює йому, що коли не вернеться, то ціла родина буде репресована. Такі відвідини звичайно залишаються в таємниці, але за ними йдуть другі, часом треті й четверті, вже зовсім чужої людини, яка продовжує намовляти емігранта повернутися на батьківщину. Вкінці дехто з таких емігрантів повертається на батьківщину або стає агентом і починає «відробляти свою провину». Однак більшість трактує такі відвідини як шантаж і не дається втягнути в жадну агентурну роботу.

4. Шантажування емігрантів. Ми вже згадували про шантаж, як про один із методів дії Комітету. Немає сумніву, що на еміграції опинилася певна кількість людей, які у свій час, перебуваючи ще в СРСР, були членами компартії, комсомолу, брали участь у советській поліції або були її співробітниками. Опинившись на еміграції вони пізнали свої помилки і хочуть стати чесними людьми, але минувшина їх не дає їм спокою. І хоч дехто з них змінив своє прізвище, все ж такі існує небезпека виявлення їхньої поганої минувшини.

КГБ і Комітет пильно розшукують за адресами саме таких людей і висилають до них своїх кур'єрів. Погрожуючи, що здеконспірують їх минувшину, виявлять їх справжні прізвища і чорні діла — намовляють їх на співпрацю з КГБ і Комітетом, а після відкуплення їхньої провини «патріотичною роботою в користь батьківщини» — до повороту «на рідину». Дехто, злякавшись погроз, приймає пропозиції і стає агентом.

Тут слід зазначити, що не тільки політична минушина емігрантів може стати причиною шантажів КГБ. Такою причиною можуть стати також особисті справи емігранта. Напр., скільки то емігрантів, полишивши вдома жінку й дітей, подали себе за людей вільного стану і вдруге одружилися (деякі навіть утретє). Знаючи про це, КГБ чи Комітет дуже пильно вишукують таких людей і не раз через своїх післанців шантажують їх, погрожуючи виявленням їх і судовою відповідальністю за бігамію, якщо не підуть на співпрацю з ними.

Подібні шантажі стосують також до колишніх советських громадян, які були колись (ще в ССРСР) карані за кримінальні вчинки. Нині в країні їх перебування їхня картотека в поліції чиста і вони здебільшого без труднощів можуть емігрувати до бажаної країни. Агенти КГБ грозять їм, що у випадку відмови співпраці з ними, вони передадуть до країни, в якій перебуває емігрант, їхню лісту каральних учинків і вони будуть депортовані або потягнені до судової відповідальності за фальшиві зізнання під час різних «скринінгів».

Подібні методи шантажу стосують супроти тих емігрантів, які допустилися деяких каральних учинків уже на еміграції, але поліція їх не виявила. Знаючи про це КГБ грозить їм, що коли не підуть на співпрацю, то будуть здемасковані перед поліцією країни їх замешкання.

5. Фізичний терор, поривання і вбивства людей. Про фізичний терор органів КГБ і Комітету — викрадання і вбивства людей на політичному тлі — було вже чимало вісток у пресі. Тут ствердимо тільки, що це одна

з метод стосованих більшовиками в боротьбі проти антикомуністичної еміграції.

6. Спроби підкуплювання деяких емігрантів. Є чимало випадків, що агенти КГБ або Комітету Михайлова пропонують тому чи іншому політичному емігрантові більшу кількість грошей за співпрацю з ними та запевняють визначне становище в ССРСР, якщо він повернеться на батьківщину.

Рідко трапляються випадки, щоб політичний емігрант ішов на таку пропозицію, але треба мати на увазі й таку можливість.

7. Подорожі в Україну чи в ССРСР. Комітет Михайлова пішов так далеко, що в деяких країнах, головню в тих, де йому вдалося потворити «Товариства советських громадян» або інші советофільські організації, почав організувати подорожі емігрантів в Україну для відвідування родин. Таких «прогулянок» уже відбулося кілька. Очевидно, що в списки подорожуючих по ССРСР попадають такі люди, які мають повне довір'я в місцевих советських косулятих. Це передусім комуністи або люди (не тільки робітники, але й інтелігенція) збаламучені комуністичною пропагандою.

Кожного «відвідувача батьківщини» більшовики обробляють двічі: раз перед виїздом в Україну, другий — в самій Україні, перед поверненням за кордон. Такий відвідувач дістає готові статті, які він, вернувшись, тільки підписує і публікує в пресі, вихваляючи ССРСР. Декотрі з них, більш захоплені «успіхами на батьківщині», самі пишуть просоветські статті, очевидно на доручення КГБ.

Слід згадати, що в деяких країнах (напр., Аргентині, Бразилії, Австралії, Голляндії, Бельгії, Австрії), де широко розгалужені советські консульські представництва і льокальні товариства «дружби з ССРСР», більшовики добились деяких успіхів між малосвідомими емігрантами. Задурманені советською брехливою пропагандою, якою Москва прокривала їм вуха, вони повірили у «великі зміни» в ССРСР, в краще життя, амнестію тощо. Керівникам «товариств советських гро-

мадян» при допомозі консульських советських урядовців чи інших членів різних советських торговельних, культурних і т. п. місій вдалося намовити деяку кількість колишніх советських громадян відновити своє «советське громадянство». Тим емігрантами, по реєстрації в советських консулятах, видано советські пашпорти. Таким чином большевики поставили їх у безвихідне положення, бо одержавши советські пашпорти вони втратили свій попередній статус бездержавних чужинців, який гарантував їм право азилу або право набутти громадянство держави в якій замешкали. Деякі з них, прийнявши советські пашпорти і зареєструвавшись у советських станицях, навіть не усвідомлюють собі, на який ризикований шлях вони ступили. Їм здається, що советський пашпорт не принесе їм жадної зміни в їх правному чи життєвому положенні. Вони й надалі залишаться в країні свого поселення, будуть працювати, наживати всякого добра, без страху за своє і своїх дітей майбутнє. А советський пашпорт, — думають вони, — у додаток до їх ситого й спокійного життя, дасть їм і їх родинам на батьківщині певні наочні користи. Напр., советські представництва допомагають їм відшукати їхню рідню в ССРСР, з якою вони давно втратили контакт, уможливають їм висилку «подарунків» (пакунків) до родини без митних оплат, а теж і висилку ощадностей (грошей) з країн «капіталістичних» до ССРСР. А найголовніше для них те, що вони живуть обіцянками советських консульських представників, що з советським пашпортом зможуть колись відвідати свою родину на батьківщині.

8. Зміцнювання позицій агента. Ми вже згадували, яку мету має посилка кур'єром МІБ листів від родини в ССРСР до емігранта. Але деколи посилка листів кур'єром служить теж для зміцнювання позицій того чи іншого агента МІБ. Напр., котрийсь агент має доручення працювати на даному терені на довшу мету, отже повинен здобути собі повне довір'я свого оточення. Тим часом контррозвідка чи інші поліційні чинники країни його замешкання починають за ним слідкувати,

але ще не мають жадних доказів на нього. Отже КІБ хоче закріпити становище свого агента і вживає до цього відповідних середників. Висилає, напр., свого кур'єра з листом від родини з СРСР до емігранта. Зміст того листа неважливий. Агент, якого позиція захитана, отримує доручення віддати кур'єра з листом у руки поліції. Він це робить. Поліція арештує кур'єра (кур'єр, звичайно, зовсім не свідомий того, що КІБ призначило його як жертву для рятунку іншого агента) і він просиджує в тюрмі декілька місяців чи навіть років. Натомість позиція агента, який віддав кур'єра в руки поліції, зміцнюється. Своім вчинком він здобув собі довір'я в поліції. Його оточення та контррозвідвальні чинники даної країни починають ставитися до нього з повагою і довір'ям. Отже мета КІБ досягнена.

Такі випадки не можна узагальнювати, бо є багато людей, які допомагають поліції виловлювати агентів чи кур'єрів КІБ добровільно із свого громадянського чи патріотичного обов'язку.

9. Висилання пакунків в Україну. На протязі останніх років поважна кількість українських емігрантів, бажаючи допомогти своїм рідним в Україні харчами, одягом, а теж ліками, почала висилати через різні торговельні бюро та агенції пакунки в Україну, оплачуючи за них мито при висилці.

КІБ і його агентурна станиця Комітет Михайлова з чисто практичних причин дали на це свою згоду, порозумівшись із відповідними урядовими чинниками в СРСР.

Річ в тому, що большевики, крім великих матеріальних користей з мита, в легкий спосіб можуть збирати адреси емігрантів та відшукувати їхні родини в Україні.

Є вже випадки, що люди, які висилали пакунки до родини в Україну отримують від неї та Комітету Михайлова пропозиції вертатися на батьківщину. Є теж випадки, що советські поліційні органи вже переслідують і шантажують в краю родину декотрих емігрантів.

10. Інші методи праці Комітету Михайлова. Маємо на увазі висилку поштою газетку «За возвращение на родину» та інший пропагандивний матеріал різними мовами, особистих листів за підписом ген. Михайлова, пересилання радіопередавань Комітету, запрошування на розмову з офіційними советськими представництвами, пропонування відшкодування, матеріальної допомоги тощо.

Репатріаційній акції мають теж служити різні влаштовувані советами за кордоном культурні імпрези — концерти, виступи балетних ансамблів, спортові ігри, радіопередавання для співвітчизників за кордоном, статті в советській пресі і т. п.

Перелічивши коротко методи праці Комітету Михайлова (вірніше КГБ), подамо ще в загальному, на кого розраховує, а на кого не розраховує Комітет у своїй репатріаційній акції. Найперше треба ствердити, що Комітет Михайлова не розраховує на поворот тисячних мас заробітчанської еміграції, яка виїхала за океан ще до першої світової війни або перед другою світовою війною з теренів, які в той час ще не належали до СРСР. Виїхавши за океан або в інші європейські країни, ця заробітчанська еміграція не знає дійсних підсоветських умовин життя, тому не може зробити правильних порівнювань з умовинами життя в західних країнах. Дехто з-поміж тієї еміграції легко підпадає советофільським впливам і має бажання вернутися на батьківщину, але в їх повороті большевики не заінтересовані. Ця категорія емігрантів потрібна большевикам за кордоном для поширювання їх брехливої пропаганди та інших політичних акцій КГБ.

Натомість коли йде про нову підсоветську еміграцію, себто людей, які знають підсоветську дійсність і можуть завдати поважних ударів большевикам, то в їх репатріації Комітет дуже заінтересований.

Керівники Комітету Михайлова розраховують насамперед на:

а) Тяжке матеріальне становище деякої кількості емігрантів, головню на теренах Німеччини і Австрії. Як відомо, багато емігрантів на терені Західної Німеччини і Австрії, що перебувають у поганих брудних бара-

ках, не можуть емігрувати за океан в наслідок старості, інвалідності, інфекційних хворіб і т. п. Живуть з допомог державної суспільної опіки, уряду чи інших приватних установ. Ті допомоги є такі малі, що не вистачають навіть на нормальний прожиток. При зручному веденні пропаганди Комітет розраховує на те, що частина людей тої категорії повернеться додому.

б) Туга за батьківщиною, рідними і знайомими. Велика кількість людей опинилась на еміграції проти своєї волі, напр., военнополонені, примусові робітники і т. п. Хоч життя в СРСР не було для них легке, але і на чужині вони не знайшли задоволення. В перших повоевних роках не верталися на батьківщину тому, що сподівалися знайти за кордоном кращі життєві можливості. Не знайшовши їх, розчарувалися. Довгі роки перебування на чужині, холодне або й неприхильне ставлення до них чужого оточення та інші прикрі явища емігрантського життя зродили в них почуття жалю, не рідко й ненависти до всіх, до «цілого світу». А вслід за цим зросла неописана туга за батьківщиною, за рідними, близькими і знайомими. Советська пропаганда в пресі, радіо, в приватних листах і закликах повернутися на батьківщину ще більше поглиблює тугу і може привести до духового заломання деякої кількості емігрантів.

Старші ж віком люди мріють, щоб бути принайменше похороненим на рідній землі. Для них советські репресії вже не мають такого застрашуючого значення, як для молодших. На них теж розраховує советська пропаганда.

в) Відроблювачі. З черги Комітет розраховує теж на тих, кого вдалося йому заангажувати до співпраці при допомозі пропаганди чи шантажу. Всі вони, попавши раз у сіті Комітету, залишаються на еміграції тільки на певний час, себто так довго, як довго мусять відробляти свою «провину» перед батьківщиною, а згодом вони повернуться додому.

г) Здеконспіровані агенти. Ряди репатріантів будуть доповнюватися також здеконспірованими або і нероз-

конспірованими, але такими агентами, які вже виконали свої завдання на еміграції і мають доручення вертатися на батьківщину.

Акція «Комітету за повернення на батьківщину» на українському відтинку. Для підкріплення своєї діяльності на українському відтинку органи КГБ відкликали з еміграції свого старого агента Йосифа Крутія, генерального секретаря «Української соціалістичної партії», і включили його в провід Комітету Михайлова. Але показалося, що Йосиф Крутії не став тою «атракційною» силою, яка могла переконати когось із «переміщених» вернутися на батьківщину. І хоч Крутії, вернувшись до ССРСР, «цілував рідну землю», писав про «великі осяги» українського радянського шкільництва, мистецтва, культури і т. п., готував на замовлення КГБ пасквілі на українську еміграцію і українських політичних, суспільно-громадських, наукових і т. п. діячів, він однак не оправдав себе в ролі явного агента КГБ і не приніс Комітетові Михайлова сподіваних успіхів. Тож керівникам Комітету прийшлося шукати нової «атракційної» сили.

В листопаді 1956 р. Михайлов звернувся до «цілого ряду заслужених українських суспільно-громадських діячів» з проханням включитися в Комітет і допомогти йому в «патріотичній» акції за поворот «переміщених» на батьківщину. В грудні цього ж року на заклик Михайлова відгукнулася, очевидно з доручення КГБ, деяка кількість «заслужених українських діячів» і включилася в акцію Комітету: Ось вони:

Михайло Іванович Рудницький, професор англійської філології Львівського державного університету ім. І. Франка;

Юрій Корнилович Смолич, відомий письменник і публіцист, автор багатьох романів;

Юрій Шкрумеляк, відомий колись у Західній Україні поет-письменник.

М. І. Рудницький і Ю. Смолич стали членами Комітету Михайлова, а Ю. Шкрумеляк — співробітником. Зараз таки в грудні 1956 р. вони виступили з відозвами до української еміграції, в яких «громили» україн-

ських націоналістів та закликали «чесних громадян» повернутися на батьківщину. Ці заклики друкувалися українською і російською мовами в газетці «За повернення на батьківщину» і окремими летючками, їх передавали по радіо Комітету, а теж по радіо Київському в рамках радіопередавань «батьківщина кличе», але вони не мали жадного успіху.

В кінці 1956 р. органи КГБ відкликали з Західної Німеччини ще одного свого агента на протиукраїнському відтинку — Івана Михайловича Бесагу-Барда. Цьому агенту було вдалося продістатися в середовище «двійкарів», де сповняв функцію станичного. На протязі майже трьох років він безкарно вів свою агентурну роботу, збираючи для КГБ відповідні матеріали не тільки про середовище «двійкарів», але теж про інші українські політичні угруповання.

З відкликанням з еміграції агента І. Бесаги та з покликанням М. Рудницького і Ю. Смолича до Комітету Михайлова — розпочався новий большевицький пропагандивний наступ на українському відтинку, звернений насамперед проти ЗЧ ОУН і Служби Безпеки. Новим у цьому наступі було те, що він не обмежувався як попередньо тільки до пропаганди і наклепів у газетці та радіо «За возвращение на родину» і київських радіопередавань «батьківщина кличе», а поширився на цілу «всесоюзну» радянську пресу, теж і російською мовою.

Крім різних наклепів на ЗЧ ОУН і Службу Безпеки за видуманий «терор» і «вбивства», там твердилося, що Організація підготовляла угорське повстання. «Красная звезда» (ч. 278, від 30. 11. 1956) писала:

«В підготовці контрреволюційного фашистського заклоту в Угорщині брали активну участь українські націоналісти-бандерівці, що діють у Західній Німеччині. Один із керівників бандерівської організації, направив із Мюнхену і його околиць в Угорщину декілька груп тих відщепленців для проведення терористичної роботи». (Стаття «Угорські контрреволюціонери і їх покровителі»).

А радіо «За возвращение на родину» додало від себе, що «вищезгадані групи мали за завдання робити панику, стріляти поодиноких радянських вояків, робити на них засідки і вбивати. Мали зі собою летючки українською, російською і угорською мовами та були озброєні американською армією».

Виникає питання, чому Москва вирішила свою акцію проти ЗЧ ОУН і Служби Безпеки не обмежувати тільки до еміграції, а повести її теж серед українського народу на Рідних Землях». А просто тому, що Москва хотіла:

1. Виправдати себе перед громадкістю за неуспіхи в репатріаційній акції;

2. Наставити ворожо українську громадкість до членів ОУН, які діють в Україні в підпіллі й користуються піддержкою народу, представляючи членів ОУН як бандитів, злочинців, ворожих агентів, кровопийців, які вбивають невинних людей і т. п.;

3. Вмовити в український народ, який не тільки симпатизував угорським повстанцям, але й сам починав протибольшевицькі розрухи, що революцію в Угорщині не робили угорські патріоти-антикомуністи, а чужі диверсійні групи, куплені «капіталістами».

Щоб своє твердження, що українські націоналісти є, мовляв, зрадниками народу, ворожими агентами та вбивцями, поперти ще іншими «доказами» — органи КГБ почали змушувати членів родин українських націоналістів, перебуваючих у тюрмах, концтаборах чи випущених на волю, прилюдно осуджувати діяльність свого родича.

Використовування Церкви і релігії органами КГБ.
В 1944 р., коли большевики остаточно переконалися, що вони не в силі знищити Церкву і релігію в душах народу, вони рішили зробити з них знаряддя своєї політики. Давши Церкві і релігії «волю» в СРСР, вони почали використовувати цей трюк теж за кордоном. При Московському патріархаті створили закордонний відділ, т. зв. «Уряд московської патріархії», провід якого доручили відомому вислужникові КГБ Ніколаєві Ярушевичові, митрополитові з Коломенська.

Цей же закордонний «Уряд московської патріархії» почав організувати за кордоном т. зв. «екзархати», обсаджуючи їх своїми довіреними людьми і агітаторами за повернення емігрантів на батьківщину.

В квітні 1957 р. Московський патріархат на доручення КГБ включився в акцію за поворот емігрантів на батьківщину, друкуючи в газетці «За повернення на батьківщину» не тільки статті про «свободу Церкви в СССР», а теж «Звернення Синоду Московського Патріархату до вірних священників та єпископів, що перебувають на чужині». У тому «зверненні» взивається емігрантів до повороту на батьківщину, покликаючись на відомий «Указ» Верховної ради СССР про амністію для «переміщених осіб».

Одночасно Московська патріархія розпочала ревіндикацію (висунула домагання на «повернення власности») православних церков, як «власности» колишньої царської Росії, по всіх європейських країнах. Окрема делегація Московського патріархату відбула подорож по Західній Німеччині і склала «братню» візиту російським священникам, намовляючи їх до повороту на батьківщину або, принаймні, до підпорядкування себе юрисдикції Московського патріархату.

Очевидно, що крім агентурної ролі в акції КГБ за поворот на батьківщину, Московський патріархат має ще й інші, не менш важливі завдання. Він передусім хоче знищити національні, незалежні від Москви Церкви поневолених народів та підпорядкувати їх, як і всі інші ділянки життя неросійських народів, одному центрові в Москві. Зокрема тривожить Москву розквіт Української Автокефальної Православної Церкви, що ставши на службу Богові й Україні дуже загрожує московським монополістичним зазіханням у православному світі.

Треба рахуватися з тим, що акція КГБ на церковному відтинку буде ще більше поглиблюватися, зокрема проти УАПЦ і українських священників на еміграції. Відпір цій московсько-большевицькій провокативно-диверсійній акції повинен давати кожний свідомий

українець, православний чи католик, незалежно від його політичних переконань, чи віровизнання.

Большевицькі провокації і намагання компромітувати визначніших українських діячів. Знаємо з практики, що майже всі советські агенти, які працювали на протиукраїнському відтинку, крім своїх головних завдань мали ще одне доручення — збирати відомості про антибольшевицьких політичних, суспільно-громадських, наукових і т. п. діячів, подавати їх характеристику і розробляти кожную пов'язану з ними справу. Очевидно, що большевикам іде насамперед про їх негативні прикмети і слабості характеру, тому агенти КГБ намагаються систематично й докладно студіювати кожного українського політичного діяча. Приділяють пильну увагу його приватному життю, особливо родинному, його заінтересуванням, нахилам та вглиблюються в прикмети його характеру.

В такий спосіб агенти КГБ готують провокативний і компромітуючий матеріал на даного діяча і у відповідний час використовують його проти нього. Напр., коли агенти КГБ спостерігають, що такий чи інший політичний діяч-емігрант з якихось причин втрачає авторитет і вплив на свою громадськість, вони негайно включаються в акцію проти нього, підсувають якийсь компромітуючий матеріал або влаштовують якусь провокацію, щоб привести до його упадку. А коли даний діяч уже «викінчений» між своєю громадкістю, спішають йому з «порятунком» — пропонують співпрацю з КГБ або поворот на батьківщину.

Большевицькі провокації, намагання агентів КГБ компромітувати український визвольний рух і його провідних діячів вимагають від нас постійної чуйності і відповідальності. А це значить, що кожний член, не зважаючи на те, яке становище він в Організації займає, мусить завжди пам'ятати, що на нього є звернені очі не тільки української громадськості, яка хоче бачити в ньому дійсного патріота, борця за визволення українського народу, солідного й чесного, зразкового провідника, а теж хижі очі ворожої агентури, яка тільки й чекає на кожную, хоч би й найменшу його по-

милку, на кожний вияв слабості його характеру, на кожний його вчинок, який можна б використати для дозорієнтації і деморалізації кадрів ЗЧ ОУН і української громадськості.

Цим коротким зауваженням вказуємо, з одного боку, на постійні намагання агентів КГБ компромітувати український визвольний рух і його провідних діячів, а з другого боку — на необхідність сталити власні характери, виправляти їх слабкі прикмети і постійно вдосконалювати насамперед самого себе. На Батьківщині тверде підпільне життя наших друзів, членів ОУН, є одночасно твердою життєвою школою, що сталить і вдосконалює характери. Але на еміграції, у зовсім відмінних від крайових обставинах, мусимо постійно контролювати самого себе, свої вчинки і їх наслідки. Власною самодисципліною і свідомістю нашого призначення мусимо збільшити нашу відпорність на всі свої слабості та чуйність на різні внутрішні й зовнішні небезпеки.

*
* *
*

Боротьба українського народу з Москвою є неподільна і всеохоплююча. Вона проникає всі ділянки життя в Україні й розгортається скрізь там, де існує організоване українське життя і де проти нього діє большевицька рука.

Українське національне життя за кордоном, закордонна визвольна акція українських політичних сил — являються поважним складовим чинником цілості українських визвольних змагань. Тож дія московсько-большевицької агентури за кордоном звернена проти українських політичних національно-визвольних сил, зокрема проти ЗЧ ОУН, з цілою силою, безоглядністю і підступом. Мета большевицької агентури ясна: внутрішньо розкласти, знищити протиставні комуністичні ідеї і сили, так обмотати українську спільноту й поодиноких українських діячів, щоб їх запрягти на послуги світового походу російсько-большевицького імперіалізму.

Розклад, нищення, опанування і використання — це головні методи дії Москви проти українського ви-

звольного руху й цілого українського народу, а теж і українського національного життя за кордоном. Розкладати — це основне завдання, для здійснення якого большевики вживають усіх можливих, навіть найбільш підлих метод. Нищити — все те, що Москві вороже, протиставне, не вигідне, що не вдається опанувати. А опанувати і використовувати скрізь, усіма доступними засобами, в найвищому ступні все те, що для того надається по своїй природі, чи у висліді підготовчої большевицької роботи — через розклад або знищення протиставних, оборонних сил.

Головні форми большевицької дії за кордоном, як бачимо з цього матеріалу, такі: різнорідна розкладницька, комуністично-московська пропаганда, явна і прихована; комуністична і москвофільська організовано-політична акція; большевицька диверсія в різних формах на всіх відтинках українського національного життя; большевицька провокація; большевицьке шпигунство; большевицький терор, бандитські напади, шантаж, підкупство; наступ на українське життя при допомозі чужих чинників, через комуністичну акцію, провокацію і наклепи.

Ми подали до відома націоналістичному активові деякі інформації про роботу, методи й діючі чинники большевицької агентури. Всі ці відомості, досягнені Організацією, особливо її Службою Безпеки, в боротьбі з ворогом, показали на конкретних прикладах дію большевицької агентури, її мету і пляни, методи і засоби. Показали теж ті елементи і чинники в українській громадкості, які стають предметом або знаряддям найстрашнішої в історії людства вищівної потвори — ЧК-ГПУ-НКВД-НКГБ-МВД-МГБ-КГБ.

Боротьба між українським визвольним рухом і московським комунізмом, що ведеться теж за кордоном СССР — всебічна. Наступає не тільки большевицька агентура, наступає на Москву і її агентуру наш рух, наша закордонна самостійницька політика, ціла самостійницька патріотична українська еміграція. Отже ведемо не тільки оборонну, а в першій мірі наступну боротьбу проти всіх позицій і намагань ворога.

Наступ і оборона тісно сплітаються по обидвох сторонах.

Свій наступ проти українського національного життя за кордонами ССРСР, зокрема проти ЗЧ ОУН, АБН та інших установ і організацій національно-визвольного фронту большевики проводять не тільки засобами і силами, пропагандою і провокацією, розснваними в українському середовищі, а теж при допомозі й використанням всіх засобів і сил, якими диспонують у країні поселення емігрантів, передусім у середині народу-господаря та в його державному апараті.

Найважливішим чинником у відпорі ворожого наступу є і мусить бути самооборона цілої української національної спільноти на свіж закордонних теренах. Розпізнавати і розкривати ворога, його мету і намага́ння, форми і засоби його дії та непримиренне поборювання його цілою громадкістю — це найкраща за́порука унещкідливлювання большевицької підступної дії. Большевицька агентура, що діє за кордоном є одним з найбільших большевицьких «мистецтв і досягнень», вицвітом підступу, безоглядності і рафінованости. Большевицька агентура, пропаганда, провокація прибирає різноманітних форм, втискається скрізь, маскується чим тільки може і створює найрізномірніші димові заслони, щоб заховати свої пляни і мету та відвернути увагу в іншому напрямі. Дезорієнтувати і спрямовувати увагу у фальшивому напрямі — це одна з ділянок і метод диверсійної роботи КГБ за кордоном.

Тому не тільки кадри ЗЧ ОУН, але й ціла українська громадкість на еміграції мусить орієнтуватися в методах і тактиці дії ворога, розпізнавати маскування ворожої агентури — її плянів і мети. Коли ціла українська суспільність буде достатньо свідомо й чуйна, обережна і готова дати відпір кожній дії ворожої агентури, то це буде найпевніший спосіб охорони власних національних сил та ідейно-політичних позицій українського визвольного руху. Але чуйність не можна мішати з психозом, взаємним недовір'ям і безпідставною підозренністю, бо такий стан тільки утруднює орієнтацію у методах і тактиці дії ворога, з чого, звичайно, користає ворожа агентура.